

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

BEĞAVÎ TEFSİRİNDE İSMETÜ'L-ENBİYÂ

YÜKSEK LİSANS

Bayram MARAŞLI

BURSA 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

BEĞAVÎ TEFSİRİNDE İSMETÜ'L-ENBİYÂ

YÜKSEK LİSANS

Bayram MARAŞLI

Danışman:

Prof. Dr. Celil KİRAZ

BURSA 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Tefsîr Bilim Dalı'nda 701723010 numaralı Bayram MARAŞLI'nın hazırladığı "Beğavî Tefsîrinde İsmetü'l-Enbiyâ" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 02/07/2019 günü 10:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı..... olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Celil KİRAZ

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Remzi Kaya

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Çelik

Marmara Üniversitesi

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/06/2019

Tez Başlığı / Konusu: “İMÂM BEĞAVÎ'DE İSMETÜ'L-ENBİYÂ”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 12/06/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Bayram MARAŞLI
Öğrenci No: 701723010
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tefsîr
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

17.06.2019

Danışman

Prof. Dr. Celil KİRAZ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Beğavî Tefsîrinde İsmetü'l-Enbiyâ*” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

01/07/2019

Adı Soyadı:
Öğrenci No:
Anabilim Dalı:
Programı:
Statüsü:

Bayram MARAŞLI
701723010
Temel İslam Bilimleri
Tefsîr
Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Bayram Maraşlı
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsîr
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xi+114
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Celil KİRAZ

BEĞAVÎ TEFSİRİNDE İSMETÜ'L-ENBİYÂ

Kişinin günahlardan korunmuş olduğunu ifade eden İsmet sıfatı, peygamberlerin sıfatları arasında en tartışmalı olanıdır. Bu sıfatın varlığı hakkında tartışmalar olduğu gibi, kapsamı ve mahiyeti hakkında da birçok tartışma vardır. İsmet ile irade arasındaki ilişki, İsmet'in başlangıç zamanı ve ne tür günahları kapsadığı, peygamberlerin Kur'ân'da zikredilen hatalarının İsmet sıfatıyla bağdaşmaması, tefsîr kitaplarında nakledilen İsmet'e muğayir İsrâilî hikayelerin varlığı vb. meseleler tartışmanın temel konularını oluşturmaktadır. Bu tartışmaların bir kısmı akli çıkarımlar neticesinde ortaya çıkarken, büyük bir kısmı da İsmet anlayışının Kur'ân ile bağdaştırılma çabası neticesinde ortaya çıkmıştır. Peygamberlerin Kur'ân'da zikredilen hataları, İsmet anlayışının oluşumunda referans olarak kullanılmak yerine, akli çıkarımlar neticesinde ortaya konulan İsmet anlayışına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Sonuçta İsmet sıfatıyla alakalı birçok çelişki ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada İsmet sıfatıyla ilgili bahsettiğimiz tartışmalar ortaya konularak, bu sıfatın, bir rivâyet tefsîri olan İmam Beğavî'nin tefsîrine yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Peygamber, İsmet, Masumiyet, İrade, Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl

ABSTRACT

Name and Surname : Bayram MARAŞLI
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Tefsîr
Degree Awarded : Master
Page Number : xi+114
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Celil KİRAZ

ISMETU'L-ENBIYA IN BEGAVI COMMENTARY

“Ismah” (sinlessness/infalibility) attribute, expressing that person’s protecting from the sins is the most controversial attribute between the attributes of the prophets. As there are discussions about the existence of this attribute, there are many discussions about its scope and property. Issues such as relationship between “Ismah” and willpower, beginning time of “Ismah” and what kind of sins it covers, incompatibility of mistakes of the prophets mentioned in the Qur’an with “Ismah” attribute, the existence of Israeli stories contrary to “Ismah”, which were quoted in the commentary books etc. Are the main subjects of the discussion. While some of these discussions emerged as a result of mental inferences, most of them emerged as a result of the effort to correlate the understanding of “Ismah” with the Qur'an. The mistakes of the prophets mentioned in the Qur’an, instead of being used as a reference in the formation of “Ismah” concept, it was tried to be adapted to “Ismah” understanding that emerged as a result of mental inferences. Consequently, many contradictions have emerged related to the attribute of “Ismah”. In this study, the discussions about “Ismah” attribute were presented and the reflection of this attribute was discussed on the commentary of Imam Begavi which is a narrated commentary.

Key Words: Prophet, Ismah, Innocence, Willpower, Begavi, Mealimu't-Tenzîl

ÖNSÖZ

Bizleri varlık âlemine getiren, insan olma şerefini bahşeden ve kitap göndermek sûretiyle insanlara hidâyet eden Allah’a hamd olsun. Allah’tan aldığı vahyi yaşantısıyla mü’minlere öğreten, insanlığın öğretmeni, âlemlere rahmet olarak gönderilen ve ahlâkının yüceliğiyle övgüye mazhar olan Hz. Peygamber’e salat ve selam olsun.

Allah Teâlâ, insanların hidayet üzere bir hayat yaşayabilmeleri için kitap göndermiş ve bu kitabın nasıl yaşanacağını bizlere öğretmesi için bir peygamber görevlendirmiştir. Peygamberler, Allah Teâlâ’dan aldıkları vahyi en güzel şekilde hayatlarına tatbik etmek sûretiyle insanlara örnek olmuşlardır. Ancak insan olmaları hasebiyle onlar da birtakım hatalar işlemişlerdir. Bu hataları neticesinde derin pişmanlık duyarak tevbe etmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda peygamberlerin Kur’ân’da ve bazı rivâyetlerde zikredilen hatalarını, İsmet sıfatı kapsamında İmam Beğavî’nin bakış açısıyla ele almaya çalışacağız.

Tez çalışmamızın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. Celil KİRAZ’a, çalışmamızı okuma zahmetine katlanan sayın jüri üyeleri Prof. Dr. Remzi KAYA ve Prof. Dr. Ömer ÇELİK hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamızın her satırında emeği olan, tezin her aşamasında bana destek olan sayın hocam Dr. Gülbeyaz KARAKUŞ’a ve çocukluğumuzdan günümüze maddi ve manevi desteklerini esirgemeyerek bizi yetiştiren Saffet PINAR hocama teşekkürü borç bilirim.

Bursa, 2019

Bayram MARAŞLI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAPSAMI	2
C. MÜFESSİR BEĞAVÎ VE PEYGAMBERLERİN İSMETİ KONULARINDA DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR	3
D. İMAM BEĞAVÎ'NİN HAYATI VE MEÂLİMU'T-TENZİL İSİMLİ TEFSİRİ	5
E. PEYGAMBERLERİN İSMET SIFATI	10
1) İsmet Kelimesinin Anlamı.....	10
2) İsmet'in Kapsam Ve Mahiyeti.....	11
a) İsmet'in Kapsamı	11
(1) İsmet'in Başlangıcı	11
(2) Günahların Kapsamı	12
b) İsmet'in Mahiyeti.....	14
3) İsmet Sıfatının Gerekçelendirilmesi	15
4) İsmet Ve İrâde İlişkisi	17
5) İsmet'in Kur'ân Çerçevesinde Değerlendirilmesi	18

BİRİNCİ BÖLÜM	
BEĞAVÎ TEFSİRİNDE	
ÖNCEKİ PEYGAMBERLERE İSNAD EDİLEN GÜNAHLARA BAKIŞ	
I. BEĞAVÎ TEFSİRİNDE ÖNCEKİ PEYGAMBERLERE İSNAD	
EDİLEN GÜNAHLARA BAKIŞ.....	21
A. HZ. ÂDEM.....	21
1) Kur’ân’da Hz. Âdem Hakkında Kullanılan ve İsmet’e Aykırı Olan İfadeler	23
a) Hz. Âdem’e Şekâvetin İzafe Edilmesi	23
b) Hz. Âdem’in Allah Teâlâ’nın Emrini Unutması/Nisyan	24
c) Hz. Âdem’in Azimsizliği	24
d) Hz. Âdem’e İzafe Edilen İsyan.....	25
e) Hz. Âdem’e İzâfe Edilen Ğavâyet	25
2) Hz. Âdem’in Tevbesi.....	25
3) Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ Arasındaki Niza	26
4) Hz. Âdem’e Şirk İzafe Edilmesi.....	27
B. HZ. NUH.....	29
C. HZ. MÛSÂ.....	32
1) Kıptî’yi Öldürmesi.....	32
2) Allah’ı Görmek İstemesi	32
D. HZ. YÛNUS.....	34
E. HZ. İBRÂHİM	41
1) Ölülerini Diriltmesi Hususundaki Sualî	41
2) Gök Cisimlerini Rab Kabul Etmesi	42
3) “Yalan” Söylemesi	46
4) Babası İçin Af Dilemesi	49
5) Günahlarının Affedilmesini İstemesi	51
6) Meleklerle Mücadele Etmesi	52
F. HZ. LÛT.....	54
G. HZ. YÛSUF	55
1) Aziz’in Karısına Meyletmesi	55
2) Azizden Medet Umması	62

3) Hırsızlığın İsnat Edilmesi	64
H. HZ. ŞUAYB	66
İ. HZ. DAVUD	68
J. HZ. SÜLEYMAN	72
1) Atları Katletmesiyle Alakalı Rivâyetler	72
2) Tahtına atılan Cesetle Alakalı Rivâyetler	73

İKİNCİ BÖLÜM

BEĞAVÎ TEFSİRİNDE HZ. MUHAMMED'E İZAFE EDİLEN GÜNAHLARA BAKIŞ

I. HZ. MUHAMMED'İN MASUMİYETİ	78
A. DALÂLETİN İZAFESİ	78
B. VİZR'İN İZAFESİ	80
C. ZENB'İN İZAFESİ	81
D. GARANİK VAKIASI	83
II. HZ. PEYGAMBER'E YAPILAN UYARILAR	87
A. ABDULLAH İBN ÜMMİ MEKTÛM HAKKINDA UYARILMASI	87
B. MÜMİNLERİ KOVMAMASI İÇİN UYARILMASI	88
C. PEYGAMBERİMİZİN ŞÜPHE İÇİNDE OLDUĞU VEHMİ	90
D. BEDİR ESİRLERİ HAKKINDAKİ İÇTİHADİ	91
E. HZ. ZEYNEP VE ZEYD B. HÂRİSE MESELESİ	93
F. HELAL OLAN BİR ŞEYİ HARAM KILMASI	95
G. MÜNAFIKLARA İZİN VERMESİ	97
H. MÜNAFIKLARA VE MÜŞRİKLERE DUÂ'DAN VE ONLARIN CENAZE NAMAZINI KILMAKTAN MEN EDİLMESİ	98
İ. AMCASI EBÛ TÂLİB İÇİN AF DİLEMESİ	101
J. YANLIŞ HÜKÜM VERMESİ	103
K. MÜŞRİKLERİN PEYGAMBERİMİZDEN TAVİZ İSTEMESİ	105
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	111

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.yer	Aynı yer
t.y.	Basım tarihi yok
C.	Cilt
s.	Sayfa
vd.	Ve diğerleri
Çev.	Çeviren
Thk.	Tahkîk
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İ.Ü.İ.F.D.	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kelam kitaplarının nübüvvet bahislerinde konu edilen peygamberlerin vacip sıfatları esasında selbi sıfatlardır. Yani peygamberlerde bulunması zorunlu olan emanet sıfatı, esasında emanetin zıddı olan hıyanetin peygamberlerden asla sâdır olmayacağı anlamındadır. Dolayısıyla sıdk, emanet, fetanet ve tebliğ sıfatlarının zıddı olan; kizb, hıyanet, sefahet/gabavet ve kitmân fiilleri peygamberler için asla düşünülemez. Ancak günahsız olmak anlamına gelebilecek İsmet sıfatının peygamberler için düşünülüp düşünülmeceği mezhepler arsında tartışılmıştır.

Diğer sıfatlara nazaran İsmet sıfatının tartışılır olması, Kur’ân’daki bazı âyetlerin ya sarahaten ya da zımmen peygamberlerin günahlarına işaret etmesi sebebiyledir. Bu sebeple İsmet sıfatının olmadığını savunanlar bu âyetleri öne sürerken, İsmet’in varlığını kabul edenler bu âyetleri tevil etmek durumunda kalmışlardır.¹ Bu ihtilaf tarih boyunca hararetini artırarak sürdürmüştür. İsmet’in varlığını kabul etmeyenlerin peygamberlere karşı ithamları -her ne kadar Kur’ân’daki âyetleri referans olarak gösterecekler de- kabul edilebilir olmadığı gibi, İsmet’in varlığını kabul edenlerin bu âyetleri -Kur’ân’a rağmen- tevilleri bir o kadar zorlamadır. Mamafih az da olsa isabetli tevillerin varlığı yadsınamaz bir hakikattir.

¹ Şerhu’l-Mevâkıf’da Cürçânî şöyle der: “İsmet’e tezat ifade eden rivâyetlere bakılır, şayet âhad haber ise reddedilir. Zira râvîlere hata nispet etmek, peygamberlere masiyet nispet etmekten daha hafiftir. Tevatür yoluyla sabit olan kıssalara gelince masumlukla ilgili deliller nedeniyle bunları başka bir yoruma muhtemel oldukları sürece yorumlarız/te’vîl ederiz ve onlara zahirî anlamlarını vermeyiz. Ama kaçış bulamadığımız sürece bunların peygamberlikten önce gerçekleştiği veya evla olanın terki kabilinden olduğu yahut peygamberlerden yanlışlıkla çıkan küçük günahlar olduğu yorumunu yaparız.” Bkz.: Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, thk. Mahmut Ömer ed-Dimyâtî, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y., C. 8, s. 293.

İsmet'in varlığıyla alakalı tartışmaların haricinde İsmet'i kabul eden ekoller arasında da tartışmalar vardır. Mezhepler gerek İsmet'in kapsamı ve mahiyeti noktasında, gerekse peygamberlerin günahlarından bahseden âyet ve rivâyetlerin tevili noktasında bir birlik sağlayamamıştır. İsmet konusunda bir diğer tartışma da rivâyet tefsîrlerinde peygamberler hakkında zikredilen İsrâîlî rivâyetlerin varlığıdır. Rivâyet tefsîrlerinde bolca bulunan bu nakiller dirâyet tefsîrlerinde kıyasıya eleştiriye tabi tutulmuştur. Ayrıca İsmet sıfatının temellendirilmesi, İsmet sıfatının irâdeyle olan ilişkisi vd. konularda da tartışmalar vardır.

Tüm bu tartışmalar, bu sıfatın problematik bir mesele olduğunu göstermekte ve Müslümanların itikatları, peygamber tasavvurları, vahiy karşısındaki tutumları vd. cihetleriyle konunun önemine işaret etmektedir. Hiç şüphesiz bu konu hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat yapılan bu çalışmalar -istisnaları saymazsak- tarihteki tartışmaları günümüze getirmekten öteye gidememiştir. Gözlemlediğimiz kadarıyla da bu çalışmalarda İsmet sıfatı, bir rivâyet tefsîri özelinde işlenmemiştir. Her ne kadar yapılan çalışmalarda rivâyet tefsîrlerinde zikredilen rivâyetler incelenmişse de özel olarak bir rivâyet tefsîrinin bu sığata yaklaşımı ele alınmamıştır. Bu eksiklik bizi bir rivâyet tefsîri olan Beğavî'nin İsmet anlayışını araştırmaya sevk etmiştir. Rivâyet tefsîrleri arasında Beğavî'nin tefsîrini seçmemizin sebebi ise, bu tefsîrin rivâyet tefsîrlerinin olgunlaştığı bir dönemde yazılması ve rivâyet tefsîrlerinin özeti mahiyetinde olmasıdır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Çalışmamızın amacı, İsmet sıfatının geleneksel olarak nasıl anlaşıldığının ortaya konulması, bu sıfatın Kur'ân çerçevesinde değerlendirilmesi ve Beğavî'nin bu sığata yaklaşımının tesbit edilmesidir.

Beğavî'nin İsmet sıfatına yaklaşımını onun tefsiri olan *Meâlimu't-Tenzîl* isimli tefsirinden yola çıkarak tesbît etmeye çalıştık. Beğavî'nin İsmet anlayışının net ve objektif bir şekilde ortaya konulması için belli başlı dirâyet tefsîrleri ile kıyaslamalar yaptık. Beğavî'nin İsmet anlayışını tesbit edebilmek amacıyla, tüme varım yöntemiyle âyet âyet "günahlara" yaklaşımını inceledik. Fahrettin Râzî'nin *İsmetü'l-Enbiyâ* isimli eserinde tesbit ettiğı "günahları" Beğavî'nin ne şekilde değerlendirdiğini inceleyip

Râzî'nin anlayışı ile kıyaslamaya çalıştık. Ancak, Râzî'nin, günah olarak vehmedilebilecek âyetleri tevil etmesine karşın, bu âyetlere -Beğavî günah olarak değerlendirmedeği için- yer vermedik. Kısmen de İmam Mâturîdî ve Zemahşerî'nin yaklaşımlarına yer verip Beğavî'nin tutumunu ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamızı giriş, iki bölüm ve sonuç olarak tasnif ettik. Girişte konunun kapsamı, önemi, amacı, yöntemi ve kapsamına ek olarak İmam Beğavî'nin hayatı ve tefsirinden kısaca bahsettik. Beğavî'nin hayatı ve tefsirine genişçe yer vermedik. Zira Beğavî'nin hayatı, 1987 yılında Ali Eroğlu'nun yazmış olduğu “*Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*” isimli doktora tezi ve 1990 yılında Saffet Bakırcı'nın yazdığı “*Meâlimu't-Tenzil'in Rivayet Tefsirleri İçindeki Yeri*” isimli doktora tezinde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Daha geniş bilgiler için bu çalışmaları bakılabilir. Ayrıca giriş bölümünde peygamberlerin İsmet sıfatıyla alakalı mezheplerin değerlendirmelerini, bu sıfatın bizce yeterince izah edilememiş bazı problemlerini ve bu sıfatın, Kur'ân'da zikredilen günahlar cihetinden değerlendirilmesini ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin masumiyetine Beğavî'nin yaklaşımı tesbit etmeye çalıştık. Son bölümde ise Beğavî'nin, Hz. Muhammed'in masumiyetine bakışını incelemeye çalıştık. Bu bölümü iki başlığa ayırdık. İlk başlıkta Hz. Peygamber hakkında Kur'ân'da varid olan bazı ifadeleri değerlendirmek sûretiyle Hz. Peygamber'in masumiyetine ve ikinci başlıkta ise Hz. Peygamber'e yapılan uyarılara Beğavî'nin yaklaşımını ortaya koymaya çalıştık. Sonuç bölümünde ise Beğavî'nin İsmet anlayışını genel olarak ortaya koymaya çalıştık.

C. MÜFESSİR BEĞAVÎ VE PEYGAMBERLERİN İSMETİ KONULARINDA DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Klasik dönemde peygamberlerin ismet sıfatı, daha çok kelim kitaplarının nübüvvet bahislerinde konu edilmiştir. Ancak sonraları İsmet Sıfatı, peygamberlerin diğer sıfatlarına nazaran daha ön plana çıkmış ve bu sıfat hakkında müstakil eserler yazılmıştır. Tesbit edilebildiğine göre bu konudaki *Tenzîhü'l-Enbiyâ, İsmetü'l-Enbiyâ*

isimli erken dönemlerde eserler yazılmıştır ancak bazıları günümüze kadar ulaşmamıştır.² Bu isimlerle yazılmış Şerif Murtazâ'nın (ö. 436/1044) *Tenzîhü'l-Enbiyâ* ve *'l-Eimme* isimli eseri ve *Fahreddin Râzî*'nin (ö. 606/1210) *İsmetü'l-Enbiyâ* isimli eseri günümüze ulaşmıştır. Bu iki eserde de ismet hakkında genel bilgiler verildikten sonra Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen peygamberler hakkında varid olan ve günah izlenimi veren âyetler ele alınıp teviller yapılmıştır. Şerif Murtazâ'nın eseri, Şii bakış ile ele alınmış ve bu eserde imamlarlada masum sayılmışdır. Her iki eserde de peygamberlerin masum olmadığını iddia edenlere karşı reddiyeler yapılmıştır.

İsmetü'l-Enbiyâ konusunda yazılmış hacimli eserlerden biriside Nureddin es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) *el-Müntekâ min İsmeti 'l-Enbiyâ* isimli eseridir. Sâbûnî bu eseri Ebu'l Hüseyin el-Beşâğârî'nin (IV-X yy.) *Keşfu'l-Ğavâmid fî Ahvâli'l-Enbiyâ* isimli eserinden özetlemiştir. Mehmet Bulut bu eseri tahkik etmiştir.³

Mehmet Bulut'un *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı* isimli çalışması İsmetü'l-Enbiyâ konusunda yazılmış Türkçe serlerden birisidir. Bulut bu çalışmasında peygamberlerin masumlğu konusunu ele almış ve Ehli Sünnet ile Şia'nın İsmet inancını ortaya koymuştur. Yine Abdurrahman Ateş'in *Kur'ân'a göre Peygamberlere İsnad Edilen Günahların Mahiyeti* isimli çalışması önemlidir. Bu çalışmada İsmet hakkında genel değerlendirmeler yapıldıktan sonra Kur'ân'da hatasından bahsedilen peygamberler ve diğer kaynaklarda hatalarından bahsedilen peygamberler olmak üzere konuyu iki ana başlıkta işler. Ayrıca İsmetü'l-Enbiya konusunda yazılar Türkçe eserler olarak Yakup Yüksel'in *Allah'ın Uyardığı Peygamberler* isimli kitabı ve Galip Gezgîn'in *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar* isimli kitabı da zikredilebilir. Bu kitaplar daha çok "itâb" kavramı çerçevesinde konuyu ele almışlardır.

İmam Beğavî hakkında ise daha önce de bahsettiğimiz üzere 1987 yılında Ali Eroğlu'nun yazmış olduğu "*Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*" ve 1990 yılında Saffet Bakırcı'nın yazdığı "*Meâlimu't-Tenzîl'in Rivayet Tefsirleri İçindeki Yeri*" isimli iki adet doktora çalışması yapılmıştır.

² Yusuf Şevki Yavuz, "İsmetü'l-Enbiyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2016, C. 23, s. 142.

³ Mehmet Bulut, "el-Müntekâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2016, C. 32, s. 31,32.

D. İMAM BEĞAVÎ'NİN HAYATI VE MEÂLİMU'T-TENZİL İSİMLİ TEFSİRİ

Hicri 426 senesinde Horasan'da dünyaya gelen İmâm Beğavî'nin tam ismi; Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed ibnu'l-Ferrâ (veya el-Ferrâ⁴) el-Beğavî'dir.⁵ Kendisine Horasan'ın Merverruz ile Herat arasında kalan Bağşûr (bağ) kasabasına nispetle Beğavî denilmiştir. Ferrâ, kürk alım satım işleri ile uğraşan babasının lakabıdır. Bu sebeple “kürkçünün oğlu” anlamına gelen İbnü'l-Ferrâ künyesiyle anılmıştır.⁶ Ayrıca kendisine, Kur'ân ve Sünnet kültürünün yaygınlaşması adına elinden gelen tüm gayreti göstermesi ve Müslümanları da bu iki kaynağa uymaya çağırması sebebiyle⁷ “Muhyi's-Sunne”, “Ruknu'd-Dîn”, “Nâsiru'l-Hadîs”, “Zâhiru'd-Dîn” ve “Şeyhu'l-İslâm” denilmiştir.⁸

Çocukluk ve gençlik yılları hakkında yeterli bilgi olmayan İmâm Beğavî, genç yaşta babasını kaybetmiş ve ailesinin mesuliyetini üstlenmiştir.⁹ Çok fazla ilmî seyahate çıkamamasından dolayı hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan¹⁰ İmâm Beğavî; muttaki, verâ sahibi, zahid, ekmek ve zeytinyağı ile yetinebilen kanaatkâr bir zat olarak tanınmıştır.¹¹ İmâm Beğavî hicrî 516 yılında Merverruz'da vefat etmiştir ve hocası Kâdî Hüseyin'in yanına defnedilmiştir.¹²

İmam Beğavî'nin tefsirini hangi tarihte kaleme aldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, hocasının vefatından sonra yazmış olduğu düşünülebilir. Zira tefsirin girişinde ihlaslı talebelerinden bir grubun, kendisinden tefsir yazmasını

⁴ Bazı kaynaklarda Ferrâ kendi lakabı olarak ifade edilirken bazı kaynaklarda babasının lakabı olarak kullanılmaktadır.

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, Ravza Yayınları, 2008, C. 2, s. 461.

⁶ Mevlüt Güngör, “Beğavî, Ferrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, C. 5, s. 340.

⁷ Muhittin Düzenli, “Beğavî'nin Kitabı'l-Mesâbih Adlı Eserinin Kadim Bir Nüshası ve Diğer Nüshalarla Mukayesesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 14, S. 3 (2014), s. 259.

⁸ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 7. b., Mısır: Mektebetü Vehbe, 2000, C. 1, s. 168; Saffet Sancaklı, “Beğavî ve Hadîs Sahasındaki Çalışmaları”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 34, S. 3 (1998), s. 81.

⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 4. b., Fecr Y., 2009, s. 564.

¹⁰ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 564; Nesrişah Saylan, *Kıraat Açısından Beğavî Tefsîri*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Kayseri, 2015, s. 11.

¹¹ Zehebî, *a.g.e.*, C. 1, s. 168.

¹² Tâcü'd-Dîn Ebî Nasr Abdu'l-Vehhâb b. Ali b. Abdü'l-Kâfi Subkî, *Tabakâtü's-Şafîyyetu'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî, Abdulfettah Muhammed, Kahire: Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabî, 1964, C. 7, s. 77; Bilmen, *a.g.e.*, C. 2, s. 461; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 565.

istemesinden bahseder.¹³ Hocasının vefatından sonra onun yerine geçip talebe yetiştirmeye başlamasını göz önünde bulunduracak olursak, 36 yaşından sonra yazmış olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı kaynaklarda İmâm Beğavî'nin tefsiri “*Lübâbü't-Te'vîl fî Meâlimi't-Tenzîl*” olarak isimlendirilmektedir.¹⁴ Ancak bu isimlendirmenin bir yanlış olduğunu ve tefsirin doğru isminin “*Meâlimu't-Tenzîl fî't-Tefsîr ve't-Te'vîl*” olduğunu ifade edenler olmuştur.¹⁵ Tefsîr kısaca “*Tefsîru'l-Beğavî*” ve “*Tefsîru'l-Ferrâ*” olarak isimlendirilir.

Me'âlimü't-Tenzîl yazıldığı dönemden itibaren çok rağbet görmüş, daha sonra birçok esere kaynak olmuştur. Bu konuda ilk sırayı Ali b. Muhammed el-Hâzin'in *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl* isimli eseri almıştır. İbn Kesîr (ö.774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'de, İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) *Zâ'dü'l-Mesîr*'de, Cemâleddîn el-Kâsımî (ö.1332/1914) *Mehâsinu't-Te'vîl*'de, Zerkeşî (ö.772/1370) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*'da ve Suyûtî *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'da *Meâlimu't-Tenzîl*'den yararlanan müelliflerden bazılarıdır.¹⁶

Çeşitli kütüphanelerde ve özellikle de İstanbul'da pek çok yazma nüshası bulunan *Meâlimu't-Tenzîl* ilk defa taş baskı olarak dört cilt hâlinde 1853'de daha sonra 1879'da ve 1891'de Bombay'da basılmıştır.¹⁷ 1887 ile 1913'de Ali b. Muhammed el-Hâzin'in *Lübâbü't-Te'vîl*'inin hâmişinde ve 1927'de İbn Kesîr tefsirinde hâmişinde Kâhire'de basılmıştır.¹⁸

1985 ve 1992 yıllarında Hâlid Abdurrahmân el-Akk ve Mervân Sivâr tahkikîle Dâru'l-Ma'rife tarafından dört cilt olarak iki defa basılmıştır. 1993 yılında Muhammed Abdullah en-Nemîr, Osman Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş'ın tahkikîle Dâru Taybe tarafından sekiz cilt hâlinde Riyad'da basılmıştır. Son baskısı da 1992 yılında

¹³ Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferra Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2016, C. 1, s. 3.

¹⁴ Beğavî, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁵ Saylan, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁶ Saffet Bakırcı, “Meâlimu't-Tenzîl”, *DİA*, C. 28, s. 204.

¹⁷ Bombay ve el-Hâzin baskılarını Ali Eroğlu incelemiş ve içerisinde birçok hata olduğunu belirtmiştir, bkz. Ali Eroğlu, *Müfessir Bağavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987, s. 68,69.

¹⁸ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, çev. en-Neccâr Abdulhalîm, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119, s. 244.

Beyrut'ta yapılmıştır. Ayrıca İran'da dört cilt hâlinde taş baskısı yapılmıştır. Bu baskının yapıldığı yer ve tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁹

İmâm Beğavî, mukaddimesinde kaynaklar ve usûl hakkında özet bilgiler verdikten sonra “Kur’ân’ın ve Kur’ân öğrenmenin faziletleri”, “Kur’ân okumanın faziletleri” ve “Kur’ân’ı ilim olmaksızın kendi görüşü ile yorumlayan hakkındaki tehditler” konularını işler. Daha sonra sözü tefsir, tevil kavramlarına ve yedi harf meselesine getirip birtakım açıklamalar yapar ve mukaddimeyi bitirir.

İmâm Beğavî, ilim talebelerinin gayretinin azaldığından yakındığı için tefsirini mümkün mertebe kısa tutmaya çalışmıştır. Gereksiz uzatmalardan kaçınmış, tekrara düşmemeye gayret etmiştir. Eğer tefsir edeceği âyetin benzeri daha önce açıklanmışsa oraya atıfta bulunarak tekrar açıklama yapmamıştır. Örneğin: Nisâ Sûresi’nin 127. Âyetini tefsir ederken daha önce anlatmış olduğu sebebi nüzulü tekrar anlatmamak için “وقد مضت القصة في أول السورة” “*bu kıssa sûrenin başında geçmişti*” der.²⁰ Buna rağmen tefsir, okuyucunun anlamasını kısıtlayacak şekilde muğlak da değildir. İmâm Beğavî gerekli yerlerde kısa açıklamalar ile mevzunun anlaşılmasını sağlamıştır. Açıklamaları genellikle “بمعنى”, “اي”, “المعنى” gibi lafızları kullanarak yapmıştır.

İmâm Beğavî, âyetlerin iniş sebeplerini “نزلت هذه الآية في...”²¹, “سبب نزول هذه الآية”²², “فأنزل الله هذه الآية”²³ gibi ifadeler kullanarak verir. Âyetler hakkında bazen bir, bazen daha fazla nüzul sebebi verir. Birden fazla nuzul sebebi verdiği zaman bazen bu rivâyetler arasında tercihte bulunmaz. Bazen ise “الأول أصح في سبب نزول هذه الآية” *Bu âyetin iniş sebebi hususunda birinci rivâyet daha doğru* şeklinde bir ifade ile tercihte bulunur.²⁴ Sebebi nüzul bazen âyetlerin başında, bazen de sonunda verir ve genellikle bu rivâyetleri tenkide tâbi tutmaz.²⁵

İmâm Beğavî, tefsirinde kıraatlere bolca yer verir ve farklı kıraatleri zikrederken; Kurrâu’l-Mekke, Ehlü Mekke, Kurrâu’l-Medîne, Ehlü Medîne, Kurrâu’l-Kûfe, Kurrâu’l-

¹⁹ Bakırcı, a.g.m., s. 204.

²⁰ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 387.

²¹ A.g.e., C. 1, s. 8.

²² A.yer.

²³ A.g.e., C. 1, s. 15.

²⁴ A.yer

²⁵ Bakırcı, a.g.e., s. 91,92.

Hicaz, Ehl-ü Hicaz, Bâkûn ve Âharûn gibi ifadeler kullanır.²⁶ Âyetlerde farklı kıraat varsa, ilgili yerde kıraat farklılığına temas eder.²⁷ Bir âyette birden fazla kıraat varsa, âyeti o kıraatlere uygun şekilde tefsir eder ve varsa kendi tercihini yapar.²⁸ Bazı âyetlerde ise kıraatleri sıralar ve bir tercihte bulunmaz.²⁹ Saffet Bakırcı doktora tezinde İmâm Beğavî'nin bazı şâz kıraatlere de yer verdiğini ifade etmiştir.³⁰

İmâm Beğavî nesh anlayışını Bakara Sûresi'nin 106. Âyetinde anlatır³¹ ve buna göre nesh anlayışı, geleneksel nesh anlayışından farklı değildir. Ancak âyetlerin neshi konusunda bazı âlimlere itiraz ettiği de olur. Rivâyet yolu ile mensuh olduğu iddia edilen her âyet için mensuktur hükmü vermez ve âyeti irdeler.³² İmâm Beğavî elli kadar âyeti mensuh kabul eder.³³ Âyetlerin mensuh olduğunu “ثم نسخت بآية...”, “نسختها آية...”, “الآية...”, “منسوخة” gibi kalıplarla ifade eder.

İmâm Beğavî Âlû İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde muhkem ve müteşabih konularını izah eder ve sahabe ile tâbiûnun görüşlerini sıralar.³⁴ İmâm Beğavî müteşabih âyetler hakkında selefî çizgisini takip eder ve tevilden kaçınır. Örneğin Bakara Sûresi'nin ilk âyetindeki hece harfleri hakkında Şa'bî'den bir nakilde bulunur.

قال الشعبي وجماعة: الم وسائر حروف الهجاء في أوائل السور من المتشابه الذي استأثر الله تعالى بعلمه وهي

سر القرآن

“الم” ve sûre başlarındaki diğer hece harfleri, Allah'ın, bilgisini kendisine tahsis ettiği müteşâbihâtandır ve Kur'ân'ın sırrıdır.³⁵ Daha sonra İmâm Beğavî bu harfler hakkında seleften bazı nakillerde bulunur; zaman zaman mütekaddimûn uleması gibi teviller yaptığı da olur.³⁶

²⁶ Bakırcı, a.g.e., s. 78.

²⁷ Beğavî, a.g.e., 2016, C. 1, s. 14.

²⁸ A.g.e., C. 1, s. 68.

²⁹ A.g.e., C. 1, s. 44.

³⁰ Bakırcı, a.g.e., s. 80.

³¹ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 67.

³² Örnek için bkz. Beğavî, a.g.e., C.4, s. 111, Bakırcı, a.g.e., s. 101.

³³ Bakırcı, a.g.e., s. 96.

³⁴ Beğavî, C. 1, s. 212.

³⁵ A.g.e., C. 1, s. 17.

³⁶ Bakırcı, a.g.e., s. 104.

İmâm Beğavî, selefî olan birçok müfessir gibi, tefsirinde İsrâîliyyâta da yer vermiştir. Bu rivâyetleri tefsirinde asıl olarak kullanmış ve birçoğunu da tenkide tâbi tutmamıştır. Saffet Bakırcı, İmâm Beğavî'nin tefsirindeki İsrâîlî rivâyetleri incelemiş ve “*yalan olduğu kesin olarak bilinen haberler*” ile “*meskûnun anı konulardaki haberler*” olarak iki başlıkta toplamıştır.³⁷

İmâm Beğavî, tefsirin olmazsa olmazı sayılan Arap dili ve edebiyatına da büyük önem verir. Tefsîr esnasında âyetlerdeki kelimeleri tahlil eder ancak tefsirin özünü kaybetmemek için bunu sadece elzem gördüğü yerlerde yapar. Zaman zaman dillilerden nakillerde³⁸ bulunsa da sözü uzatmaktan çekindiği için kaynak vermediği olur.³⁹ Kelimelerin lûgat anlamlarını,⁴⁰ hadîs,⁴¹ Arapların kullanımları⁴² ve şiirlerden⁴³ şahitler göstererek verir. Açıklamaları genellikle, “اي”, “كما يقال”, “معناه” vb. lafızlar kullanarak yapar.

³⁷ A.g.e., ss. 122-127.

³⁸ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 160; Eroğlu, a.g.e., s. 258.

³⁹ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 111; Eroğlu, a.g.e., s. 257.

⁴⁰ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 272; Eroğlu, a.g.e., s. 259.

⁴¹ Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 315; Eroğlu, a.yer.

⁴² Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 114; Eroğlu, a.g.e. s. 260.

⁴³ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 155; Bakırcı, a.g.e., s. 268.

E. PEYGAMBERLERİN İSMET SIFATI

1) İsmet Kelimesinin Anlamı

Peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olduğunu ifade etmek için kullanılan İsmet kelimesi “عَصَمَ” fiilinin mastarı olup “منع/men etmek”⁴⁴, “حفظ/korumak”⁴⁵ ve “امسك/yakalamak, alıkoymak, bırakmamak üzere tutmak”⁴⁶ anlamlarına gelir. Araplar, kişiyi açlıktan koruması sebebiyle yemek için, “عصمه الطعام اي هذا طعام يعصم من الجوع /yemek onu açlıktan korudu” derler.⁴⁷ Aynı mana şu hadîste de vardır: “مَنْ كَانَ عَصِمَهُ أَمْرُهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ”⁴⁸ Keza Hûd Sûresi’nin 43. âyet-i kerîmesinde Hz. Nûh oğlunun gemiye binmesini isteyince oğlu: “Ben, kendimi sudan koruyacak يعصمني bir dağa sığınacağım.” demiştir. Bunun üzerine Nûh: “Bugün Allah’ın emrinden/azabından -onun merhamet ettikleri Haricinde- koruyucu عاصم yoktur.” demiştir.

Kelime Kur’ân-ı Kerîm’de beş farklı türevde, on üç defa kullanılmaktadır. Korumak anlamında üç⁴⁹; sıkı sıkı tutmak, yapışmak anlamında beş⁵⁰; korunmak için sıkı

⁴⁴ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Dâru’l-Meârif, t.y., C. 4, s. 2976.

⁴⁵ A.yer.

⁴⁶ Râğıb İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru’l-Kalem, t.y., s. 569.

⁴⁷ İbn Manzûr, a.g.e., C. 4, s. 2976.

⁴⁸ Beyhakî, Şuabu’l-İmân, 9061, İbn Manzûr, a.g.e., C.4 s. 2976.

⁴⁹ “يعصمك, يعصمكم, يعصمني”, Bkz. Maide, 5/67, Ahzâb, 33/17, Hûd, 11/43.

⁵⁰ “اعتصموا, يعتصم, اعتصموا”, Bkz. Nisâ, 4/ 146, 175; Âlü İmrân, 3/101,103; Hac, 22/78.

sıkı tutmak, yapışmak anlamında bir⁵¹; koruyucu anlamında üç⁵² ve son olarak bağlamak için kullanılan nesne/iplik anlamında bir defa⁵³ kullanılmaktadır.⁵⁴

2) İsmet'in Kapsam Ve Mahiyeti

a) İsmet'in Kapsamı

İsmet'in kapsamı ile ilgili, peygamberlerin masumiyetinin başlangıcı ve İsmet sıfatının ne tür günahları kapsadığı gibi temel iki ayrımdan söz edebiliriz. Her mezhep kendi geliştirmiş olduğu usul içerisinde peygamberlerin İsmet sıfatını değerlendirmiş ve bu iki temel probleme ona göre cevap vermişlerdir.

(1) İsmet'in Başlangıcı

Şîa⁵⁵ ve Râfiziyye⁵⁶ doğumdan itibaren, Mu'tezile'nin⁵⁷ çoğunluğu ise bulug çağından itibaren peygamberlerin masum olduklarını savunurlar. Zira onlara göre, peygamberlerin nübüvvetten önce kendi kişiliğini lekeleyecek hâller sergilemesi, nübüvvetten sonra insanların kendilerine tâbi olmalarını olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla peygamberlerin nübüvvetten öncede masum olmaları gerekir. Sünnî âlimlerin büyük çoğunluğu ve bir kısım Mu'tezile âlimleri peygamberlerin nübüvvetten önce masum olmadıklarını ifade etmişlerdir.⁵⁸ Bu sayede onlar Mûsâ Peygamber'in Kıptî'yi öldürmesi gibi kusurları nübüvvet öncesi ile ilişkilendirirler.⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de, peygamberlerin nübüvvetten önce masum oldukları veya olmadıkları ile alakalı bilgilere rastlamak mümkün değildir. Zira peygamberlerin nübüvvet öncesi hayatları, Kur'ân-ı Kerîm'de detaylı bir şekilde anlatılmamıştır. Sadece

⁵¹ “استعصم”, Bkz. Yûsuf, 12/32.

⁵² “عاصم”, Bkz. Yûnus, 10/27, Hûd, 11/43, Mü'min, 40/33.

⁵³ Mumtehin, 60/10.

⁵⁴ Muhammed Fuad Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001, s. 568.

⁵⁵ Seyyid Şerîf Murtazâ, *Tenzihu'l-Enbiyâ ve'l-Eimme*, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1989, s. 15.

⁵⁶ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, C. 8, s. 290.

⁵⁷ Kâdî Abdülcebbâr İbn Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Abdülkerîm Osman, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996, s. 573.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *İsmetü'l-Enbiya*, Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, t.y., s. 27; Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 290.

⁵⁹ Bu hususta Cürcânî şöyle demiştir: Peygamberlerin bi'setten sonra hataen büyük günah ve kasten küçük günah işleyebileceklerini iddia edenler, Kur'ân'da, hadîslerde ve rivâyetlerde anlatılan peygamber kıssalarını delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bu kıssalar peygamberlerin bi'setten sonra günah işledikleri izlenimi vermektedir. Biz bunlara cevaben “... Bu kıssaları tevil edebiliyorsak ederiz, yok eğer edemiyorsak bu kusurların peygamberlikten önce olduğunu, ... ifade ederiz.” Bkz. Cürcânî, *a.g.e.*, C.8, s.292-293.

bazı ifadeler ile onların nübüvvet öncesi hayatlarına işaret edilmiştir. Bazı âlimler bu ifadeleri onların nübüvvet öncesi masum olduklarına yormuşlardır. Ayrıca gerek Peygamber Efendimizin nübüvvet öncesi emin olarak bilinmesi, yetimleri kollaması, akraba hukukunu gözetmesi, muhtaçlara sahip çıkması vb. hasletleri, gerekse diğer peygamberler hakkında, hadislerde zikredilen olumlu ifadeler, peygamberlerin nübüvvet öncesi de masum oldukları kanaatinin oluşmasında rol oynamıştır. Mezhepler, peygamberlerin nübüvvet öncesinde masum olduklarını aklen de ispatlama yoluna gitmişlerdir. Zira daha önce de dediğimiz gibi bir peygamberin nübüvvetten önce bir akım günahları işlemesi, insanların peygamberlere tabi olmasını olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla peygamberlerin toplumda saygın kişiler olması gerekir ki bu da masum olmalarıyla mümkündür.

(2) Günahların Kapsamı

İsmet konusunda sıkı bir çalışma yapan Fahreddin Râzî İsmet'in kapsamını 4 başlıkta özetlemiştir. Buna göre:

İ'tikat ile alakalı olanlar: Ümmet peygamberlerin küfür, şirk ve bidat gibi büyük günahlardan masum olduklarına ittifak etmişlerdir. Ancak Haricîlerin Fudayliyye kolu bu tarz günahları caiz görmüşlerdir.⁶⁰ Ayrıca Ezarika, Sümaniyye fırkaları da peygamberlerin bu tarz günahlardan masum olmadıklarını iddia etmişlerdir.⁶¹

Şeriat ile alakalı olanlar: Ümmet, peygamberlerin ne kasten ne de sehven ahkâmı ve şeriatı tahrif etmedikleri veya onlara hıyanet etmelerinin mümkün olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Aksi hâlde şeriate güven olmazdı. Ayrıca peygamberlerin nübüvvetini tasdik eden mucizenin geçersiz kalması anlamına gelecek olan, şeriata ihanet veya yalan gibi günahlar peygamberler için düşünülemez.⁶²

Fetvalar ile alakalı olanlar: Ümmet peygamberlerin kasten yanlış fetva vermeyecekleri üzerine ittifak; sehven yanlış fetva verebilecekleri üzerine ise ihtilaf etmişlerdir.

Fiiller ile alakalı olanlar: peygamberlerin fiillerine taalluk eden masumiyet hakkında da ihtilaf edilmiştir.⁶³

⁶⁰ Râzî, *a.g.e.*, s. 26.

⁶¹ Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, thk. Abdurrahman Ümeyra, 2. b., Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1998, C. 5, s. 49.

⁶² *A.g.e.*, C. 5, s. 49-50.

⁶³ Râzî, *a.g.e.*, s. 26-27.

Şiiler bu konuda peygamberlerin, bilerek veya bilmeyerek, hata veya te'vil yolu ile her türlü, büyük ve küçük günahlardan masum olduklarını savunurlar.⁶⁴ Ancak ikrah altında peygamberlerin küfrü izhar etmelerini caiz görürler.⁶⁵ Mu'tezile peygamberlerin bilerek veya bilmeyerek, büyük ve küçük günahlardan masum olduklarını kabul eder; ancak sevap cihetiyle daha az sevabı olan bir ameli tercih etmekten masum olmadıklarını savunur. Zira onlar efdal olan amelin tercih edilmemesini, nübüvvetin kabulü noktasında, insanlara sıkıntı arz edecek bir durum olarak göremezler.⁶⁶ Râfîzîler de peygamberlerin bilerek veya bilmeyerek büyük ve küçük günahlardan masum olduklarını savunur.⁶⁷ Hâricîlerin Fudayliyye kolu ve Haşevîler ise bu konuda peygamberlere küfrü dahî caiz görürler. Zira onlar göre büyük günah işlemek küfürdür ve peygamberlerin Kur'an'da zikredilen birtakım günahları vardır.⁶⁸ Bu konuda Ehl-i Sünnetin ekseriyeti ise peygamberlerin bilerek veya bilmeyerek küfür vb. büyük günahlardan, bilmeyerek işlenen küçük günahlardan masum olduklarını savunurlar. Dolayısıyla peygamberler - rezil bir günah olmamak kaydıyla- bilmeyerek küçük günah işleyebilirler.⁶⁹ Ancak en kısa sürede uyarılıp bu hatalardan da tövbe ederler.⁷⁰

Tefsîr kitapları sıkı bir şekilde incelendiğinde İsmet'in kapsamının Râzî'den önce bu şekilde olmadığı ve ondan sonra da bu şekilde kalmadığı, aksine tarihin seyri içerisinde genişlemiş olduğu görülür. Zira ilk dönemlerde günah olarak zikredilmeyen birçok şey sonraki dönemlerde günah olarak addedilip tevil edilmiştir. Diğer taraftan İsmet ilk dönemlerde günahlardan masum olmayı ifade ederken sonraki dönemlerde örfen hoş karşılanmayan kahkaha, oburluk vb. davranışlar da İsmet'in kapsamına dahîl edilmiştir.⁷¹

⁶⁴ Şerîf Murtazâ, *a.g.e.*, s. 15.

⁶⁵ Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 289. Râzî, bu görüşü Rafîzîlere izafe eder. Bkz. Râzî, *a.g.e.*, s.26. Ancak Mehmet Bulut Ehl-i Sünnet'in Şîa'nın genel takiyye inancından bu sonuca ulaştığını, Şîa'nın peygamberler için küfrü takiyye halinde dahî caiz görmediklerini söyler. Bkz. Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı*, İstanbul: Risale, 1991, s. 45.

⁶⁶ Kâdî Abdülcebbar, *a.g.e.*, s. 575.

⁶⁷ Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 290.

⁶⁸ Kâdî Abdülcebbar, *a.g.e.*, s. 573; Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 289; Râzî, *a.g.e.*, s.26.

⁶⁹ Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 290.

⁷⁰ Nûreddin es-Sâbûnî, *Kitâbu'l-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-Hidâye Fi Usûlü'd-Dîn*, thk. Fethullah Huleyf, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969, s. 56.

⁷¹ Seyyid Ali el-Hüseynî el-Milânî, *İsmet*, 1. b., İran: İ'tikâdî Araştırmalar Merkezi, 2000, s. 13. Oysa peygamberlerin tüm insanlığa gönderilmiş olduğu göz önünde bulundurulacak olursa onların mahallî örfen korunmuş olduklarını ifade etmek anlamsız olur. Zira Araplara göre hoş karşılanan herhangi bir durum diğer toplumlara göre bir kaba/kötü olarak değerlendirilebilir.

Hatta peygamberlerin fiziksel özellikleri cihetiyle mükemmel olması yani fiziksel kusurlardan arınmış olması da İsmet'in kapsamına dahîl edilmiştir.⁷²

Kapsamla alakalı bu genişleme İsmet'in kapsamı hakkında bir sınır çizilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta İsmet sıfatının doğrudan doğruya naslardan değil de aklî çıkarımlar neticesinde ortaya konmuş olması İsmet'in kapsamının aklın hududuyla sınırlı olması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla İsmet'in sınırı son aşamada, tabiri caizse Allah için kullanılan Muhalefetün li'l-Havâdis/sonradan olan hiçbir varlığa benzememe sıfatı, beşerî planda peygamberler için Muhalefetün li'l-Beşer/diğer insanlara benzeme şeklinde formüle edilebilir. Zira fiziksel olarak dahî hiçbir noksanlığa müsaade etmeyen yaklaşım esasında peygamberi, akla gelebilecek beşerî her türlü noksanlıklardan beri görmüş olmaktadır.

İsmet'in fiziksel görünüşü kapsayacak şekilde genişletilmesi, Mekke vasatındaki insanların peygamberler hakkındaki şu itirazlarına benzemektedir: وَقَالُوا مَا لَ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ /Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır...⁷³ Şeytan'ın aldatmacası olarak tarihin hemen her döneminde zuhur eden melek peygamber tasavvuru, ne yazık ki bu tarz İsmet anlayışlarında da varlığını hissettirir.

b) İsmet'in Mahiyeti

Eş'arîlere göre; İsmet, kişinin nefsinde yahut bedeninde bulunan, günah işlemesini imkânsız kılan bir hassadır.⁷⁴ İsmet Allah'ın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesidir. İsmet masumun ruhunda yahut bedeninde bulunan ve isyan etmesini engelleyen bir melekedir.⁷⁵ Bu açıklamalar peygamberlerin irâdelerini ellerinden almakta ve iyi işler yaptıkları veya kötü işlerden sakındıkları taktirde övgüyü anlamsızlaştırmaktadır. Ayrıca bu tanım mihneti ortadan kaldırdığı ve إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ /Bende sizin gibi bir insanım...⁷⁶ şeklindeki âyetlerle bağdaşmadığı için

⁷² Muhammed Abduh, *Risâletü't-Tevhîd*, 1. b., Kahire: Dâru's-Şurûk, 1994, s. 81; Galip Türcan, "Peygamberlerin İsmet'i Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11 (2003), s. 108.

⁷³ Furkan, 25/7.

⁷⁴ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, t.y., C. 8, s. 306.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Muhassalü Efkâri'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn*, Mısır: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, t.y., s. 218.

⁷⁶ Fussilet, 41/6.

eleştirilmiştir.⁷⁷ Ancak Eş'ârî mezhebine göre her bir fiil, fâil-i muhtâr olan Allah Teâlâ'ya dayanır. Dolayısıyla onların İsmet anlayışı bu çerçevede şekillenmiştir.

İmam Mâturîdî İsmet'i şu şekilde tanımlamıştır: “Peygamber gerek sözlerinde gerek fiillerinde kendisini lekeleyecek ve kadri kıymetini düşürecek hatalardan korunmuş (mâ'sûm) olur. Eğer kast ve irâdesi olmaksızın kendisinde bir hata vuku bulacak olursa Allah Teâlâ onu uyarır, kınar; bu hususta peygamberini kendi haline bırakmak şöyle dursun onu uymayı geciktirmez bile.”⁷⁸

Kâdî Abdulcebbar İsmet'i Allah'ın kişiye vermiş olduğu bir lütuf olarak açıklar. Bu lütuf sayesinde kişi günah işlemekten uzaklaştırılmış (medfû') olur.⁷⁹ Şiiler ise İsmet'i, kişiyi gücü yetmekle birlikte masiyetten alıkoyan ve itaate sevk eden manevi, bâtinî bir hal ve ilâhî bir lütuf olarak kabul eder.⁸⁰ İsmet'in ilahi bir lütuf olması sebebiyle on dört kişi Haricinde kimsede bulunmaz.⁸¹ Filozoflara göre İsmet, fücordan alıkoyan bir melekedir. Bu nefsanî sıfat başlangıçta, isyanın kusurlu ve itaatin faziletli olduğunu bilmekle hâsıl olur. Bu bilgi kişiyi isyandan koruyup itaate sevk eder. Sonraki aşamada, isyandan sakındıran ve itaate sevk eden vahiylerin peş peşe gelmesiyle bu bilgi pekişir ve meleke halini alır.⁸²

3) İsmet Sıfatının Gerekçelendirilmesi

İsmet'in gerekçelendirilmesinde bazı argümanlar geliştirilmiştir. Buna göre peygamberlere ittibayı ve örnek almayı vurgulayan âyetler onların masum olmalarını gerektirir. Zira eğer günah işleselerdi onları örnek almak ve tâbi olmak caiz olmaz ve bu âyetler geçersiz olurdu.⁸³ Bu gerekçelendirme pek makul gözükmemektedir. Zira Allah Teâlâ İbrâhim Peygamber'i bizlere örnek olarak gösterirken bir istisna ile İbrâhim Peygamber'in babası için etmiş olduğu duayı örnek almamamızı ifade eder.⁸⁴ Ayrıca peygamberlere gelen uyarılar neticesinde ne tarz fiillerin örnek alınmaması gerektiği

⁷⁷ Râzî, *a.g.e.*, s. 218.

⁷⁸ Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 95,96.

⁷⁹ İbn Ahmed Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996, s. 780.

⁸⁰ Milânî, *a.g.e.*, 1. b., s. 14,15.

⁸¹ *a.g.e.*, s. 14,15. Bu 14 kişi başta 12 imam olmakla birlikte Hz. Fatıma ve Hz. Selman-ı Fârisî'dir.

⁸² Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 306.

⁸³ Râzî, *a.g.e.*, s. 29; Cürcânî, *a.g.e.*, C. 8, s. 290.

⁸⁴ *قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ ۚ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا اسْتَفْرُنَ لَكَ ۖ وَمَا أَمَّلَكَ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْنِكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ* Mümtehine, 60/4.

gayet açıktır. Dolayısıyla peygamberler hata ettikleri zaman onları örnek almıyor olmak, onlara tabi olmamızı emreden ayetlerle bir çelişki değil, aksine Kur’ân bütünüyle uyum içerisinde olmak anlamına gelir.

İsmet’in gerekçesi olarak sayılan bir diğer argüman da mucizenin iptali meselesidir. Şayet peygamberler masum olmasalardı, onların getirmiş oldukları mucizenin bir anlamı olmazdı. Yani söz gelimi yalan söyleyen bir kimsenin risalet iddiasında bulunması ve mucizevi bir şekilde vahiy aldığını söylemesi anlamsız olur. Dolayısıyla mucize ile ortaya çıkan tasdik in ortadan kalkmaması için peygamberlerin yalandan masum olmaları gerekir.⁸⁵ Anladığımız kadarıyla bu temellendirme İsmet sıfatının ortaya çıktığı erken dönemlerdeki bir temellendirmedir. Zira bu temellendirme peygamberlerin tebliğde masum olmalarıyla alakalıdır. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi İsmet sıfatının gelişmesiyle doğru orantılı olarak sıfatın kapsamı da genişlemiştir. Dolayısıyla bu temellendirme diğer günahları da kapsayacak bir temellendirme değildir.

Daha makul sayılabilecek bir diğer gerekçeye göre, insanların peygamberlere tabi olmaları için peygamberlerin kendilerinden nefret ettirici günahları işlememiş olmaları gerekir.⁸⁶ Mu’tezilenin yaklaşımı olan bu gerekçelendirme onların salah-aslah teorileriyle doğrudan alakalıdır. Onlara göre tebliğin hakkıyla gerçekleşmesi ve insanların mâzeretlerinin ortadan kalkması için peygamberlere tabi olma noktasında peygamberlerin kendilerinden nefret ettirecek, insanlar nazarında onları kadri kıymetten düşürecek kötü fiillerden korunmuş olmaları gerekmektedir. Ne yazık ki bu temellendirme de kapsayıcı olmaktan yoksundur. Zira insanların nefretini celp etmeyecek günahlardan söz etmek mümkündür. Ayrıca bir kültüre göre nefret ettirici olan bir fiil diğer bir kültüre göre gayet normal karşılanabilir.

İsmet hakkında daha farklı gerekçeler ortaya koyulmuş olsa da bu saydıklarımız en çok şüyu bulanlardır. Görüldüğü üzere İsmet’le alakalı tikel temellendirmeler yapılabilse de İsmet’i tüm yönleriyle kapsayan bir temellendirmeden söz etmek mümkün gözükmemektedir.

⁸⁵ Türcan, “Peygamberlerin İsmeti Meselesi”, s. 106.

⁸⁶ Kâdi Abdulcebbar, *a.g.e.*, s. 573,574.

4) İsmet Ve İrâde İlişkisi

İsmet, Allah'ın peygamberleri günah işlemekten koruması olarak ifade edildiğinden, bu korumanın peygamberlerin irâdesiyle nasıl bağdaşacağı gündeme gelmiştir. Ayrıca korunmuş olmak imtihanın, ceza ve mükafatın varlığını anlamsızlaştırdığı için mahiyet hakkında yoğun çaba harcanmıştır.

Eş'ârîler İsmet'i, Allah'ın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesi şeklinde açıklamak suretiyle peygamberlerin irâdesini göz ardı etmişlerdir. Zira onlara göre kulun fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. Dolayısıyla peygamberlerin günah işlememesi yani İsmet, Allah'ın peygamberlerde masiyete sebep olacak kuvveti yaratmaması olarak izah edilmiştir. Ancak bu tanım daha önce de ifade ettiğimiz gibi mükafat ve cezayı anlamsız kıldığı için eleştirilmiştir.

Mu'tezile İsmet'i, Allah'ın kişiye vermiş olduğu bir lütuf olarak açıklar. Bu lütuf sayesinde kişi günah işlemekten uzaklaştırılmış (medfû') olur.⁸⁷ Bu tanımdan peygamberlerin irâdesiyle alakalı kesin bir sonuç çıkarmak zor olsa da Mu'tezile mezhebinin insan irâdesi noktasındaki genel yaklaşımını göz önünde bulunduracak olursak, İsmet'in peygamberlerin irâdesine müdahale etmediği sonucunu çıkarabiliriz. Nitekim Bağdâdî'nin, Mu'tezile mezhebinin İsmet anlayışı hakkındaki şu notu da bunu destekler niteliktedir: "Peygamberler Allah'ın hiçbir tesiri olmaksızın kendilerini günahlardan korurlar."⁸⁸ Fakat Bağdâdî'nin bu çıkarımı İsmet'in varlığını anlamsız kılmaktadır. Zira şayet peygamberler Allah'ın hiçbir dahli olmaksızın kendilerini masiyetten koruyorlarsa genel manada ifade edilen İsmet'in varlığına gerek kalmamaktadır.

İmam Mâturîdî'ye göre İsmet, peygamberlerin irâdesini devre dışı bırakmaksızın onları kötü fiillerden caydıran ve iyi fiillere sevk eden bir sıfattır. Dolayısıyla İsmet mihneti izale etmez. İsmet peygamberleri itaate zorlamadığı gibi, onları günah işlemekten aciz de bırakmaz. İsmet, ilahî imtihanın gerçekleşmesi için irâdesi ortadan kalmaksızın peygamberleri hayra sevk eden ve kötülükten alıkoyan ilahi bir lütuftur.⁸⁹

⁸⁷ Kâdî Abdulcebbar, *a.g.e.*, s. 780.

⁸⁸ Abdulkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed el-Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, neşr. İ.Ü.İ.F., İstanbul: Devlet Matbaası, 1928, s. 169.

⁸⁹ Sâbûnî, *a.g.e.*, s. 95,96.

Eş'ârî mezhebi hariç diğer mezhepler İsmet'le irâdeyi bağdaştırmaya çalışmışlar ve hemen hemen aynı şeyleri söylemişlerdir. Fakat onların bu söylemlerinde ne derece isabet ettikleri tartışılır. Zira gerek İsmet'in kelime anlamı gerekse İsmet sıfatına yüklenen anlam İsmet'in irâdeyle tam olarak bağdaşmasına mâni olmaktadır. İsmet sıfatına yüklenen anlamla kastettiğimiz Şiîler hariç mezheplerin tamamının bu sıfatı peygamberlere has kılmalarıdır. Yani eğer İsmet, peygamberleri masiyetten koruyan bir sıfat ise irâdeden söz etmek anlamsız, eğer irâdeleri ile kendilerini koruyorlarsa ismetten söz etmek anlamsız olur.

5) İsmet'in Kur'ân Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de İsmet hakkında doğrudan bilgilere rastlamak mümkün değildir. Hatta peygamberlerin masum olmaları bir tarafa, onların günah işlediklerine dair onlarca âyet bulmak mümkündür. Özellikle bu âyetlerden yola çıkarak peygamberlerin günah işlemekten korunmamış olduğu sonucunu çıkarmak pekâlâ mümkündür. Fakat bu âyetlerin hiçbirisinde de peygamberlerin Allah'a karşı geldikleri söylenemez. Diğer bir ifadeyle günah olduğunu bile bile Allah'a rağmen günah işlemelerinden söz edilemez. Onların Kur'ân'da anlatılan hataları unutkanlık, içtihat hatası, bilmeyerek günah işleme vb. şekillerdedir. Mesela Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi bir unutkanlık sonucu, Hz. Musa'nın Kıptî'yi öldürmesi kasıt olmaksızın ve Hz. Peygamber'in Abdullah İbn Ümmi Mektûm hakkında uyarılması İslam'ı tebliğ duyarlılığı sebebiyle gerçekleşmiştir. Ancak her ne şekilde olursa olsun bu âyetler onların günahlardan korunmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki peygamberlerin günahlardan korunmuş olmadıklarını söylemek, onların bile bile günah işledikleri veya günahkâr oldukları sonucunu asla doğurmaz. Zira az önce de değimiz gibi peygamberlerin Kur'ân'da aktarılan hataları nicelik olarak, sayılacak kadar az ve nitelik olarak, hiçbirisi kasıtlı değildir. Zikredilen bu hatalardan ve yapılan uyarılardan yola çıkarak, Kur'ân'daki İsmet "Peygamberlerin bilmeyerek hata yaptıklarında veya hata yapmaya meylettiklerinde Allah tarafından uyarılıp ayaklarının doğruluk üzere sabit kılınması ve hata üzere bırakılmaması" olarak açıklanabilir. İsmet özetle "Peygamberlerin fiillerinin Allah tarafından kontrol edilmesi" olarak da ifade edilebilir. Bu manasıyla İsmet sadece peygamberlere has bir sıfattır. Zira peygamberlerden başka hiçbir insan vahiy ile

uyarılmış değildir. Diğer taraftan İsmet bu anlamıyla peygamberlerin irâdesini ellerinden almadığı gibi, zaman olarak da nübüvvetle birlikte başlamaktadır.

Genel kabul görmüş anlamıyla İsmet, peygamberleri yüceltmekten ziyade onları tabiri caizse sıradanlaştırmaktadır. Zira bu anlayışla alakalı “sanki peygamberler korunmuş oldukları için süfli davranışları işlemiyorlar veya korunmuş olmasalar bu süfli davranışları işlerler” şeklinde bir düşünce vehmedilebilir. Oysa Kur’ân’dan anlaşıldığı kadarıyla peygamberler seçkin,⁹⁰ ihlaslı,⁹¹ salih,⁹² muhsin,⁹³ ahlakı yüce⁹⁴ vb. sıfatları haiz insanlardır. Onlar her türlü kötü davranıştan herhangi bir tesir olmaksızın yüce ahlaklarıyla uzak durmuşlardır. Tüm bu güzel hasletlerine rağmen herhangi bir sebeple bir hataya düşecek olsalar veya düşseler Allah vahiy ile onları bu hatadan ötürü uyarır. Onlar da bu uyarı karşısında haddinden fazla bir pişmanlık ve istiğfarla Allah’a yönelirler. Peygamberlerin hata ettiklerinde uyarılması bir eksiklik değil aksine bir meziyettir. Zira bu, onların her amelinin Allah’ın onayından geçmiş olduğu anlamına gelmektedir. Neticede bu kontrol mekanizması sayesinde onlar kusursuz birer insan olurlar. Dolayısıyla geleneksel manada peygamberlerin korunmuş olduğu anlamındaki İsmet, peygamberler için bir olumsuzluk izlenimi uyandırmaktayken, genel manada Kur’ân’dan devşirilen bu İsmet anlayışı peygamberleri yüceltmektedir.

⁹⁰ Âli İmrân, 3/33.

⁹¹ Yûsuf, 12/24.

⁹² En’âm, 6/85.

⁹³ Sâffat, 37/110.

⁹⁴ Kalem, 68/4.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEĞAVÎ TEFSİRİNDE

ÖNCEKİ PEYGAMBERLERE İSNAD EDİLEN

GÜNAHLARA BAKIŞ

I. BEĞAVÎ TEFSİRİNDE ÖNCEKİ PEYGAMBERLERE İSNAD EDİLEN GÜNAHLARA BAKIŞ

A. HZ. ÂDEM

Hiz. Âdem kıssası Kur'ân-ı Kerim'de yedi farklı sûrede, değişik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu âyet pasajlarının üçünde Hiz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi ile ilgili hatası ve tevbesi anlatılır. Diğer âyet pasajlarında ise, meleklerden, Hiz. Âdem'e secde etmelerinin istenmesi, Şeytan'ın kibirlenip secde etmemesi, Şeytan'ın Allah Teâlâ ile diyalogu ve meleklerin Allah Teâlâ'ya Hiz. Âdem hakkındaki soruları yer almaktadır.

Allah Teâlâ Hiz. Âdem'i yaratınca meleklerden Hiz. Âdem'e secde etmelerini istemiştir. Tüm melekler bu emri derhal yerine getirmişler, ancak bu emre muhatap olan Şeytan kibirlenip secde etmemiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Şeytan'a secde etmemesinin sebebini sormuş, Şeytan da kendisinin ateşten, Hiz. Âdem'in ise topraktan yaratıldığını, dolayısıyla kendisinin ondan üstün olduğunu, bu sebeple ona secde etmemesi gerektiğini söylemiştir. Allah Teâlâ da onu huzurundan kovunca, Şeytan Allah'tan kendisine, insanların tekrar diriltileceği güne kadar mühlet vermesini istemiştir. Allah Teâlâ ona bu mühleti verince de insanları saptırmak için elinden geleni yapmaya yemin etmiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hiz. Âdem'e Şeytan'ın düşman olduğunu söylemiş ve Şeytan'ın kendisini cennetten çıkartmaması hususunda uyarmıştır. Allah Teâlâ Hiz. Âdem'e eşi ile cennette kalmasına ve dilediği gibi yiyip içmesine müsaade etmiş ve yasak ağaca yaklaşmaması hususunda Hiz. Âdem'i uyarmıştır. Bu yasağa uyması durumunda cennette acıkmak, susamak ve sıcaktan bunalmak gibi sıkıntıları çekmeyeceğini; ancak Şeytan'a kanıp yasak ağaçtan yemesi durumunda bedbaht olacağını ona söylemiştir.⁹⁵

⁹⁵ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى إِنَّكَ إِلَّا نَجُوعٌ فِيهَا وَلَا تَعْرِىٰ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَىٰ
Tâhâ, 20/117-119.

Hız. Âdem, Şeytan'ın kendisine düşman olduğunu unutmuş ve Şeytan'ın sözlerine kanmıştır.⁹⁶ Şeytan onu, ebedî bir hayat ve sonu gelmeyecek bir mülk vaadi ile kandırmıştır.⁹⁷ Bunun üzerine Allah Teâlâ Hız. Âdem'i de cennetten çıkarmıştır. Ancak Hız. Âdem tevbe etmiş ve kavmine peygamber olarak seçilmiştir.⁹⁸

İnsanlık tarihinin başlangıcı olarak anlatılan bu kıssa, Kur'an'da farklı yerlerde zikredilir ve Hız. Âdem hakkında çarpıcı bazı ifadeler kullanılır: *أَوَّلَ عَصَىٰ آدَمَ رَبَّهُ فَغَوَىٰ* / *Âdem Rabbine isyan etti ve yoldan çıktı*.⁹⁹ Bu olay ve kullanılan bu ifadeler, mezheplerin ifade ettikleri İsmet anlayışını kökünden sarsacak türden olduğu için birçok mezhep bu âyetleri tevîl etmişlerdir. Ancak biz konumuz gereği ilgili âyetleri İmâm Beğavî'nin yaklaşımı ile değerlendireceğiz. İmâm Beğavî Hız. Âdem'in kıssasını işlerken ekseriyetle İsrâîlî bilgileri kullanır. Hız. Âdem'in kıssası -ufak tefek nüansları sayamazsak- Tevrat'daki şekliyle birebir örtüşmektedir.¹⁰⁰ Kıssa Beğavî'nin anlattığı hâliyle şu şekildedir:

Şeytan ilahî huzurdan kovulduktan sonra Hız. Âdem'e vesvese vermek üzere cennete girmek ister, ancak cennet bekçileri onu cennete sokmazlar. Bunun üzerine Şeytan, eski dostu ve cennet bekçilerinden biri olan yılan vasıtasıyla cennete girer. Cennete girdiğinde, Hız. Âdem'in cennet nimetlerine bakarak “keşke sonsuz olsalardı” şeklindeki temennisini duyar ve Hız. Âdem'i sonsuzluk vaadi ile kandırabileceğini düşünür.¹⁰¹

Şeytan hemen rol icabı ağlayıp ah vah etmeye başlar, onun bu feryadı figanı Hız. Âdem ve Havva anamızı etkiler ve Şeytan'a neden ağladığını sorarlar. Şeytan buna mukabil, Âdem ve Havva'nın ölümlü olduğunu, cennetteki bu nimetlerden ayrılacaklarını fısıldayıp bu sebeple ağladığını söyler. Âdem ve Havva bu durumdan müteessir olunca onlara vesvesesini vererek, ‘Size ebediyet ağacını göstereyim mi?’ der. Âdem Şeytan'ın bu teklifini reddedince, Şeytan Allah üzerine yemin edip onları kandırır. Zira Hız. Âdem, Allah üzerine yemin eden bir kimsenin yalan söyleyeceği ihtimalini düşünmez. Ancak Âdem yine de aklını kullanıp ağaca yaklaşmaz. Havva ise ağaçtan yiyip, Hız. Âdem'in de yemesini ister. Hız.

⁹⁶ Tâhâ, 20/115'de geçen “فَفْتَنَىٰ” ifadesini “Hız. Âdem Allah Teâlâ'ya vermiş olduğu sözü unuttu” şeklinde tefsir eden âlimlerimiz çoğunluktadır. Ancak Şeytan'ın Hız. Âdem'in kandırırken kullanmış olduğu ifadeler, Hız. Âdem'in ahdi değil, Şeytan'ın düşmanlığını unuttuğunu kanıtlar niteliktedir. Zira Şeytan onu ikna için, ağaçtan men edilmelerinin sebebini açıklamaktadır, bu da onların bu ahdi unutmadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. İlgili âyet için bkz. A'râf, 7/20

⁹⁷ Tâhâ, 20/120.

⁹⁸ Bakara, 2/37,38; Tâhâ 20/122.

⁹⁹ Tâhâ 20/121.

¹⁰⁰ Tevrat'daki anlatılış şekli için bkz.: Yaratılış 3. bölüm.

¹⁰¹ Beğavî, *a.g.e.*, C. 1, s. 34.

Âdem yemeyince de ona içki sunup sarhoş eder, daha sonra da ağacın meyvesinden yedirir.¹⁰²

Allah Teâlâ ağaçtan neden yediğini sorunca Hz. Âdem, Hz. Havva'nın kendisine yedirdiğini söyler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Havva'ya neden yerdirdiğini sorunca o da kendisine yılanın emrettiğini söyler, yılan sorulunca o da kendisine Şeytan'ın emrettiğini söyler. Bunun üzerine hepsi birbirlerine düşman olarak yeryüzüne indirilir. Havva yaptıklarından ötürü her ay âdet kanaması ve sancısı çekecek, Hz. Âdem geçimini zor bir şekilde topraktan sağlayacak, yılan daha önceden ayakları olmasına rağmen bu ayaklar kendisinden alınarak yeryüzünde karnı üzerine sürünecek ve Şeytan da kıyamete kadar lanetlenmiş bir şekilde hayatına devam edecektir.¹⁰³

1) Kur'ân'da Hz. Âdem Hakkında Kullanılan ve İsmet'e Aykırı Olan İfadeler

Kıssanın anlatımı İncil ile birebir örtüştüğü hâlde, Kur'ân'ın genel ilkelerine ters düşen birçok problemi ihtiva etmektedir. Ancak biz burada bu kıssanın kritiğini yapmayacağız, zira bu bizi konunun dışına çıkartır. Biz daha çok, Kur'ân'da ifade edildiği şekliyle Hz. Âdem'in işlediği bu günahı, Beğavî'nin tevil edip etmediğine veya tevil ettiyse nasıl yaptığıyla ilgileneceğiz. Kur'an'da anlatıldığı şekli ile Allah Teâlâ, Hz. Âdem'e şekâveti, unutkanlığı, azimsizliği ve isyanı izafe etmektedir.

a) Hz. Âdem'e Şekâvetin İzafe Edilmesi

Tâhâ Sûresi'nin 117. âyetinde, Şeytan'a uyması durumunda Hz. Âdem'in şekâvete/sıkıntıya düşeceği ifade edilmektedir. Hadîslerde genellikle cehennemlikler için kullanılan “شقي” kelimesinin, Hz. Âdem hakkında kullanılması, İsmet anlayışına ters düşmesi bakımından tefsîrlerde üzerinde durulmuş ve teviller yapılmıştır. İmâm Beğavî bu ifadeyi: “*Yorulur ve sıkıntı çekersin, geçimin el emeği ve alın teri neticesinde hâsıl olur.*” şeklinde açıklamış ve Said b. Cübeyr'den “*Hz. Âdem'e kırmızı bir öküz ihsân etti. O bu öküz ile toprağı sürüyordu. Terlediği zaman alnını siliyordu. İşte bu Hz. Âdem için kastedilen şekâvet/sıkıntıdır.*” mealinde bir nakil yapmak suretiyle izahını desteklemiştir.¹⁰⁴

¹⁰² A.yer.

¹⁰³ A.g.e., C. 2, s. 128.

¹⁰⁴ A.g.e., C.3, s. 196.

b) Hz. Âdem'in Allah Teâlâ'nın Emrini Unutması/Nisyan

Tâhâ Sûresi'nde Allah Teâlâ, Hz. Âdem hakkında, “وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ”¹⁰⁵ *Andolsun biz, daha önce de Âdem'e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o, unuttu.*”¹⁰⁵ buyurarak, onun kendisine verilen emri unuttuğuna işaret etmiştir. İmâm Beğavî, burada ifade olunan nisyan kelimesini “terk etti” olarak açıklar ve Hz. Âdem hakkında kullanılmasını, İsmet'e aykırı görmez.¹⁰⁶ Buradaki nisyan hakkında açıklama yaparken; “Hz. Âdem ağaçtan yerken Allah Teâlâ'nın emrini unutmuş muydu?” şeklinde farazî bir sorar ve cevaben: “Hz. Âdem'in Allah'ın emrini unutması caizdir, zira unutmanın mesuliyeti o zamanlarda insanlardan kaldırılmış değildi, aksine insanlar unutmaktan sorumlulardı.” şeklinde cevap verir.¹⁰⁷ İmâm Beğavî, nisyan hakkında “kîle” lafzıyla bir rivâyet daha nakleder: Rivâyete göre Hz. Âdem buradaki yasağı, ceza gerektiren bir yasak olduğunu unuttu ve yasağın tenzîhî bir yasak olduğunu zannetti.¹⁰⁸

c) Hz. Âdem'in Azimsizliği

Allah Teâlâ, yukarıda zikretmiş olduğumuz âyetin devamında ise: “وَلَمْ نَجِدْ لَهُ”¹⁰⁹ *Onu azimli bulmadık.*”¹⁰⁹ buyurarak Hz. Âdem'in kendisine verilen emir hususunda azimli olmadığını ifade etmektedir. İmâm Beğavî buradaki azmi; “nefsin bir iş üzerinde gayretli olması” olarak açıklar. Yine İmâm Beğavî âyette geçen “وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا” onu azimli bulmadık ifadesini, Hasan Basrî'den gelen bir rivâyet ile “Onu nehyedildiği hususta sabırlı bulmadık.” şeklinde; Atiyye el-Avfî'den gelen bir nakille ise “Emrolunan şeyi muhafaza edemedi.” şeklinde ve İbn Kuteybe'den naklettiği bir rivâyetle “Hz. Âdem, haset edip kendisine secde etmekten geri duran düşmanına itaat etme hususunda azimli bir duruş sergileyemedi.” şeklinde açılar.¹¹⁰

¹⁰⁵ Tâhâ 20/115.

¹⁰⁶ Beğavî, *a.g.e.*, C. 3, s. 196.

¹⁰⁷ A.yer.

¹⁰⁸ A.yer.

¹⁰⁹ Tâhâ, 20/115.

¹¹⁰ Beğavî, *a.g.e.*, C.3, s. 196.

d) Hz. Âdem'e İzâfe Edilen İsyan

Tâhâ sûresi 121. âyette geçen ¹¹¹ “عَصَى” kelimesini İbn Kuteybe'den naklettiği bir görüş ile şu şekilde açıklar: “Âdem için isyan etti/عصى denilebilir; ancak Âdem âsî'dir/عاصي denilemez. Zira âsî kelimesi ma'siyeti mutad hale getiren kimse için kullanılır...”¹¹²

e) Hz. Âdem'e İzâfe Edilen Gâvâyet

İmâm Beğavî aynı âyette geçen “فَعَوَّى” ifadesini ise: “Yapmaması gereken bir fiili yaptı.” şeklinde açıklar. Bu ifadeyi “kîle” ile naklettiği bir rivâyetle, “Hak yolunda hata etti ve nehyedildiği ağacın meyvesini yeme sonucunda elde edeceği ebedilik hususunda yanıldı.” şeklinde açıklar.¹¹³ İbnü'l-A'râbi'den bir nakil ile; “فَعَوَّى” kelimesi (cennetteki) yaşantısı ve maişeti fesat oldu; izzet zillile ve rahatlık yorgunluğa dönüştü anlamındadır.” şeklinde izah eder.¹¹⁴

2) Hz. Âdem'in Tevbesi

Hiz. Âdem yasak ağaçtan yedikten sonra hatasını anlayıp, Rabbinden aldığı birtakım kelimeler ile istiğfar etmiştir. Müfessirlerin birçoğu buradaki kelimelerin, A'râf suresinde¹¹⁵ Hiz. Âdem'in duasında ifade olunan kelimeler olduğu kanaatindedir. İmâm Beğavî de ilk olarak çoğunluğun görüşünü zikrettikten sonra farklı rivâyetlere de yer vermiştir.

İlgili âyette Hiz. Âdem; مِنَ الْخَاسِرِينَ Ey Rabbimiz biz nefislerimize zulmettik/zalemnâ, şâyet bizi bağışlamazsan gerçekten biz hüsrana uğrayanlardan oluruz.” şeklinde dua ederek Allah Teâlâ'dan affedilmesini diler. Peygamberlerin masum olmadığını iddia edenler âyette geçen “zulüm ve hüsrân” kelimelerinden yola çıkarak Hiz. Âdem'in büyük günah işlemiş olduğunu ileri sürerler.¹¹⁶ Dolayısıyla birçok müfessir buradaki âyetleri tevil ederler. Ancak İmâm Beğavî bu ifadeleri tevil etmemiştir. Nefislerimize zulmettik şeklinde ifade edilen kısmı “ضررناها/ nefislerimize günah ile zarar verdik” şeklinde; âyetin sonundaki hüsrânı ise “الهالكين/ helak olanlardan oluruz” şeklinde izah etmiştir.¹¹⁷

¹¹¹ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَّى / Âdem rabbine isyan edip yoldan çıktı.

¹¹² Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 197.

¹¹³ A.yer.

¹¹⁴ A.yer.

¹¹⁵ A'râf, 7/23.

¹¹⁶ Aynı durum “iğva, isyan ve nisyan” içinde geçerlidir.

¹¹⁷ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 128.

3) Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ Arasındaki Niza

Dikkat edilecek olursa Beğavî, Hz. Âdem hakkında kullanılan bu ifadeleri masumiyet kapsamında değerlendirmemiştir. Zira nakletmiş olduğu bir rivâyet, âyetteki ifadeler hakkında bir tevile ihtiyaç bırakmamaktadır. Muhaddis âlimlerimizden biri olan İmâm Beğavî, ilgili rivâyeti, kendi senet zinciri ile Ebû Hureyre'ye dayandırır; Âdem ve Mûsâ tartıştılar, Mûsâ: *“Ey Âdem sen bizim atamızsın ve bizi cennetten çıkarttın.”* der. Bunun üzerine Âdem: *“Ey Mûsâ Allah seni kelamıyla seçkin kıldı ve sana eliyle Tevrât'ı yazdı(ğ)ı hâlde) sen hâla– Allah'ın beni yaratmadan kırk sene önce benim hakkımda takdir ettiği bir durumla- beni kınıyor musun?”* böylece Âdem Mûsâ'yı yendi.¹¹⁸

İmâm Beğavî'nin nakletmiş olduğu diğer rivâyete göre ise Hz. Âdem, Allah Teâlâ'ya sorar: *“Ey Rabbim, yapmış olduğum bu amel benim kendi irâdemle yaptığım bir şey midir; yoksa sen beni yaratmadan önce hakkımda taktir ettiğin bir iş midir?”* Allah Teâlâ cevaben, *“Bilakis seni yaratmadan önce ben taktir ettim”* buyurur. Bunun üzerine Âdem: *“Ey Rabbim, o hâlde hakkımda bu işi taktir ettiğin gibi beni de affet.”* der.¹¹⁹

İmâm Beğavî bu rivâyetler ile Hz. Âdem'in başına gelen bu olayların, onun kaderi olduğunu, dolayısıyla onun hiçbir suçunun olmadığını vurgulamış olmaktadır. Bu sebeple âyetlerde geçen ifadeleri tevile gerek duymamaktadır. Ayrıca, bu iki rivâyetin varlığı sebebiyle Beğavî'nin, İsrâîlî rivâyetleri nakletmekte bir beis görmediğini söyleyebiliriz.

İsmetü'l-Enbiya konusunda derinlemesine çalışma yapan Râzî, Hz. Âdem'in bu hatasının peygamber olmadan önce gerçekleşmiş olduğunu, dolayısıyla peygamberlerin masumiyetine hâlel getirmeyeceğini söylemiştir.¹²⁰ Âyetlerde ifade edilen tüm lafızları tek tek inceleyip tevil etmiştir. Konunun uzamaması için biz bu tevillerin tamamına girmeyeceğiz,¹²¹ sadece Râzî'nin dikkat çektiği bir noktaya işaret edeceğiz. Râzî nihâyetinde Hz. Âdem'in kandırılması ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

“Âdem'in durumu gariptir. Zira Allah ona düzenli bir maişet ve devamlı bir rahat lutfetti.¹²² Benzer şekilde Şeytan da ona düzenli bir maişet ve devamlı bir rahat vadetti. Yani Allah Âdem'e Şeytan'ın vadettiklerini

¹¹⁸ Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 197; Buhârî, Kader, 11.

¹¹⁹ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 35.

¹²⁰ Râzî, a.g.e., s. 37.

¹²¹ Tevillerin tamamı için bkz. Râzî, a.g.e., s. 37.

¹²² Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur. Orada ne susuzluk çekersin ne de güneş altında kalırsın. (Tâhâ, 20/18,19).

zaten vermişti, tek farkla ki; Allah ona ağaçtan uzak durmasını, Şeytan ise ağaçtan yemesini söylemişti. Hz. Âdem kemal-i akli ve ilmi ile Allah'ın kendisine dost yardımcı olduğunu; kendisine secdeden imtina eden Şeytan'ın da düşman olduğunu bilmesine rağmen nasıl olur da İblis'in vaadini, Mevlâsına ve Rabbine tercih eder. İşte bu perdeden düşünecek olursak hayretimiz artar ve işin sonunda anlarız ki: Allah'ın taktir ettiği kazayı engelleyecek yoktur.”¹²³

Bu manada Râzî, Hz. Âdem'in dünya semasına indirilmesini de bir ceza olarak görmez. Zira Allah, henüz Hz. Âdem yaratılmadan önce meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağını söylemiştir.

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak; bu hatayı kader ile bağdaştırıp Hz. Âdem'i tenzih etmeye çalışmak diğer taraftan başka kelâmî problemlere yol açacaktır. Nihâyetinde Allah Teâlâ, Hz. Âdem üzerinden bizlere birtakım mesajlar vermektedir. Hz. Âdem'i tenzih edelim derken bu mesajları kaçırmak, Allah Teâlâ'nın izafe ettiği bir suçu tevil ile yok saymak pek isabetli olmasa gerektir. Diğer taraftan Hz. Âdem'in hatasını abartıp, peygamberleri küfürle ithama varacak derecede yorumlar yapmak da bizleri başka çıkmazlara sürükleyecektir. Hz. Âdem bir hata işlemiştir ve bunun için tevbe etmiştir. Allah Teâlâ da onun tevbesini kabul etmiş, ona hidâyet etmiş ve onu peygamber olarak görevlendirmiştir.

4) Hz. Âdem'e Şirk İzafe Edilmesi

Rivâyete göre Hz. Havva hamile kalınca, Şeytan bir adam kılığında ona gelir ve karnındaki ne olduğunu sorar. Hz. Havva bilmediğini söyleyince, Şeytan: “*Senin karnındaki bir hayvan, köpek veya domuz olmasından endişeleniyorum, ayrıca karnındaki senin nerenden çıkacak!*” şeklinde doğum ile alakalı birtakım uydurma senaryolar ile Hz. Havva'yı korkutur ve Hz. Havva'ya kendisinin Allah katında makam ve mevki sahibi olduğunu, onun için Allah'tan çocuğu sağlıklı bir insan olarak yaratmasını dileyeceğini söyler. Fakat doğan çocuğun adını Abdu'l-Hâris koymayı da şart koşar. Rivâyete göre Haris ismi, Şeytan'ın meleklerin katındaki ismi olduğu ifade edilir. Hz. Havva ve Âdem endişeleri sebebiyle bunu kabul ederler ve çocuğun ismini Abdu'l-Hâris koyarlar. Rivâyetin bir başka varyantında ise Hz. Âdem ve Havva'nın çocukları sürekli ölür, Şeytan onları, bu ismi koymaları hâlinde ölmeyeceği vaadi ile kandırır.

¹²³ Râzî, a.g.e., s. 37.

Rivâyetlerde Hz. Âdem'in ilk önce direndiği, ancak daha sonra Şeytan'a kandığı şeklinde ifadeler de vardır.¹²⁴

Bu rivâyetler klasik tefsîrlerde A'râf Sûresi'nin 189 ve 190. âyetlerinde nakledilir. İlgili âyetler şu şekildedir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ أُتِينَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. فَلَمَّا أُتِيَهُمَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أُتِيَهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah’a, “Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız.” diye dua ederler. Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de Allah’ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O’na ortaklar koşarlar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.”

Âyet-i kerîmede “sizi tek bir nefisten yaratan...” ifadesi ile, erken dönem müfessirleri Hz. Âdem'in kastedildiğini ve “ondan da eşini var eden” ifadesinden ise Hz. Havva'nın kastedildiğini düşünmüşlerdir. Dolayısıyla burada anlatılan kıssa ile âyeti tefsîr etmişlerdir. Fakat bir peygambere şirk gibi bir günahı izafe etmek, İsmet anlayışı ile örtüşmeyeceği için ilgili rivâyet hususunda birtakım teviller yapmışlardır.

İmâm Beğavî ilgili rivâyeti naklettikten sonra peygamberlerin şirkten masum olduklarını ifade eder. Ancak rivâyeti reddetmek yerine tevil yolunu tercih eder. Onun tevili ise şu şekildedir: *“Bu şirk kullukta şirk koşmak değildir. Hâris, Âdem ve Havva'nın rabbi değildir. Zira Âdem şirkten masum bir peygamberdi. Fakat Âdem; Hâris'i çocuğunun kurtulmasına ve eşinin selametine sebep olduğunu kastetmiş/düşünmüştür.”* Ayrıca “abd” kelimesinin mecazî olduğunu ifade edip, Hz. Yûsuf'un kral için, “انه ربي” şeklinde kullandığı ifadeyi delil gösterir. İmâm Beğavî, âyetle ilgili Hasan Basrî ve İkrime'ye ait olan bir görüş daha nakleder:

“Buradaki şirk, Hz. Âdem soyundan gelen tüm müşrikleri ifade eder.”
Yani o ikisinin çocukları Allah'a ortak koşular, fakat âyetle şirk koşan Hz. Âdem ve Havva'nın zürriyeti değil de Hz. Âdem ve Havva'yımsı gibi

¹²⁴ Taberî, a.g.e., C.10, ss. 621-28; Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 185,186.

ifade edilmiştir. Tıpkı babalarının yapmış olduğu fiilin evlatlara izafe edildiği şu âyetler gibi: “*Sonra buzağıyı ilah edindiniz*”, “*bir kişiyi öldürmüştünüz...*” Burada Rasulullah zamanında yaşayan Yahudiler muhatap alınmıştır ancak bu fiilleri onların babaları işlemiştir.¹²⁵

Yine kendisinin de güzel bulduğu İkrime’ye ait bir görüş verir: ¹²⁶ “*Âyette geçen*¹²⁷ “*خَلَقَكُمْ*” ifadesiyle tüm yaratılanları muhatap almıştır. Yani her bir kişiyi babasından türetmiş ve kendi türünden ona eş yaratmıştır.”¹²⁸

Öyle görünüyor ki âyet-i kerîmede Hz. Âdem mevzu bahis değildir. Müfessirler “min nefsin vahide” ifadesinden Hz. Âdem’in kastedildiği zannına kapılmışlardır. Âyeti zayıf bir rivâyet¹²⁹ üzerinden anlamaya kalkıp, daha sonra ortaya çıkan işkâli tevil etmeye çalışmak pek doğru olmasa gerektir. Ayrıca bu âyetten hemen sonra gelen âyetler de Mekke müşriklerinin durumunu tasvir etmeye devam etmektedir. Dolayısıyla rivâyeti doğru kabul edip, kelimî problemleri de bir şekilde tevil etsek dahî, âyetlerdeki konu bütünlüğü bozulmuş olur. Râzî buradaki rivâyeti sahih kabul etmediği hâlde, doğruluğunun ihtimali üzerinden birçok açıklama yapmıştır.¹³⁰

B. HZ. NUH

Hz. Nuh uzun yıllar kavmine tebliğ yaptığı hâlde,¹³¹ çok azı hariç kavminin iman etmeyeceğini anlayınca¹³² onları helak etmesi için Allah Teâlâ’ya yalvarır.¹³³ Allah Teâlâ Hz. Nuh’a bir gemi inşa etmesini ve her canlı çeşidinden birer çift ile, -boğulacağına dair

¹²⁵ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 186.

¹²⁶ İmâm Beğavî İkrime’nin bu görüşünü daha çok benimsemiştir. Ancak selevin ekseriyeti, ilgili rivâyeti naklettiği için -kabul etmese de- çoğunluğa uyup rivâyeti tevil etmeyi tercih etmiştir. Taberî ilgili kıssa hakkında icma olduğunu ifade etmiştir. Bkz.: Taberî, a.g.e., C.10, s. 629.

¹²⁷ “خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ”.

¹²⁸ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 186. İmâm Beğavî’nin Hz. Âdem’in şirkten masum olduğunu kabul etmesine rağmen bu rivâyeti kabul edip tevil etmeye çalışması onun, tefsîrde selev aşırı derecede bağlı olduğunu ve rivâyeti rey’in önünde tuttuğunun bir göstergesidir. Zira o, âyeti tefsîr ettikten sonra “*Şâyet Abdullah İbn Abbas, Mücahit, Said b. Müseyyeb ve tefsîrcilerden bir gurup selev bu görüşü ziktermeseydi... (tek kalan İkrime veya Hasan Basri’nin yorumu tercih edilebilirdi)*” der. Bkz.: A.yer.

¹²⁹ Rivâyetin cerhi için bkz.: Hüseyin b. Mes’ûd el-Ferrâ Beğavî, *Beğavî Tefsîri*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Dumeyriyye, Süleyman Müsellem el-Haraş, çev. Nurgül Özdemir, Ayşegül Özdemir, 1. b., İstanbul: Karınca Polen, 2018, C. 3, ss. 189-91.

¹³⁰ Âyet ile ilgili teviller için bkz.: Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 1. b., Beyrut: Dârû’l-Fikr, 1981, C. 15, ss. 90-93.; Celil Kiraz, *Şerîf Murtazâ’nın Emâlî’sinde Kur’ân Müşkilleri ve Mütetâbihleri*, Emin Yayınları, 2010, ss. 421-26.

¹³¹ Ankebût, 29/14.

¹³² Hûd, 11/36.

¹³³ Nuh, 71/26,27.

aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç- ailesini ve iman edenleri gemiye yüklemesini söyler. Daha sonra yer ve gök suları adeta birleşir, dağlar boyunda dalgalar ile büyük tufan başlar. O esnada Hz. Nuh oğluna son kez tebliğ yapar, ancak oğlu bir dağa sığınıp tufandan bir şekilde korunacağını söyler. Hz. Nuh ne kadar dil dökse de oğlunu ikna edemeyeceğini anlayınca, babalık duyguları ile Allah Teâlâ'ya oğlu için yalvarır. Ancak Allah duasını kabul etmeyip, Hz. Nuh'un yaptığı bu işin doğru olmadığını kendisine bildirir.¹³⁴

Özetle bu şekilde anlattığımız hâdisede Hz. Nuh'un daha önceden uyarıldığı hâlde,¹³⁵ müşrik oğlu hususunda dua etmesi âlimlerimiz tarafından peygamberlerin İsmet'ine aykırı görülmüş ve gerek ailesi hakkında gerekse bu dua hakkında bazı teviller yapmışlardır. Bu hususta İmâm Beğavî de bazı yorumlara yer vermiştir.

İmâm Beğavî âyetle ilgili kıraat farklılıklarına yer verdikten sonra Hz. Nuh'un çocuğu hakkında bazı nakillerde bulunur. Hasan Basrî ve Mücâhid'den naklettiği bir rivâyete göre Hz. Nuh'un bu çocuğu, karısının zina mahsulüydü, dolayısıyla Hz. Nuh, bunu bilmediğinden oğlunun kurtulmasını istedi ve Allah, ona “Bilmediğin şeyi benden isteme!” buyurdu.¹³⁶ Hasan Basrî bu görüşünü desteklemek için Tahrir Sûresi'nin 10. âyetini /فَخَانَتْهُمَا/ onlara hainlik ettiler- delil olarak öne sürmüştür.¹³⁷ İmâm Beğavî'nin Ebû Ca'fer el-Bâkır'dan naklettiği bir diğer rivâyete göre ise; Hz. Nuh bu çocuğunun karısının (üvey çocuğu) olduğunu biliyordu, bu sebeple “مَنْي” demedi de âyette buyrulduğu gibi “مِنْ أَهْلِي” dedi.¹³⁸ İmâm Beğavî bu iki görüşü naklettikten sonra kendisinin de kabul ettiği çoğunluğun görüşünü verir. Bu görüşe göre çocuk Hz. Nuh'un kendi sülbündendir. Hiçbir peygamber karısı bu manada azgınlık yapmamıştır. Tahrir Sûresi'nde ifade olunan ihanet, namus konusunda değil, din hususundaki ihanettir.¹³⁹

Son olarak İmâm Beğavî âyetin¹⁴⁰ sonundaki “الْجَاهِلِينَ” kelimesini “*kâfirlerin helaki için dua ediyor, sonra da bir kâfirin kurtulmasını diliyorsun*” şeklinde bir cehalet

¹³⁴ Hûd, 11/36-47

¹³⁵ Buradaki uyarıdan maksat, “*hakkında boğulma hükmü verilenler hariç aileni gemiye al*” -zımnen: hakkında boğulma hükmü verilenler hususunda bende bir şey isteme- ifadesinin ihtiva ettiği mefhumdur. Hûd 11/37.

¹³⁶ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 325.

¹³⁷ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 326.

¹³⁸ A.yer.

¹³⁹ A.yer.

¹⁴⁰ إِيَّيْ أَعْظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

olarak izah eder.¹⁴¹ Bir sonraki âyette geçen Hz. Nuh'un tevbesini içeren âyeti ise izah dahî etmeden diğer âyetlere geçer. İmâm Beğâvî bu âyetlerde İsmet'e aykırı bir eylem görmediği için tevile ihtiyaç duymamıştır.

Fahrettin Râzî, Hz. Nuh'un oğlu için “*ehlimdendir*” demesine karşın, Allah Teâlâ'nın “*O senin ehlinden değildir*” demesi, “*Hz. Nuh'un yalan söylediğine delalet eder*” diyenlere karşı; “*O senin ehlinden değildir ifadesi; kurtarılması hususunda söz verdiğim ehlinden değildir, ya da senin din ehlinden değildir, anlamındadır.*” şeklinde cevap vermiştir.¹⁴²

Âyetlerin ifade ettiğine göre Hz. Nuh tufan bittikten sonra Allah Teâlâ'ya nida etmiştir ve bir istekten daha ziyade bir sual sormuştur. Zira tufan bitmiş, gemi dağın tepesine oturmuş ve oğlu dalgalar arasında kalıp boğulmuştur. Dolayısıyla oğlunun kurtulmasını istemesi mevzu bahis değildir.¹⁴³ Her ne kadar bazı günümüz tefsîrcileri “Tufanı yaratan Allah, oğlunu tekrar diriltip kurtarmaya da kâdirdir.” şeklinde yorumlar¹⁴⁴ yapsa da burada bir talepten ziyade, -tabiri caizse itirazvarî- bir soru vardır; “*Ya rabbi oğlum da benim ehlimdendir, -sen ise bana, ehlini de gemiye al demiştin, oysa oğlum dalgalar arasında boğuldu- senin verdiğin söz de haktır, sen verdiğin sözden dönmeyeceğine göre oğlum neden boğuldu?*”

Hz. Nuh dehşetli tufanın etkisi ve oğlunu kaybetmenin vermiş olduğu bir etkiyle, daha önceden kafirlerin tamamı hakkında ettiği bedduayı ve Allah'ın, ehlinden iman etmeyenler dahil tüm kafirleri helak edeceğini unutmuş olabilir. Böyle bir yanılıyla, oğlunun da kafirlerle birlikte boğulmasına şaşırmış ve şok halinde olarak bu soruyu sormuştur. Allah Teâlâ'da ona gerekli uyarıyı yapınca, kendisini toparlayıp af dilemiştir.

¹⁴¹ A.yer.

¹⁴² Râzî, *a.g.e.*, s. 46,47.

¹⁴³ İbn Âşûr, Hz. Nûh'un bu isteğinin gemi karaya oturduktan sonra ve oğlunun dünyada kurtulmasından ümidini kesmiş olduğu bir anda gerçekleştiğini dikkate alarak, Nûh'un bu talebinin, oğlunun âhirette bağışlanmasına yönelik olduğu kanaatine varmıştır. Bkz.: Muhammed ed-Tâhir ibn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşri, t.y., C. 22, ss. 83-85.

¹⁴⁴ Şimşek, *a.g.e.*, C.2, s. 612.

C. HZ. MÛSÂ

1) Kıptî'yi Öldürmesi

Rivâyete göre görmüş olduğu bir rüyadan son derece etkilenen Firavun, rüyasını tabir etmeleri için kahinleri huzuruna çağırır. Kahinler rüyayı, İsrâiloğulları soyundan gelecek birisinin Firavun'un hakimiyetine son vereceği şeklinde yorumlamışlardır. Bunun üzerine Firavun ülkesindeki tüm erkek çocuklarını boğazlayarak bu kötü sonu engellemek istedi. Böyle bir ortamda dünyaya gelen Hz. Mûsâ, ilahî hikmet gereği Firavun'un sarayında yetişmiştir.

Bir gün Hz. Musa Mısırlı bir Kıptî ile İsrâiloğullarından bir kişinin kavga ettiklerine şahit oldu. Soydaşı olan kişi ondan yardım isteyince Hz. Mûsâ Kıptî'ye bir tokat attı ve adam oracıkta can verdi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ bunun Şeytan işi olduğunu söyleyip Allah'tan af diledi.¹⁴⁵

Peygamberlerin masumiyetini kabul etmeyen ve onların büyük günah dahî işleyebileceğini kabul edenler, bu hâdiseyi kendilerine dayanak olarak kullanmışlardır. Fakat birçok müfessir bu hâdisenin anlatıldığı âyetleri tevil etmişlerdir. Kimisi bunun nübüvvetten önce olduğunu, kimisi öldürmek kastı olmaksızın hata ile öldürdüğünü, kimisi âyette geçen “وَهَذَا مِنْ عَدُوِّ” Bu (Kıptî) düşmanındandı.” ifadesinden düşmanı öldürmenin mubah olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶

İmâm Beğavî, bu âyetler hakkında hiçbir yorum yapmamıştır. İmâm Beğavî bu mevzuyla alakalı tevil mahiyetinde bir rivâyet bilseydi onu mutlaka burada naklederdi. Onun bu tutumunu diğer örneklerde görmek mümkündür. Bir nakil yapmaması, buradaki günahı kabul etmesi olarak değerlendirilebilir. Öyle görünüyor ki Hz. Mûsâ burada bir “günah” işlemiştir. Ancak hemen akabinde pişman olmuş ve Allah'tan af dilemiştir ve Allah onu affetmiştir.¹⁴⁷

2) Allah'ı Görmek İstemesi

Hz. Musa'nın Allah Teâlâ'yı görmek istemesiyle ilgili âyetler A'râf Sûresi'nde yer alır. Onun Allah'ı görmek istemesinin akabinde tevbe etmesi en azından böyle bir

¹⁴⁵ Kasas, 28/15,16.

¹⁴⁶ Râzî, *a.g.e.*, C. 24, ss. 234-236.

¹⁴⁷ Kasas, 28/16.

isteğin doğru olmadığını ortaya koyar niteliktedir. Bu sebeple tefsîrlerde bu konuyla alakalı birçok yorum yapılmış hatta üzerine itikatlar bina edilmiştir. İmâm Beğavî söz konusu âyetleri açıklarken birçok İsrâîlî rivâyete başvurur. Bu rivâyetlerde Hz. Musa'nın isteğinin mahiyeti, Allah'ın dağa tecelli etmesinden önceki aşamalar vs. anlatılmaktadır. Birçoğu İslâm geleneği açısından problemli olan bu rivâyetlerin konumuzu ilgilendiren kısımlarını ve Beğavî'nin diğer müfessirlerden yaptığı nakilleri şu şekilde özetleyebiliriz:

Hiz. Musa, Allah ile arasındaki sözleşme mucibince, Allah'la konuşup Tevrat metinlerini almaya gittiğinde Allah'ı görmek istemiştir. İmâm Beğavî onun bu isteğiyle alakalı Süüdî'den bir nakil yapar. Buna göre Hiz. Musa, Şeytan'ın *"Bu seninle konuşan Allah değil Şeytan'dır."* şeklinde bir vesvese vermesi üzerine Hiz. Musa, teyit etmek için Allah'tan kendisini göstermesinin istemiştir. Yine bu istekle alakalı, Hiz. Musa'nın bu dünyada ru'yetullahın mümtenî olduğunu bildiği hâlde böyle bir istekte bulunmuş olmasını Hasan Basrî'den yaptığı bir nakille şu şekilde açıklar: *"Hiz. Musa heyecana kapılıp Alla'ın görülmesinin mümkün olduğunu zannedip bu istekte bulunmuştur."*¹⁴⁸ İmâm Beğavî tüm bu tevilleri yapmasına rağmen Hiz. Musa'nın ru'yet talebinin doğru olmadığını ve bu isteğinden ötürü tevbe ettiğini ifade eder.¹⁴⁹

Râzî burada ru'yet talebinden ötürü bir tevbenin değil böyle bir şeyi izinsiz talep etmesinden ötürü tevbe ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla ru'yet talebine, ebrar kulların hasenatı mukarreb kulların seyyiatı kabilinden yaklaşıp.¹⁵⁰

Hiz. Musa Allah Teâlâ'yı -niyeti her ne olursa olsun- görmek istemiştir. Allah Teâlâ'nın bu dünyada görülüp görülmeyeceği, Hiz. Musa'nın bunu bilip bilmediği vd. tartışmalar konumuz açısından bahsi değildir. Vakıa Hiz. Musa'nın böyle bir talebinin olmasıdır. Allah Teâlâ ise bunun mümkün olmadığını söylemekle kalmamış -tabiri caizse onu ikna etmek adına- Hiz. Musa'nın bu talebinin vukuunun mümteni olduğunu dağa tecelli etmek suretiyle göstermiştir. Dağın parçalanması neticesinde adeta dehşete kapılıp şok geçiren hatta bayılan Hiz. Musa, bu isteğinin doğru olmadığını anlayıp Allah'ı tenzih ederek tevbe etmiştir.

¹⁴⁸ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 164.

¹⁴⁹ A.g.e., C. 2, s. 165.

¹⁵⁰ Râzî, a.g.e., C. 24, s. 243.

Esasında burada bir günah söz konusu değildir. Zira dinen günah olan fiiller bellidir ve bu fiiller içerisinde ru'yet talebi diye bir şey söz konusu değildir. Ayrıca böyle bir talep karşısında Allah Teâlâ'nın itâb etmeyip bu isteğin imkansızlığını açıklaması ve dahî bunu bir fiil göstermiş olması, burada bir günahın olmadığına işaret etmektedir. Şayet bu talep günah barındıran bir talep olsaydı, Hz. Nuh'un talebine verilen cevap, pekâlâ Hz. Musa'ya da verilebilirdi. Sonradan çıkan kelâmî tartışmalar penceresinden olaya bakarak bu olayın itikaden bir problem olacağı dahî söyleyebilir. Nitekim Kelâm nazarıyla yazılan tefsîrler sırf bu talebin tevilini sayfalarca yapmışlardır.¹⁵¹ Oysa burada daha önceden vâki olmamış bir tecrübe söz konusudur. Ru'yet talebinin olumsuz sonuçlanmış olması bu tecrübenin günah olduğunu anlamak için yeterli değildir. Yine tevbe etmesi, bu tarz bir talepten rücu ettiği, yani tekrar böyle bir fiil talep etmeyeceği anlamına gelmesi de kuvvetle muhtemeldir.

D. HZ. YÛNUS

Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde Yûnus Peygamber'in kıssasına atıfta bulunulur. Anlaşıldığı kadarıyla kavmini terk eden Hz. Yûnus bir gemiye biner ve yolculuğa çıkar. Fakat gemi fırtına sebebiyle açıklarda kalınca, bunun bir uğursuzluk olduğu kanısına varılır ve bir kişinin bu uğursuzluğa sebep olduğu, dolayısıyla uğursuzluktan kurtulmak için bu kişiden kurtulmak gerektiği gerekçesiyle kura çekip bir kişiyi gemiden atmaya karar verirler. Kurada Hz. Yûnus çıkınca onu gemiden atarlar. Büyük bir balık denize atılan Hz. Yûnus'u yutar ve Hz. Yûnus balığın karnında hatasını anlayıp Allah'ı tesbih eder. Daha sonra Allah'ın affıyla balığın karnından kurtulan Hz. Yûnus tekrar peygamberlikle vazifelendirilir.

Özetle bu şekilde anlatmış olduğumuz bu kıssa, Kur'ân'da anlaşılması güç bazı ifadelerle anlatılmış ve müfessirler bu ifadeleri tevil etmişlerdir. Bu ifadeler İsmet'e aykırı olmasa dahî bir peygamberin kavmini terk etmesi ve Allah'ın verdiği görevi bırakması başlı başına İsmet'e aykırı görüldüğünden Hz. Yûnus kıssası üzerinde tefsîrler birçok tevil yapmışlardır. Kıssa Kur'ân'da şu şekilde anlatılmaktadır:

¹⁵¹ Cârullâh Ebi'l-Kasım Mahmûd b. Ömer Zemaşerî, *Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998, C. 2, ss. 501-6.; Râzî, *a.g.e.*, C. 14, s. 238-250.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَّأَهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَأْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَأَمْنُوا فَجَعَلْنَاهُمْ إِبْرَئِيلَ ﴿١٤٨﴾

“Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti. Gemidekilerle kura çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah’ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı. Derken biz onu hasta bir hâlde sahile attık. Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik. Biz onu yüz bin yahut daha fazla insana peygamber olarak gönderdik. Nihâyet onlar iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.”¹⁵²

Daha öncede belirttiğimiz gibi Hz. Yûnus kıssasının anlatıldığı veya vurgulandığı tek yer burası değildir. Kıssanın Mushaf tertibine göre ilk geçtiği yer Yûnus Sûresi’nin 98. âyetidir. Âyet şu şekildedir: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمَنَتْ فَقَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُنُسُّ لَمَا أَمْنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ / Yûnus’un kavminden başka, keşke (azabı görmeden) iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı! (Yûnus’un kavmi) iman edince, dünya hayatında (sürüklenebilecekleri) rezillik azabını onlardan uzaklaştırmış ve onları belli bir zamana kadar yararlandırmıştı. İmâm Beğavî bu âyetin tefsîrinde kıssayı ana hatlarıyla şu şekilde tefsîr etmektedir:

Abdullah b. Mes’ûd, Said b. Cübeyr ve diğerlerinin anlattığına göre Hz. Yûsun’un kıssası şu şekildedir: Yûnus’un kavmi Musul’da yer alan Ninova’da yaşamaktaydılar. Allah Teâlâ onları imana davet etmesi için Yûnus’u gönderdi fakat insanlar ona iman etmediler. Neticede üç gün içerisinde onlara çetin bir azabın geleceği uyarısı yapıldı. Bunun üzerine kavmi, Yûnus’un samimiyetini anlamak için aralarında “Eğer Yûnus bu gece aramızdan ayrılırsa gerçekten dediği gibi azap gelir, yok eğer bizimle gecelerse korkulacak bir şey yoktur.” dediler. Ancak Hz. Yûnus o gece onların arasından ayrıldı. İnsanlar sabah kalktıklarında azabın tepelerine dikildiğini fark ettiler.

Vehb (buradaki azap hakkında) şöyle der: Her tarafı kara bulutlar kapladı ve yoğun bir duman tüm şehri kapladı. Azabın geleceğini anlayan insanlar Hz. Yûnus’u aramaya koyuldular fakat bulamadılar. Allah onların kalplerine pişmanlık duygusu verdi bu sayede onlar çoluk çocuk ve hayvanlarını alıp yüksek bir tepeye çıktılar ve samimiyetle tevbe edip iman ettiklerini dile getirdiler. Tepeye çıktıklarında daha içten

¹⁵² Sâffât, 37/139-148.

yalvarmak için insanların ve hayvanların yavrularını analarından ayırdılar. Bu sayede sesleri çok çıktı ve Allah'a daha çok yalvarıp, "Biz Yûnus'un söylediklerine iman ettik." dediler. Nihâyetinde Allah onlara merhamet edip affetti ve azabı ortadan kaldırdı.

Hız. Yûnus da beldenin dışına çıkmış onların helak olmasını bekliyordu fakat onların helak olmadıklarını görünce "Yalancı çıktığım bir topluma nasıl geri dönerim." deyip yola koyuldu. Deniz kenarına ulaştığında gemiye binmekte olan insanları gördü ve yanlarına gitti. İnsanlar onu tanıdılar ve ücret almadan onu gemiye bindirdiler.

Yola çıktıklarında bir anda dalgalar çıktı ve gemi açıklarda kaldı. Gemidekiler gemide bir sıkıntı olduğunu konuşurlarken Hız. Yûnus gemideki problemin günahkâr birisinden kaynaklandığını söyler. Gemidekiler günahkârın kim olduğunu sorunca da Hız. Yûnus kendisinin suçlu olduğunu ve gemiden atılması gerektiğini onlara söyler. Ancak gemidekiler onu atmak istemezler. Bunun üzerine kura çekilir ve Hız. Yûnus kurada kaybeder. Fakat gemidekiler kabul etmeyip tekrar kura çekerler fakat üç defa kura çekilmesine rağmen sonuç değişmez. Bu arada bir yunus balığı da Allah'ın kendine vermiş olduğu vazifeyi yerine getirmek için gemiye yanaşmıştır. Üç defa kurayı kaybeden Hız. Yûnus "Ya beni gemiden atarsınız ya da helak olursunuz." deyince insanlar onu gemiden atmışlardır ve balık onu yutmuştur.¹⁵³

Rivâyete göre Allah'tan aldığı emir neticesinde balık gemiye yaklaşır. Gemidekiler devasa balığın gemiye yaklaştığını ve ağzını açıp bir şey istercesine onlara baktığını görünce korktular. Hız. Yûnus balığı görünce kendisi denize atladı.¹⁵⁴

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Balığın karnında kırk gün kaldı, o karanlıkta şöyle dua etti: "Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim, ben zâlimlerden oldum." Allah Teâlâ onun yakarışlarına karşılık verdi ve balığa onu sahile atmasını emretti. Balık onu sahile o tüysüz bir civciv (kadar bitkin) bir hâldeyken bıraktı. Allah Teâlâ onun yanında (gölgelenmesi için) bir kabak ağacı bitirdi ve ona sütünden içmesi için bir keçi gönderdi. Bir süre sonra ağaç kuruyunca Hız. Yûnus ağlamaya başladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona "Kuruyan bir ağaç için ağlıyorsun da helak etmemi istediğim yüz binden fazla kişiye ağlamıyorsun." diye vahyetti.

Derken Hız. Yûnus oradan ayrıldı. Yolda giderken bir çocuk gördü ve çocuğa kim olduğunu sordu. Çocuk da ona Yûnus'un kavminden olduğunu söyledi. Hız. Yûnus çocuğa kavminin yanına varınca Yûnus ile karşılaştığını söylemesini tembihledi. Ancak çocuk bunu yapması hâlinde

¹⁵³ Beğavî'nin yer verdiği bir diğer rivâyete göre, kura öncesinde Hız. Yûnus "Asi olan ve kaçak olan benim." der. Gemidekiler "Sen kimsin?" diye sorarlar. Hız. Yûnus "Ben Yûnus b. Metta'yım." der. Gemidekiler "Sen Allah'ın Rasûlüsün senin atamayız." derler ve kura çekerler. Kurada Hız. Yûnus'un ismi çıkınca kendisini denize attı.

¹⁵⁴ İmâm Beğavî İbn. Abbass'tan naklettiği bir rivâyete göre "...Allah balığa onun saçının teline dahî zarar vermemesini emretmiştir ve "Senin karnını ona zindan kıldım, onu sana yiyecek kılmadım." Buyurmuştur. Bir diğer rivâyete göre zindan değil "korunak ve mescid" ifadeleri yer almaktadır.

eğer kavmine bir delil gösteremezse kavmi tarafından öldürüleceğini söyleyince Hz. Yûnus “Şu görmüş olduğun arazi ve ağaç sana şahitlik edecektir.” dedi. Çocuk “Öyleyse bunu onlara emret.” dedi ve Hz. Yûnus emri verdi.

Çocuk kavminin yanına gidip Hz. Yûnus’un dediklerini harfiyen yerine getirdi ve şahit olarak ağaç ve toprak parçasını gösterdi. Onlar şahitliği edince kavmin lideri yönetimi daha layık olduğu gerekçesiyle bu çocuğa verdi ve çocuk bu topluluğu kırk sene yönetti.¹⁵⁵

Hz. Yûnus kıssasına atfın yapıldığı bir diğer âyet ise şu şekildedir:

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ / Zünnûn’u (balık sahibi/Yunus’u) da (hatırla!) Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken (balığın karnında) karanlıklar içinde: “Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” diye yalvarmıştı.”¹⁵⁶

İmâm Beğavî, Hz. Yûnus ile alakalı kıssayı daha önce anlattığı için burada tekrar etmez. Burada sadece âyette geçen “إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا” / Hani Yûnus kızarak gitmişti...”, “فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ” / Bizim kendisini sıkıştıramayacağımız zannetmişti.” ifadelerini açıklar ve kısaca Hz. Yûnus’un duasına değinir.

Hz. Yûnus’un kızmasıyla alakalı rivâyetlere baktığımızda üç farklı yorumla karşılaşırız. Birinci yoruma göre Hz. Yûnus, bir peygamber ve hükümdara kızarak gitmiştir.¹⁵⁷ İkinci yoruma göre kavmine kızmıştır. Zira yalancı konumuna düşmüştü. Kavmi ise yalancıları öldürüyordu. Bu sebeple kavmine kızmıştır.¹⁵⁸ Üçüncü ihtimale göre ise Rabbine kızarak gitmiştir. Zira kavmine azabın geleceğini söylediği hâlde Allah azabı onlardan kaldırmıştır. Bu sebeple Hz. Yûnus yalancı konumuna düştüğü için

¹⁵⁵ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 311,312.

¹⁵⁶ Enbiyâ, 21/87.

¹⁵⁷ İlgili rivâyet bağlamdan çok alakasız olduğu için burada zikretmedik. Bkz.: Beğavî, a.g.e., C.3, s. 223.

¹⁵⁸ Tüm bu yorumlar için bkz.: A.yer. Bu yorumların ardından İmâm Beğavî ilginç bir rivâyet nakleder: Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: Hz. Yûnus iyi bir kuldu ancak biraz tahammülsüzdü. Peygamberliğin yükü omuzlarına binince, bahar mevsiminde doğmuş yavru devenin ağır yük altında ezilmesi gibi ezilmişti. Bu sebeple o nübüvvet yükünü taşıyamadı ve kaçıp gitti. Bu yüzden Allah onu Ulü’l-Azim peygamberler arasından çıkarmıştır ve Hz. Peygamber’e “Elçilerden Elü’l-Azim olanların sabrettiği gibi sabret.” ve “Balık sahibi gibi olma.” buyurmuştur. Bu rivâyet İmâm Beğavî’nin İsmet anlayışının tenzihci bir seviyede olmadığını bariz göstergelerinden sadece birisidir.

öfkelenmiştir.¹⁵⁹ Ya da Allah onu kavmine gönderdiği zaman Hz. Yûnus ayakkabı giymek veya bir binit edinmek için mühlet istemiştir. Fakat Allah ona bu mühleti tanımayınca Allah’a kızmıştır.¹⁶⁰ İmâm Beğavî tüm bu nakilleri yaptıktan sonra ilk iki yorumun daha evla olduğunu söyler. Zira ilk iki yorumun peygamberlerin hali (İsmet’i) açısından daha uygun olduğunu kabul eder.¹⁶¹

Hz. Yûnus’un zannıyla¹⁶² alakalı rivâyetler ise şu şekildedir: Mücahid, Katâde, Dahhâk ve Kelbî’ye göre Allah’ın kendisine ceza veremeyeceğini zannetmesi şeklinde açıklanmıştır. Âyeti kerîmede geçen “قدر” kelimesini kimileri Ömer b. Abdulaziz ve Zührî’nin kıraatlerine dayanarak şeddeli okumuşlardır ve mananın takdir etmek anlamında olduğunu söylemişlerdir. Âyetteki “قدر” kelimesini şeddesiz okuyanlarsa âyete daraltmak ve sıkıştırmak anlamı vermişlerdir. Delil olarak da “اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ” / *Allah dilediğine rızkı genişletir ve dilediğine daraltır.*¹⁶³ âyetini göstermişlerdir. İbn Zeyd ise âyetteki cümlelerin istifham olduğunu, dolayısıyla mananın “*Allah aciz bırakacağını ve kendisine güç yetirilemeyeceğini mi zannetti?*” şeklinde olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴ Hasan Basri buradaki âyet hakkında şöyle demiştir: “*Hz. Yûnus söz konusu günahı işleyince Allah’a kızarak gitti. Şeytan da kendisini kandırması bunun üzerine o da Allah’ın kendisini sıkıştıramayacağını sanmıştır. Ancak kendisinin geçmişte çok ibadeti olması vesilesiyle Allah onu Şeytan’ın eline bırakmamıştır ve onu balığın karnına atmıştır. Hz. Yûnus orada kırk gün kalmıştır.*”¹⁶⁵

Hz. Yûnus’un kıssası en detaylı şekliyle Sâffât Sûresi’nde anlatılır. Ancak İmâm Beğavî kıssanın vurgulandığı diğer yerlerde konuyu detaylarıyla anlattığı için burada en kısa açıklamalarını yapar. Bu açıklamalarda ise daha önce söylediklerinden farklı şeyler söylemez. Ayetlerle alakalı bazı işkalleri tevil eder.

¹⁵⁹ Bu yorumu yapanlar “Allah’ın hükmüne değil de yalancı çıkması durumuna kızmıştır.” şeklinde bir tevil de yaparlar.

¹⁶⁰ Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 223,224.

¹⁶¹ A.g.e., C. 3, s. 224.

¹⁶² Zünnûn’u (balık sahibi/Yunus’u) da (hatırla!) Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Enbiyâ 21/87.

¹⁶³ Ra’d, 13/26.

¹⁶⁴ Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 223.

¹⁶⁵ A.g.e., C. 3, s. 224. Beğavî daha sonra Hz. Yûnus’un balığın karnından meleklerin şefaati sayesinde kurtulmasıyla alakalı bir rivâyet zikreder. Bkz.: A.yer.

Beğavî'nin naklettiği rivâyetleri bir kenara bırakıp âyette peygamberlerin İsmet'yle bağdaşmayan ifadelerle bakacak olursak, burada üç temel problemin olduğunu görürüz. Birincisi Hz. Yûnus'un öfkelenerek kavmini terk etmiş olmasıdır ki müfessirlerin çoğu buradaki öfkenin Allah'a karşı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁶ Bu ise İsmet'e aykırı bir durumdur. Diğer taraftan kavmini terk etmesi Allah'ın kendisine verdiği görevi yarıda bırakması anlamına geleceği için izaha muhtaçtır. İkincisi Hz. Yûnus'un Allah'ın kendisine Kâdir olamayacağını zannetmesini ifade eden âyettir ki bu durum bazı kimseler tarafından Hz. Yûnus'un, Allah'ın kudretinden şüphe ettiği şeklinde anlaşıldığı için tevile muhtaçtır. Sonuncusu ise Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'i "وَلَا تَكُنْ / كَصَاحِبِ الْحُوتِ / Balığın yuttuğu kişi gibi olma." şeklinde uyarması Hz. Yûnus'un günahına işaret etmesi sebebiyle İsmet'e aykırı görülüp tevile muhtaç kabul edilmiştir.

İsmet konusunda aşırı titiz olan Râzî Hz. Yûnus'un gazabıyla alakalı rivâyetleri zikrettikten sonra problemleri gördüğü kısımları tenkit edip Hz. Yûnus'un, emirlerini dinlemeyen ve azaba sebep olan kavmine kızdığını ifade eder.¹⁶⁷ İsmet konusunda benzer bir titizlik gösteren Zemahşerî de aynı yorumu yapar.¹⁶⁸ Mâturîdî de Hz. Yûnus'un kavminden ümidi kestiğini, kavminin kendisini öldürmesinden çekindiğini ve onların kibir ve inatları yüzünden kızıp onları terk ettiğini söyler.¹⁶⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi İmâm Beğavî, her ne kadar Allah'a kızdığıyla alakalı rivâyetleri zikretse de tercihi kavmine kızdığı yönündedir.

Zemahşerî âyette geçen "فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ" ifadesiyle ilgili "ظَنَّ أَنْ لَنْ نَعْمَلُ فِيهِ قَدَرًا" / Kudretimizle muamele etmeyeceğimizi sandı." şeklinde tevîl edip, bunun Şeytan'ın vesvesesi olduğunu daha sonra Hz. Yûnus'un burhan ile bu vesveseden kurtulduğunu ifade eder.¹⁷⁰ Fahreddin Râzî, Allah'ın aciz olduğunu söylemenin kişiyi kafir yapacağını, dolayısıyla değil bir peygamberin bir müminin dahî böyle bir şeyi asla söylemeyeceğini ifade ettikten sonra bu âyetin yorumlanmasının kaçınılmaz olduğunu söyler ve altı ihtimal

¹⁶⁶ Râzî, a.g.e., C. 22, s. 214.

¹⁶⁷ A.yer.

¹⁶⁸ Zemahşerî, a.g.e., C.4, s. 161.

¹⁶⁹ Muhammed b. Muhammed Mâturîdî, *Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne*, thk. Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007, C. 9, s. 314,315.

¹⁷⁰ Zemahşerî, a.g.e., C. 4, s. 161.

zikreder. Ancak bu zikretmiş olduğu yorumlar bir kısmını Beğavî'nin de naklettiği ve diğer tefsîrlerde de zikredilen benzer yorumlardır.¹⁷¹

Hız. Peygamber'e "وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْثِ / Balığın yuttuğu kişi gibi olma."¹⁷² şeklinde yapılan uyarıya gelince, bu uyarı Hız. Yûnus'un örnek alınmaması gereken bir yönünün olduğunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Beğavî hiçbir tevil yapmayarak Hız. Yûnus'un bir hatasının olduğunu kabul eder.¹⁷³ İmâm Mâturîdî âyetin başında geçen "فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ/Rabbinin hükmüne sabret." âyetinde geçen "hüküm" kelimesini řu şekilde açıklar:

"Allah Teâlâ'nın Peygamber ler hakkındaki hükmü: a) Kendilerine yapılan eziyetler şiddetlense dahî izin verilinceye kadar kavminin helaki için Allah'a dua etmemeleri, b) Yine başına gelen belalar artsa dahî izin verilmedikçe kavimlerini terk etmemeleri, c) Canlarından endişe dahî etseler tebliğı ihmal etmemeleridir. Tüm bunların üzerine Allah için olmadıkça asla kızmayacaklar ve kavimleri kendilerine eziyet ettikleri zaman kendi konumları için hüznlenmeyip aksine şefkat ve merhameti sebebiyle kavminin durumuna hüznlenecekler.¹⁷⁴ Rabbinin kavmini terk etmeme hususundaki hükmüne sabret, kendisine izin verilmeden önce kavmini terk eden balık sahibi Yûnus gibi olma. Kavminin eziyetlerine dayanamayıp onları terk eden, bu sebeple de imtihan edilen ve yalvarıp yakarmak zorunda kalan Yûnus gibi olma ki sende onun gibi imtihan edilmeyesin."¹⁷⁵

Görüldüğü üzere Mâturîdî, Hız. Yûnus'un kavmini terk etmesini bir hata olarak kabul etmektedir. Ancak Râzî ne kavmini terk etmesini günah olarak kabul eder ne de "Hız. Yûnus gibi olma" âyetinin günaha işaret ettiğini söyler. Ona göre, Hız. Yûnus tebliğ ile emrolunmuştu ancak, sürekli olarak kavmi ile yaşaması emrolunmamıştı. Dolayısıyla kavmini terk etmesi bir günah değildir, fakat sabredip izin gelene kadar terk etmeseydi daha faziletli olacaktı. Dolayısıyla burada bir günah değil, evla olanın terki vardır der.¹⁷⁶ Diğer taraftan "Balık sahibi gibi olma!" âyetiyle alakalı, âyetin sonunda geçen ve Hız. Yûnus'un halini ifade eden "mekzûm" sıfatını kullanarak "Balık sahibi gibi mekzûm/

¹⁷¹ Râzî, a.g.e., C. 22, s. 215.

¹⁷² Kalem, 68/48.

¹⁷³ Beğavî, a.g.e., C. 4, s. 353,354.

¹⁷⁴ İmâm Mâturîdî'nin bu açıklaması kayda değerdir. Zira bu açıklamasıyla esasında bir taraftan Hız. Peygamber'in nelere sabretmesi gerektiğini izah ederken, diğer taraftan Hız. Yûnus'un neleri eksik yaptığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Hız. Yûnus'un hatalarını saymakta ve kabul etmektedir. Ancak İmâm Mâturîdî Hız. Yûnus'un, kavmine beddua etmediği kanaatindedir.

¹⁷⁵ Mâturîdî, a.g.e., C. 16, s. 38,39.

¹⁷⁶ Râzî, a.ge., C. 22, s. 214,215.

kederli hüznü, öfkeli olma.” şeklinde bir açıklama yapar. Yani burada Hz. Yûnus gibi sabırsızlık edip, kızıp kavmini terk etme değil, onun gibi mekzûm olma denildiğini söyler.

Görüldüğü üzere Râzî’nin yorumu fazlasıyla tenzihçidir. Öyle görünüyor ki Hz. Yûnus, kavminin laf anlamaz tavırları ve azgınlıkları sebebiyle onlara kızıp onları terk etmiştir. Bu noktada kendisini haklı gördüğü için Allah’ın kendisine bir ceza vermeyeceğini düşünmüştür. Ancak Allah Teâlâ, haklı dahî olsa Hz. Yûnus’un kavmini terk etmesinin doğru olmadığını onu imtihan etmek suretiyle göstermiştir. Hz. Yûnus da hatasını anlayıp tevbe etmiştir. Bu olay Hz. Peygamber’e anlatılmak suretiyle onun da bu tarz bir hataya kapılmaması istenmiştir.

E. HZ. İBRÂHİM

1) Ölülere Diriltmesi Hususundaki Sual

Bakara Sûresi’nin 260. âyetinin belirttiğine göre, Hz. İbrâhim Allah Teâlâ’ya ölülere nasıl dirilttiğini sormuştur. Buna mukabil Allah Teâlâ da ona, ölülere dirilteceğine inanıp inanmadığına dair bir soru sormuştur. Hz. İbrâhim iman ettiğini, fakat mutmain olmak istediğini söyleyince, Allah Teâlâ ona sormuş olduğu sorunun -yani ölülere nasıl dirilttiğinin- cevabını vermiştir.¹⁷⁷

Hz. İbrâhim’in bu mutmain olma isteğinin, ondaki bir şüpheden kaynaklanması ihtimali üzerine müfessirler birçok tevil yapmışlardır. Esasında burada bir şüphe olmadığı aşîkardır. Zira “ölülere nasıl diriltiyorsun?” sorusu, ölülerin diriltilişini kabul etmeden sorulabilecek bir soru değil. Keza Allah Teâlâ’nın iman “etmiyor musun?” sorusu üzerine vermiş olduğu cevap da bunu teyit eder. Fakat az öncede ifade ettiğimiz gibi, müfessirlerimiz muhtemel şüpheler üzerinden cevaplar vermişlerdir.

İmâm Beğavî Hz. İbrâhim’in bu sorusunun sebebi üzerine farklı birkaç rivâyet sıraladıktan sonra,¹⁷⁸ yukarıda bahsetmiş olduğumuz muhtemel şüphelerden daha ziyade bir rivâyet üzerinden bir değerlendirmede bulunur. İlgili rivâyet şöyledir: Rasulullah

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِكَ ثُبُورٌ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِّيُطَمِّنَنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ

على كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Bakara, 2/260.

¹⁷⁸ İlgili rivâyetler için bkz. Beğavî, a.g.e., C.1, s.186.

(s.a.v) şöyle dedi: “Bizler şüpheyi İbrâhim’den daha yakınız...”¹⁷⁹ İmâm Beğavî bu rivâyetle ilgili birkaç tevil nakleder, bunlardan birisi şöyledir: Hattabî şöyle demiştir: “Hadîste geçen “Biz şüphe etmeye İbrâhim’den daha yakınız” ifadesi, Peygamber Efendimizin ne kendisi ne de Hz. İbrâhim için şüpheyi itiraf anlamındadır. Burada şüpheyi ikisinden de nefyetme vardır. Yani Allah Teâlâ’nın kudretinden ben şüphe etmiyorsam, İbrâhim hiç etmez anlamındadır. Efendimiz bu ifadeyi tevazu için söylemiştir...”

Sonuç itibariyle Hz. İbrâhim’in şüphe etmiş olması düşünülemez ve bu şüphe ilgili âyetten asla çıkarılamaz. İmâm Buhârî’de geçen bu rivâyeti de olduğu şekli ile kabul etmek mümkün değildir. Zaten İmâm Beğavî de bu rivâyet ile ilgili tevilleri de nakletmiş, yani olduğu şekliyle kabul etmemiştir. Bir vakıanın nasıl olduğunu görmek istemek, asla o vakıanın gerçekliğinden şüphe etmek anlamı taşımaz. Bu en fazla merak ifade eder. Burada da bir şüpheden ziyade bir merak vardır. Eğer şüphe anlamı taşıdığı iddia edilecek olursa, Hz. Musa’nın da Allah Teâlâ’yı görme isteği, onun varlığından şüphe etmek olarak açıklanması gerekir ki bu muhaldir. Zira varlığından şüphe ettiği bir varlıkla konuşmak ve ondan kendisini göstermesini istemek makul değildir.

Özetle, Hz. Musa’nın kavmi Allah’ı görmek istemişlerdir. Dolayısıyla bu merak kendisinde hasıl olmuştur. Aynı şekilde Hz. İbrâhim de kavminden olan Nemrut ile yaratma hususunda tartışmıştır. Bu sebeple kendisinde bu hususta bir merak hasıl olmuştur. Her iki peygamber de bu meraklarını izale etmek maksadıyla bu isteklerden bulunmuşlardır. Bunun durumu şüphe ya da onların İsmet’i ile ilgili olarak yorumlayamayız.

2) Gök Cisimlerini Rab Kabul Etmesi

En’am Sûresi’nde ifade edildiğine göre; Hz. İbrâhim, gecenin karanlığı üzerine çökünce bir yıldız gördü, “Bu benim Rabbimdir.” dedi. Işığı kaybolunca, “Ben ışıktı kaybolanları sevmem.” dedi. Sonra ayı, ışıklarını saçarken gördü, “Benim Rabbim budur.” dedi. Onun ışığı da kaybolunca “Rabbim doğruyu göstermezse gerçekten ben de bu sapıtmış topluluktan biri olacağım.” dedi. Derken ışıklarını saçarak doğan güneşi görünce

¹⁷⁹ A.yer; Buhârî, Tefsîr 46.

“Tamam! İşte benim Rabbim budur; bu daha büyük.” dedi; onun ışığı da kaybolunca dedi ki “Ey halkım! Sizin ortak saydığınız ne varsa ben onların hepsinden uzağım.” dedi.¹⁸⁰

Hız. İbrâhim’in yukarıdaki ifadeleri, genel İsmet anlayışına muhalif olabilecek şekilde yorumlamaya müsait olduğundan, bu ifadeler hakkında birtakım rivâyetlerle izahlar getirilmiştir. Rivâyet tefsîrleri ve bazı dirâyet tefsîrlerinde yer alan bu rivâyetleri İmâm Beğavî de tefsîrine almıştır. İlgili rivâyet özetle şu şekildedir:

Rivâyete göre Nemrut bir rüya görür ve bu rüyayı yorumlaması için kahinleri ve sihirbazları çağırır. Onlarda rüyayı, yakın zamanda doğacak bir çocuğun, Nemrut’un saltanatına son vereceği şeklinde yorumlarlar. Bunun üzerine Nemrut doğan erkek çocuklarını öldürmek gibi birtakım önlemler alır. Ancak Hız. İbrâhim’in doğumuna engel olamaz. Hız. İbrâhim doğduğu zaman annesi onu bir mağarada saklar ve Hız. İbrâhim uzun bir süre bu mağarada büyür. Daha sonra gece vakti mağaradan çıkan Hız. İbrâhim yukarıdaki âyetlerde ifade edilen sorgulamayı yapar.¹⁸¹

İmâm Beğavî bu rivâyetin farklı varyantlarına da yer vermiş, ancak burada zikredilen rivâyetlerin hemen hepsi sıhhat yönünden tartışmalı rivâyetlerdir. Bu sebeple âyetin anlaşılmasında belirleyici bir rol oynamamaktadırlar. Bahsetmiş olduğumuz âyetin tefsîrinde bu tarz rivâyetlerin zikredilmesinin sebebi muhtemelen Hız. İbrâhim’i tezkiye etmektir. Zira rivâyetlerin hepsinde de Hız. İbrâhim henüz çocuk yaşlardayken bu ifadeleri kullanmıştır. Yani henüz peygamber olmadan önce bu ifadeler sarf edilmiş ve Hız. İbrâhim’in İsmet’ine zarar vermemiştir.

İmâm Beğavî âyetle ilgili rivâyetleri naklettikten sonra âyette geçen Hız. İbrâhim’in “Bu benim Rabbimdir.” ifadesi ile ilgili ihtilaf olduğunu söyler. İhtilafa göre bir kısım ulema âyetî zahirî manasına göre yorumlayıp, Hız. İbrâhim’in tevhidi aramakta olduğunu ve tevhidi bulduğunu, dolayısıyla tevhidi arama esnasında sarf etmiş olduğu bu denli sözlerin onun İsmet’ine zarar vermeyeceğini söylemişlerdir. Ayrıca zahirî manayı esas alanlar, bu ifadelerin onun çocukluk döneminde sarf edildiğini ve o dönemde

¹⁸⁰ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (٧٦) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْسَ لَهُ بَرٌّ لِّي لَمْ يَكُنْ لِي رَبٌّ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى الْكَوْكَبَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (٧٧) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (٧٨) En’am 6/76-78.

¹⁸¹ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 89,90.

kendisine tevhitte alakalı herhangi bir hüccet verilmediğinden küfrü gerektirmediğini ifade etmişlerdir.¹⁸² Diğer bir grup ise zahirî anlamı kabul etmeyip şöyle itiraz etmişlerdir:

“Allah’ın hiçbir elçisinin, kendisini birlemediği, tanımadığı ve kendisinden başka tüm tanrılardan beri olmadığı bir an üzere olması mümkün değildir. Hal böyleyken nasıl olur da Allah’ın koruduğu, temizlediği, rüşdünü verdiği ve hakkında, “Rabbine kalbi selim ile gelmişti.”; “Böylece biz İbrâhim’e göklerin ve yerin melekûtünü gösteriyoruz.” buyurduğu bir peygamber hakkında bu tarz kuruntular vehmedilir. Allah ona yakîne ermesi için melekûtünü gösterdi ve böylece oda yakîne erdiği hâlde, bir yıldız görecektir de inanarak bu benim Rabbidir diyecek! Bu hiç olacak şey mi? Böyle bir şey asla mümkün değildir.”¹⁸³

Zahirî anlama itiraz eden âlimler, Hz. İbrâhim’in sarf ettiği ifadeleri, dört ihtimale göre tevîl etmişlerdir. Birinci tevile göre;

“Hz. İbrâhim, bu ifadeleri ile onları (kendisine) yakınlaştırmak ve yüceltmiş oldukları şey hususundaki hatalarını onlara bildirmek istemiştir. Onlar yıldızları yüceltip onlara tapıyorlardı ve her şeyin onların elinde olduğunu düşünüyorlardı. Hz. İbrâhim de onlara; onların yüceltmiş olduğu şeyi yücelttiğini ve onların hidâyet istedikleri yerden hidâyet istediğini gösterdi. Ne zaman ki yıldız battı, yıldızın eksikliğini onlara gösterdi ki iddia etmiş oldukları şeyin hatalı olduğu sabit olsun. Tıpkı, puta tapan bir topluluğa uğrayan şu havârî gibi: Havari puta tazimini gösterdi, böylece toplum ona saygı duymaya başladı ve her işlerini ona danışır hale geldiler. Bir düşman kendilerine saldırdığı zaman yine gidip bu havârîye danıştılar. Havârî onlara “gelin şu puta yalvaralım da başımıza gelen bu belayı def etsin” der. Toplum putun etrafında toplanır ve yalvarıp yakarır, ancak putun onlara bir fayda sağlamadığını, belayı def etmediğin gördüklerinde havârî onları Allah’a duaya davet eder. Allah’a dua ettiklerinde Allah sakındıkları bu durumu ortadan kaldırır ve böylece bu topluluk Müslüman olur.”¹⁸⁴

İkinci tevile göre ise:

“Hz. İbrâhim bu ifadeyi bir soru olarak sormuştur. Bu ifadenin taktiri: “Bu mu benim Rabbin” şeklindedir. Tıpkı أَفَإِنْ مَثَ فَهُمُ الْخَالِدُونَ- sen öleceksin de onlar baki kalacak; yani أَفَهُمُ الْخَالِدُونَ onlar baki mi kalacak- âyetinde¹⁸⁵ ifade edildiği gibi. Hz. İbrâhim bu sözü onların fiillerini kerih görerek onları azarlamak maksadıyla telaffuz etmiştir. Yani: “böylesi rab olabilir mi; bu benim Rabbin değildir.” demek istemiştir.”¹⁸⁶

¹⁸² A.g.e., C. 2, s. 90,91.

¹⁸³ A.g.e., C. 2, s. 91.

¹⁸⁴ A.yer.

¹⁸⁵ Enbiyâ 21/34.

¹⁸⁶ A.yer.

Üçüncü tevile göre ise:

“Hz. İbrâhim, “Sizin iddianıza göre, bu mu benim Rabbimdir?”; battığı zaman da “Şâyet dediğiniz gibi ilah olsaydı batmazdı.” diyerek, onlara karşı delil getirmek için bu ifadeleri sarfetmiştir. Tıpkı Duhân Sûresi’nin 49. âyetinde olduğu gibi: “أَنْتَ الْغَزِيرُ الْكَرِيمُ” Tat (bu azabı) (hani) sen çok üstün ve değerlisin (ya!) Yani “عند نفسك وزعمك” “Tat bu azabı, ey üstünlük ve saygınlık iddiasında bulunan” anlamındadır...”¹⁸⁷

Dördüncü tevile göre ise:

“Haza rabbî” ifadesinde izmar/bir kelimenin gizlenmesi vardır. Takdiri de “Benim Rabbim budur diyorlar” şeklindedir. Bakara 127’de olduğu gibi: “وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا” / İbrâhim ve İsmail kabenin temellerini yükselttikleri zaman “Rabbimiz bizden kabul et” dediler. Burada “dediler” ifadesi izmar edilmiştir.”¹⁸⁸

Hiz. İbrâhim’in bu ifadesini değerlendirecek olursak; Hiz. İbrâhim’in bu ifadeleri itikat ederek söylediğini düşünmek pek makul değildir. İtikat ederek söylemediği için İsmet’ine halel getirecek bir durum söz konusu da olamaz. Zaten âyet ile ilgili Allah Teâlâ tarafından ne bir itap ne de Hiz. İbrâhim tarafından bir tevbe söz konusudur. Dolayısıyla buradaki ifadenin Hiz. İbrâhim’in çocukluğu döneminde ifade edildiğini söylemeye ve ilgili zayıf rivâyetleri nakletmeye gerek yoktur.

Buradaki ifade hakkında zikredilen dört tevilden ilki kabul edilebilir gibi değildir. Zira bir peygamberin tebliğini kabul ettirmek maksadıyla dahî olsa kafirlere meyletmesi asla düşünülemez. Bu tevilin dayandırılmış olduğu havârî kıssasının da sıhhati tartışmaya açıktır. Dördüncü tevil ise makul değildir. Zira ortada bir izmar söz konusu ise ve bu ifadeyi putperestler söylemişlerse, sonraki âyetlerde ifade edilen “Ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden beriyim” cümlesinin de onlara izafe edilmesi gerekir ki bu ne irab açısından ne de aklen mümkün gözükmemektedir. İkinci ve üçüncü teviller ise hem Arap dili kuralları hem de akıl açısından daha doğrudur.

Hiz. İbrâhim’in bu ifadelerinin nübüvvetten sonra olduğu aşîkardır. Zira aynı bağlam içerisindeki âyetlerde kavmine hitap etmekte, onların şirk koştukları şeylerden uzak olduğunu, kendisinin hanif olduğunu ve müşriklerden olmadığını ifade etmektedir. Buradaki ifadeler Râzi’nin de ifade ettiği gibi kavmine hitap ettiği bir sırada, onların

¹⁸⁷ A.yer.

¹⁸⁸ A.yer.

tezlerini varsayımlar üzerinden çürütme çabasından ibarettir. Hz. İbrâhim bu ifadeleri söz gelimi “*Bu yıldız ay ve güneş benim Rabbimdir diyelim, fakat bu cisimlerde birtakım eksiklikler söz konusuysa nasıl olur da onlar benim Rabbim olur?*” şeklinde bir hitap ile sarf etmiştir. Dolayısıyla Allah Teâlâ tarafından kınanmamış, aksine övgüye layık görülmüştür.¹⁸⁹

3) “Yalan” Söylemesi

Hadîslerde belirtildiğine göre; Hz. İbrâhim ikisi Allah için olmak üzere üç defa yalan söylemiştir. Birisi “*Ben hastayım.*” demesi, diğeri “*Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.*”, üçüncüsü ise zâlim bir yöneticinin şehrine uğradığında, o zâlime, “*Şehre bir adam geldi beraberinde de güzel bir kadın var.*” diye haber verildi. Zâlim kral İbrâhim’i yanına çağırttı. İbrâhim gelince de “*Bu kadın kimdir?*” diye sordu, o da “*Kardeşimdir.*” dedi.¹⁹⁰

Rivâyete göre Hz. İbrâhim’in kavmi her yıl bayram münasebetiyle bir araya gelir, belli ritüeller sonrasında putları tazim eder ve evlerine dönerlerdi. Yine böyle bir bayram günü babası Âzer Hz. İbrâhim’i bayram yerine davet eder. Hz. İbrâhim babasının davetini kabul eder fakat yola çıktıklarında kendisini yere atıp ben hastayım der ve geri döner. Hz. İbrâhim geri dönerken sessizce ‘*Yemin olsun ki putlarınıza bir tuzak kuracağım.*’ der. Bayram yerine giden kafileden geri kalan zayıf kimseler onun bu yeminini duyarlar. Hz. İbrâhim doğruca putların bulunduğu yere gider ve onların önünde yemeklerin olduğunu görür. Kavmi bu yemekleri putlarının önüne koymuşlardı. Zira inançlarına göre onlar törendeyken tanrıların bu yemeklere bereket getireceğine inanıyorlardı. Hz. İbrâhim dalga geçerek putlara; ‘*Yemez misiniz?*’, ‘*Ne oldu, neden konuşmuyorsunuz?*’ der ve sonra da baltasıyla büyük put hariç tamamını kırar. Kavim gelince bunu kimin yaptığını sorarlar, Hz. İbrâhim’in konuşmalarını duyan kimseler, bunu Hz. İbrâhim’in yapmış olacağını söylerler. Bunun üzerine Hz. İbrâhim Nemrud’un huzuruna getirilir ve sorguya çekilir. Hz. İbrâhim putları kendisinin değil de büyük putun -diğer küçük putlara secde edilmesini kabul edemediği için- kırdığını söyler ve ‘*Şâyet konuşabiliyorsa kendisine sorun.*’ der...¹⁹¹

¹⁸⁹ Râzî, a.g.e., C. 13, s. 51-55.

¹⁹⁰ Buhârî, Enbiyâ 11.

¹⁹¹ Beğavî, a.g.e., C.3, s. 309.

Rivâyetlerde ifade edilen olay, âyet-i kerîmelerde bu kadar detaylı olmamakla birlikte şu şekilde geçmektedir:

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ إِنْفَكَ إِلَهَةُ دُونَ اللَّهِ تَرْيَدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَظَنَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَى إِلَهِهِمْ فَقَالَ آلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِفُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَعْبُدُونِ مَا تَنْجُتُونَ ﴿٩٥﴾

Şüphesiz İbrâhim de onun (Nuh'un) milletinden idi. Hani o, Rabbine temiz bir kalple gelmişti. İbrâhim babasına ve milletine şöyle demişti: "Nelere kulluk ediyorsunuz? Allah'ı bırakıp uydurma tanrılar mı istiyorsunuz? Siz âlemlerin Rabbini ne zannediyorsunuz?" Derken (İbrâhim) yıldızlara bir baktı ve: "Ben, herhâlde hastayım" dedi. Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar. O da onların tanrılarına gizlice yönelip: "Yemek yemiyor musunuz? Ne diye konuşmuyorsunuz?" diyerek onların üstüne yürüyüp sağ eliyle bir darbe indirdi. Bunun üzerine kavmi (telaş içinde) koşarak ona doğru geldi. İbrâhim onlara şöyle söyledi: "Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de yonttuklarınızı da Allah yaratmıştır." ¹⁹²

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنْ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَٰذَا بِالْهَيْتِئَةِ إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأَتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِالْهَيْتِئَةِ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسَلُّوهُمْ هَٰذَا فَسَلُّوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطَفُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نَكَسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَٰؤُلَاءِ يَنْطَفُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أَفَبِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

Andolsun, daha önce de İbrâhim'e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini verdik. Biz zaten onu biliyorduk. Hani o, babasına ve kavmine, "Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?" demişti. Onlar da "Babalarımızı bunlara tapar bulduk" demişlerdi. İbrâhim, "Andolsun, siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz" dedi. Onlar da "Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?" dediler. İbrâhim, dedi ki: "Hayır! Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir. O, bunları yaratandır ve ben de buna

¹⁹² Sâffât, 37/83-95

şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra, putlarınıza bir tuzak kuracağım!" Onlar gidince hepsini paramparça edip içlerinden büyüğünü, ona başvursunlar diye sağlam bıraktı. (Onlar dönünce:) "Kim yaptı bunu ilahlarımıza? (Her kimse) muhakkak o zâlimlerden biridir!" dediler. Bazıları, "Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrâhim denilirmiş" dediler. "O hâlde, onu hemen insanların gözü önüne getirin, belki şahitlik ederler" dediler. (İbrâhim gelince ona) "Ey İbrâhim! bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?" dediler. İbrâhim, "Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun" dedi. Kendi kendilerine dönüp birbirlerine, "Doğrusu siz zâlimlerdensiniz" dedikten sonra, gönüllerindeki eski inançları depreşerek, "Ey İbrâhim! Sen bunların konuşmayacağını bilirsin" dediler. İbrâhim, "O hâlde, Allah'ı bırakıp size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara mı tapıyorsunuz? Size de Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun! Aklınızı kullanmıyor musunuz?" dedi.¹⁹³

İmâm Beğavî bu âyetleri tefsîr ederken Hz. İbrâhim'in "yalan" söylemesiyle ilgili tevilleri aktarır. Buna göre; "Buradaki "Ben hastayım" ifadesinin "hasta olacağım" anlamında olacağı söylenmiştir. Kimisi de bu ifadenin "sapkınlığınız sebebiyle rahatsızlandım" yani "kalbim rahatsız" anlamında olduğunu söyler."

Fakat İmâm Beğavî bu tevilleri kabul etmez; zira "Allah Teâlâ'nın Hz. Yûsuf'a, kardeşlerini hırsızlıkla suçlamasına izin verdiği gibi, hadîste zikredilen "yalanları" Hz. İbrâhim'in söylemesine de izin vermesi mümkündür." şeklinde bir açıklama yapar. Dolayısıyla bu ifadeleri yalan kabul edip, Allah'ın izni dahilinde söylendiğini gerekçe göstererek İsmet'e aykırı görmez.

Kısa bir değerlendirmede bulunacak olursak; Hz. İbrâhim'in daha önceden putlara bir tuzak kuracağını bildirmiş olması, "ben hastayım" sözünün, bahsetmiş olduğu tuzağın bir parçası olduğu anlamına gelir. Ancak, Hz. İbrâhim'in müşriklerin törenlerine katılmamak için ben rahatsızım demesi, onları kandırmak için söylenmiş bir "yalan" değil, aksine onların maslahatı için söylenmiş bir sözdür. Dolayısıyla, bu söz onun İsmet'ine bir hâlel getirmediği gibi tevil etmeye de muhtaç değildir. Diğer taraftan Allah Teâlâ'nın, Hz. İbrâhim'in bu ifadesine herhangi bir uyarıda bulunmamış olması, Hz.

¹⁹³ Enbiyâ, 21/51-68.

İbrâhim'in pişmanlık ve tevbesinin olmaması, bu fiilin günah olarak değerlendirilmediği anlamını ifade eder.

4) Babası İçin Af Dilemesi

Hız. İbrâhim babasının hidâyete ermesi için elinden geleni yapmıştır. Duymayan, görmeyen ve hiçbir yararı olmayan putlara tapmanın anlamsızlığını, Allah'a isyan eden Şeytan'a kulluk etmenin, kişiyi azaba sevk edeceğini anlatarak onun aklına ve her defasında "babacığım" şeklinde hitap ederek onun kalbine çağrıda bulunur. Ancak ne kadar uğraşsa da babasından olumlu bir cevap alamamış, hatta babası "Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım." şeklinde tehdit edip yanından kovmuştur. Bunun üzerine Hız. İbrâhim babasından uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Babasından ayrılmadan önce esenlikler dileyip onun için Allah'a dua edeceğini söylemiştir.¹⁹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. İbrâhim'in babasına etmiş olduğu duaya beş farklı yerde temas edilmiştir. Ancak bu duanın babasına verdiği bir sözden ibaret olduğu ve örnek alınmaması gerektiği müminlere hatırlatılmıştır.¹⁹⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de kafirlere dua edilmesinin yasak olmasına rağmen¹⁹⁶ Hız. İbrâhim'in müşrik olan babasına dua etmesinin, onun İsmet'ine aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda birçok tevil yapılmıştır.¹⁹⁷ İmâm Beğavî, Hız. İbrâhim'in "ربنا اغفر لي ولوالدي" "*Rabbim beni, ana ve babamı bağışla*" şeklindeki duasını tefsir ederken, "*Kafirlere dua etmenin yasak olmasına rağmen Hız. İbrâhim nasıl olur da babasına dua eder?*" şeklinde muhtemel bir soru sorar ve bu soruya şu şekilde cevaplar verir: "*Annesinin Müslüman olduğu söylenmiştir.*" yani annesine dua etmiştir, "*Onların tevbe edip Müslüman olmalarını istemiştir.*", "*Babasının durumunun açıkça ortaya çıkmasından önce dua etmiştir ki Allah Hız. İbrâhim'in babasına istiğfâr etmesi hususundaki özrünü Tevbe Sûresi'nde açıklamaktadır.*"¹⁹⁸

دُ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا (٤٢) يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (٤٣) يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا (٤٤) يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا (٤٥) قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ الْهَيْتِ يَا إِبْرَاهِيمَ لَنْ لَمْ تَنْتَهُ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا (٤٦) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (٤٧) Meryem, 19/41-48.

¹⁹⁵ Tevbe, 9/114, Mümtehine, 60/4.

¹⁹⁶ Tevbe, 9/113.

¹⁹⁷ Râzî, a.g.e., ss. 66-68.

¹⁹⁸ Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 31.

İmâm Beğavî bu konuda en geniş açıklamasını Tevbe Sûresi'nin 114. âyetinde yapmaktadır. İmâm Beğavî âyette geçen vaadi, Âzer'in Hz. İbrâhim'e verdiği dair bir nakilde bulunur.¹⁹⁹ Buna göre Âzer, Hz. İbrâhim'e iman edeceğine dair söz vermiş, bunun üzerine Hz. İbrâhim de ona dua edeceğini söylemiştir.²⁰⁰ Ancak İmâm Beğavî bu nakli kabul etmeyip, doğru olanın Hz. İbrâhim'in babasına söz vermiş olduğunu ifade eder. Mümtehhine Sûresi'nin 4. âyetini delil göstererek, Hz. İbrâhim'in, müşrik olan babasına dua edeceğine dair söz verdiğini ifade eder. İlgili âyete göre Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'i müminlere örnek olarak sunmuştur, ancak onun babasının affedilmesini dilemesini bu örnekliğin dışında tutmuştur. Dolayısıyla Hz. İbrâhim -babası Müslüman olacağına dair söz verdiği için değil- babasının Müslüman olmasını umarak dua etmiştir.²⁰¹ Âyetin devamında belirtildiğine göre Hz. İbrâhim babasının Allah'ın düşmanı olduğunu²⁰² tam manasıyla idrak edince babasından uzaklaşmış, affedilmesini istemeyi bırakmıştır. İmâm Beğavî buradaki uzaklaşma ile ilgili, Hz. İbrâhim'in ahirette babasının affedilmesini isteyeceğini, Allah Teâlâ'nın ise “*Cenneti kâfirlere haram kıldım*” demesi üzerine babasından uzaklaşacağını ifade eden bir rivâyet²⁰³ nakleder.²⁰⁴

İmâm Beğavî, her ne kadar bazı tevilleri nakletse de kendisi Hz. İbrâhim'in duası ile ilgili teviller yapmayarak âyetlerle yetinmiştir. Zira âyet-i kerîmede de ifade edildiği üzere Hz. İbrâhim, babasının Allah'a düşman olduğunu anlayınca ondan beri olmuştur.²⁰⁵ Yine Mümtehhine Sûresi'nde Hz. İbrâhim, müşriklerden ve onların Allah'tan başka tapındıkları şeylerden uzak durduğunu, onları inkâr edip tanımadıklarını ve müşrikler iman edinceye kadar onlarla aralarında ebedî bir düşmanlık olduğunu belirtmiştir. Hiç şüphesiz ki Hz. İbrâhim'in babası da onun bu tavrından payını almıştır. Hz. İbrâhim'in daha önceden babasına dua etmiş olması, kalbini ısıtacak şekilde babasına yapmış olduğu tebliğ ve bunun neticesinde babasının Müslüman olabileceği ihtimali sebebiyledir.

¹⁹⁹ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ، (Tevbe 9/114) Gelen nakile göre âyet-i kerîmede geçen “إياه” kelimesindeki zamir Hz. İbrâhim'e raci olmakta ve “وعد” fiilinin faili Âzer olmaktadır. Muhtemelen âyeteki zamirlerin mercilerini değiştirmek suretiyle Hz. İbrâhim'in masumiyeti ispatlanmaya çalışılmıştır.

²⁰⁰ A.g.e., C. 2, s. 279.

²⁰¹ A.yer.

²⁰² Beğavî bu ifadeyi “*küfür üzere ölünce*” şeklinde tefsîr etmiştir.

²⁰³ Buhârî, Enbiyâ 6.

²⁰⁴ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 280.

²⁰⁵ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (١١٤) Tevbe, 9/114.

Babasının da kavmi gibi, Allah'ın azılı düşmanı olduğunu anlayınca da bu fiilinden vazgeçmiştir.

Hız. İbrâhim'in bu fiilinin örnek alınmamasının vurgulanması, onun bu fiilinin doğru olmadığını anlamamız için yeterlidir. Diğer taraftan bu yanlış fiil sebebiyle Hız. İbrâhim'in büyük günah işlediğini söylemek de yersizdir. Zira Tevbe Sûresi'nin 133. âyetinde belirtildiğine göre, bir peygamberin yakın akrabası dahî olsa -cehennemlik olduğunu anladıktan sonra, cehennemlik olduğunu anladığı hâlde- müşrik birisinin affedilmesini dilemesi mümkün değildir. 114. âyette ise Hız. İbrâhim'in babasının cehennemlik olduğunu anlamadan önce dua ettiği vurgulamaktadır. Dolayısıyla âyetten, Hız. İbrâhim'in babasının cehennemlik olduğunu, dua ettikten sonraki bir zamanda anladığı sonucunu çıkmaktadır. Bu sebeple ortada büyük bir günahın olduğunu vehmetmeye ve tevil etmeye gerek olmadığı açıktır.

5) Günahlarının Affedilmesini İstemesi

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hız. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ederken tevbe ettikleri ve Hız. İbrâhim'in din gününde hatalarının bağışlanmasını ümit ettiği zikredilmektedir.²⁰⁶ peygamberlerin masum olmadıklarını savunanlar, bu âyetleri delil göstererek peygamberlerin günah işleyebileceğini söylemişlerdir. Bunun üzerine peygamberlerin masumiyetini savunanlar bu ifadelerin nadir olan küçük günahlardan olabileceğini, tevazu için istiğfar ettiğini veya ümmetine istiğfarı öğretmek maksadıyla olduğunu söylemişlerdir.²⁰⁷

İmâm Beğavî Mücâhid'den nakille buradaki istiğfarın “*Ben hastayım.*”, “*Bilakis bu işi şu büyükleri yaptı.*” ve Sare için “*Bu benim kardeşimdir.*” demesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Yine Hasan Basrî'den nakille bunlara, yıldızları kastederek “*Bu benim Rabbimdir.*” demesini de ekler. Ancak Beğavî daha önce de bu ifadeler için Hız. İbrâhim'in izinli olduğunu söylemişti. Dolayısıyla burada bir çelişkiye düşmektedir.

Fahreddin Râzî ise buradaki istiğfar hakkında üç farklı yorum olduğunu ifade etmiştir. Birinci yorum yukarıda İmâm Beğavî'nin yapmış olduğu yorumdur ki Râzî bu

²⁰⁶ وَالَّذِي رَبَّنَا أَجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمَنْ ذُرِّيَّتًا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرَنَا مَتَّاسِكِينَ وَتُوبَ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (١٢٨) Şuarâ, 26/82. ²⁰⁷ Zemahşerî, a.g.e., C.4, s. 397,398.

yorumun doğru olmadığını kabul eder. Zemahşerî'nin de yapmış olduğu ikinci yoruma göre ise; buradaki istiğfar tevazudan ötürü yapılmıştır. Ancak Râzî bu yorumu da kabul etmeyip kendi görüşü olan üçüncü yorumu yapar, buna göre Hz. İbrâhim'in bu istiğfarı evlanın terki kabilindendir.²⁰⁸

6) Meleklerle Mücadele Etmesi

Hûd Sûresi'nde ifade edildiğine göre, Lût kavmini helak etmeye giden melekler, önce Hz. İbrâhim'e gidip, Hz. İbrâhim'in çocukları olacağı müjdesini vermişlerdir. Bu müjdeden sonra Hz. Lût'un kavmini helak etmeye gideceklerini söyleyince, Hz. İbrâhim meleklerle polemige girmiştir. Bu durum ilgili âyetlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَأَى أَنَّهُمْ لَا يَصِلُونَ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحَكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾

“Andolsun, elçilerimiz (melekler), İbrâhim'e müjde getirip “Selâm sana!” dediler. O, “Size de selâm” dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: “Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik.” İbrâhim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik; İshak'ın arkasından da Yakûb'u. Karısı, “Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!” dedi. Melekler, “Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir.” dediler. İbrâhim'in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı. Çünkü İbrâhim çok içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimse idi.”²⁰⁹

Âyette ifade edilen Hz. İbrâhim'in tartışmasının, İsmet açısından problem teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Buradaki mücadelenin/tartışmanın kiminle olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Zira âyette geçen “Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı”

²⁰⁸ Râzî, a.g.e., C. 24, s. 146.

²⁰⁹ Hûd, 11/69-75.

ifadesi Hz. İbrâhim'in Allah ile tartıştığı anlamına gelmektedir. Fakat mezkûr hâdise, Hz. İbrâhim'in meleklerle diyalog hâlinde olduğu (tartıştığı) şekliyle Ankebût Sûresi'nde anlatılmaktadır. Müfessirlerin birçoğu da buradaki tartışmanın meleklerle olduğu kanaatindedir.²¹⁰ Fakat her hâlükârda Hz. İbrâhim'in meleklerle dahî olsa mücadele etmesi bir yönüyle günah olarak telakki edilmiştir ve bununla ilgili izahlar yapılmıştır.

İmâm Beğavî ilgili âyeti tefsîr ederken, buradaki (يُجَادِلُنَا) kelimesinin konuşmak anlamında olduğunu, Hz. İbrâhim'in Allah ile mücadele etmeyip yalnızca soru sorup istekte bulunduğunu nakletmiştir. Ayrıca İmâm Beğavî, müfessirlerin kanaatinin mücadelenin meleklerle olduğu yönünde olduğunu belirtmiştir.²¹¹ Fahreddin Râzî burada ifade edilen durum için, “*Şâyet bu bir günah olsaydı, mutlaka Hz. İbrâhim azar ıstır ve mutlaka tevbe ederdi. Üstelik nasıl oldu da Allah (onu bu günahın! ardından) methetti.*” şeklinde bir izah yapar.²¹²

Özetle bir değerlendirme yapacak olursak; hâdisenin Kur'ân'da anlatılmış olduğu pasajlar bütüncül bir şekilde okunursa ortada bir problem kalmayacaktır. Melekler Sodom halkını helâke gittiklerini söyleyince Hz. İbrâhim, kavimle birlikte Hz. Lût'un da helak olacağını zannetmiş ve Hz. Lût'un durumunu sormuştur. Zira Hz. Lût'u sorması ve bir sonraki âyette, onun yumuşak kalpli olduğunun ifade edilmesi, Hz. Lût'un helak olmasından endişelenmesi ihtimalini kuvvetlendirir mahiyettedir. Hz. İbrâhim bu soruyu endişesinden fevrî bir şekilde sorduğu açıktır. Dolayısıyla bu hareketi mücadele etmek şeklinde ifade edilmiştir. Melekler de orada olan kişileri çok iyi bildiklerini, karısı hariç Hz. Lût ve ailesini kurtaracaklarını söylemişlerdir.²¹³ Binaenaleyh burada bir günahtan bahsetmek bir kenara, Hz. İbrâhim'in övülesi şefkati anlatılmaktadır.

²¹⁰ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 332.

²¹¹ A.yer. İmâm Beğavî Hz. İbrâhim ile melekler arasında geçen diyaloga da vermiştir. İlgili rivâyet için bkz.: A.yer.

²¹² Râzî, a.g.e., C. 18, s. 30.

²¹³ Ankebût, 29/31,32.

F. HZ. LÛT

Hız. İbrâhîm'e çocukları olacağını müjdeleyen melekler, eşcinselliğe müptela olan Sodom halkını helak edeceklerini bildirmek üzere Hız. Lût'a gelirler. Hız. Lût melekleri güzel yüzlü gençler olduklarını görünce kavminin sapkınlıkla onlara yaklaşacakları endişesiyle sıkıntılı bir hale bürünür.²¹⁴ Rivâyete göre²¹⁵ meleklerin geldiğini ev halkından başka kimse bilmiyordu, ancak karısı dışarıya çıkıp kavme onların gelişini haber vererek şöyle der: “*Lût'un evinde öyle kimseler var ki onların yüzü kadar güzelini kimsede göremedim.*”²¹⁶ Bunun üzerine eşcinsel insanlar, Hız. Lût'un misafirlerine sarkıntılık etmek niyetiyle gelince Hız. Lût onlara şöyle dedi: “*Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akıllı başında bir adam yok mu?*”

Onurlu herhangi bir insanın dahî kızını böyle günahkâr ve bir başkasının misafirlerine gayrı meşru sarkıntılık edecek kadar bayağı kişilere teklif/tavsiye etmesi düşünülemezken Hız. Lût'un bu teklifi yapması uygun görülmemiştir ve birçok tevil yapılmıştır. İmâm Beğavî de bu konunun zikredildiği âyetleri tefsîr ederken kendi yorumunu yapmış ve ilgili tevilleri nakletmiştir. İmâm Beğavî; “*Hız. Lût evlendirmek maksadıyla kızlarını tavsiye etmiştir. Zira vahiy gelmeden önce Hız. peygamberin kızını Utbe b. Ebî Leheb'le ve Ebu'l-Âs b. Rebi' ile kafir oldukları hâlde evlendirmesi gibi o dönemde de mü'min bir kadını kafir bir erkekle nikahlamak caizdi.*” şeklinde yorum yapar. Daha sonra İmâm Beğavî “*Müslüman olmaları şartıyla onlara kızlarını teklif etmiştir.*”, “*Benim kızlarım ifadesiyle kavmindeki kadınları kastetmiştir. Zira her peygamber kendi ümmetinin babası sayılır.*” ve “*Gerçek anlamda kızlarını teklif etmemiştir, onları uzaklaştırmak için böyle söyledi.*” şeklindeki tevilleri nakleder.

²¹⁴ Beğavî, *a.g.e.*, C. 2, s. 332.

²¹⁵ İmâm Beğavî, olayla ilgili değişik rivâyetlere de yer vermiştir. Ancak biz konunun uzamaması için, bağlam gereği bir rivâyeti almayı uygun bulduk.

²¹⁶ Beğavî, *a.g.e.*, C. 2, s. 332.

G. HZ. YÛSUF

1) Azizin Karısına Meyletmesi

Kardeşlerinin kıskançlığı neticesinde kuyuya atılan Hz. Yûsuf, oradan geçen bir kervan vesilesiyle kurtulur ve köle pazarında satılır. Köle pazarında kendisini Mısır azizlerinden biri satın alır. Kendisini satın alan kişilere hizmet etmekte olan Hz. Yûsuf'un gençlik ve güzelliğinden etkilenen evin kadını, Hz. Yûsuf ile birlikte olmayı arzular. Hz. Yûsuf'u bir odada yalnız başıyken yakalayıp kapıları üzerlerine kilitler ve Hz. Yûsuf'u zinaya davet eder. Ancak Hz. Yûsuf Allah'a sığınır ve bu çirkin işten yüz çevirir. Bu hadîse Yûsuf Sûresi'nde şu şekilde anlatılır:

وَرَاوَدَتْهُ الْآتِيَةُ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

“Derken, evinde bulunduğu kadın arzusunu onunla tatmin etmek için onu baştan çıkarmak istedi ve (bir gün) kapıları sıkı sıkıya kapatıp dedi ki: “Haydi, gel! (Seninim) Yusuf: “Allah’a sığınırım” dedi, “Çünkü O benim efendim; bana güzel bir konum kazandırdı! Şu da bir gerçektir ki, zâlimler asla başarıya ulaşamaz.” Gerçek şu ki, kadın ona karşı arzu doluydu; eğer Rabbinin burhanını görmeseydi o da arzulayacaktı. İşte bu, her türlü kötülüğü, çirkin ve taşkın halleri ondan uzak tutmak istediğimiz için böyle oldu, çünkü o gerçekten bizim ihlaslı kullarımızdan biriydi.”²¹⁷

Âyet-i kerîmede zikredilen “هم بها” ifadesi klasik rivâyet tefsîrlerinde detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Ancak aktarılan rivâyetlerin birçoğu İsmet ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Bu sebeple birçok dirâyet tefsîrinde bu ifade ve rivâyetler hakkında yorumlar yapılmıştır. İmâm Beğavî buradaki nakiller hakkında tevil yapmaz hatta tevil yapanları da eleştirir. İmâm Beğavî'nin bu eleştirileri yaparken dayanmış olduğu gerekçeleri vardır, ancak biz o gerekçelere geçmeden önce İmâm Beğavî'nin ilgili âyet hakkında yaptığı yorum ve naklettiği rivâyetleri inceleyelim.

“ولقد همت به وهم بها” / Gerçek şu ki, kadın o'na karşı arzu doluydu, Yûsuf da kadına karşı aruluydu.”: İbn Abbas'tan (buradaki “hemm” ifadesiyle alakalı) “Kuşağını çözdü ve kadının yanına ihanet niyetiyle oturdu.” dediği nakledilir. Yine Mücâhid'den “Şalvarını çıkartıp elbisesi ile

²¹⁷ Yûsuf, 12/23,24.

uğraşmaya başladı.” dediği nakledilir. Bu görüş Said b. Cübeyr ve Hasan Basrî gibi mütekaddimun müfessirlerinin çoğunluğunun görüşüdür. Dahhak: “Şeytan onların aralarına girip bir elini Züleyha’nın boynuna bir elini de Yûsuf’un boynuna koydu onları bir araya getirdi.” demiştir.²¹⁸ Kâsım b. Sellam: “Bir topluluk bu görüşleri peygamberlere yakışmayacağı gerekçesiyle reddetmiştir. Ancak bu ümmetin ilk dönem alimleri, peygamberler hakkında ne konuşup ne konuşmayacaklarını onlardan daha iyi bilmektedirler.”²¹⁹

İmâm Beğavî daha sonra Züleyha’nın Hz. Yûsuf’u ayartmak için neler söylediğine dair birkaç nakil sıralar ve ardından, bütün bu kışkırtmalara dayanamayan Hz. Yûsuf’un da kadına meylettiğini, ancak son anda Allah’ın burhanını gösterip nebisini kurtardığını söyler ve ekler: “*Müteahhirûndan bazıları bu tarz hallerin peygamberlere yakışmayacağını iddia ettiler ve “همت به/ kadın ona azmetti” ifadesi ile cümlelerin bitip “لولا أن رأى برهان ربه/ Rabbinin burhanını görmeseydi azmedecekti” cümlesinin yeni bir cümle olduğunu söylerler.*” Buna göre takdim ve tehir yapılmış olur ki cümle “لولا أن رأى برهان ربه لهم بها” şeklinde takdir edilir.²²⁰ Fakat Beğavî nahivcilerin bunu reddettiklerini ve “*Araplar “لولا زيد لقيمت” anlamında “لولا زيد لقيمت” şeklinde bir kullanım yoktur.*”²²¹ dediklerini nakleder.²²² Bazıları da Hz. Yûsuf’un arzulamasından maksadın, onunla evlenmeyi istemesi anlamında olduğunu söylemişlerdir. Ancak Beğavî bu ve benzeri tevillerin hiçbirinin, dinin kendilerinden alındığı selef ulemasına muhalif olduğu gerekçesiyle kabul edilemeyeceğini söyler.²²³

İmâm Beğavî’nin buraya kadar vermiş olduğu rivâyetlerden ve tevilleri kabul etmemesinden, onun Hz. Yûsuf’un günah işlediğini kabul ettiği sonucunu çıkartabiliriz. Zaten buradan sonra gelen nakiller, Hz. Yûsuf’un işlemiş olduğu günahı kabule dayanan nakillerden ibarettir:

Bazıları şöyle demiştir: “*Hz. Yûsuf’un azmetmesi küçük günahlardandır ve bu kadarı da enbiyâ için caizdir.*” Yine rivâyete göre Hz. Yûsuf hapisten çıkıp kralın yanına geldiği zaman, kadın olanları itiraf etmiş ve

²¹⁸ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 352.

²¹⁹ A.yer.

²²⁰ A.g.e., C. 2, s. 352,353.

²²¹ Ancak gerek Arapçada gerekse Kur’ân’da bu tarz kullanımlar çoktur. Arapça’da şartın veya “levla”nın cevabı öne geçmez ancak, cevaba delalet eden bir şey şartın öncesinde zikredilebilir. Mesela şu âyetlerde durum böyledir: “قل هاتوا برهانكم ان كنتم صادقين” veya “فعليه توكلوا ان كنتم مسلمين” gibi... Detaylı izah için bkz. Beğavî, *Beğavî Tefsîri*, C. 3, s. 602. (841 numaralı dipnot.); Mâturîdî, a.g.e., C.7, s. 292,293.

²²² Beğavî, a.g.e., C.2, s. 353.

²²³ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 353.

Hız. Yûsuf da “Bu (soruşturmayı istemem²²⁴) benim, yokluğunda krala ihanet etmediğimi bilmesi içindir.” demiştir. Ancak Cibril gelip “Sende ona meyletmemiş miydin?” deyince Hız. Yûsuf: “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum” demiştir.²²⁵ Hasan Basrî şöyle demiştir: “Allah Teâlâ peygamberlerin kusurlarını onları ayıplamak için değil, aksine onlara olan nimetleri bilinsin ve günahkârlar Allah’ın rahmetinden ümit kesmesinler diye zikretmektedir.” Bazıları da “Kusursuz olanın sadece Allah olduğunun bilinmesi ve kıyamet gününde günahın pişmanlığı ile huzuruna çıkmaları için onları günah ile imtihan etmiştir.” demişlerdir. Yine “Günahkârların onun af ve mağfiretinden ümit kesmemeleri ve onun rahmetini ümit etmeleri için örnek olsunlar diye böyle yapmıştır.” denilmiştir.²²⁶

Bu gerekçeleri sıraladıktan sonra Beğavî, bir nakil ile “hemm”in iki türlü olduğunu ifade etmiştir. Buna göre hemm ile bir fiili yapmaya azim ve ona rıza varsa kişi bundan mesul olur ki Züleyha’nın hemmi bu şekildeydi. Diğerisi ise kişinin aklına geldiği hâlde yapmaya azmetmediği hemmdir ve kişi bundan mesul değildir. Yûsuf’un hemmi de bu şekildedir. Beğavî bu manada bir hadîs zikreder:²²⁷ Allah Teâlâ şöyle der: “Kulum iyi bir iş yapmayı içinden geçirdiği zaman onu yapmasa bile ona bir hasene yazarım. Ancak yaparsa on hasene yazarım. Yine kulum bir kötülüğü içinden geçirirse, onu yapmadığı sürece günah yazmam. Ancak yaparsa bir günah yazarım.”²²⁸

Buraya kadar olan kısım ile alakalı bir değerlendirme yapacak olursak, bu nakilleri kabul etmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz.²²⁹ Zira Hız. Yûsuf’un Züleyha’nın teklifi karşısında takınmış olduğu tavır yani maazallah demek suretiyle Allah’a sığınması ve gömleğinin arkadan yırtılması onun uçkurunu çözmeyeceğinin en büyük göstergesidir.

²²⁴ Kral Hız. Yûsuf’u zindandan yanına çağırıldığı zaman “Ellerini doğrayan kadınların derdi neydi?” diyerek kadınların sorgulanmasını istemiştir.

²²⁵ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 353. Burada ifade edilen konuşma Yûsuf Sûresi’nin 52 ve 53. âyetlerinde geçmektedir. Dikkatli bir okuma ile buradaki ifadelerin Hız. Yûsuf’a değil de Züleyha’ya ait olduğu hemen anlaşılacaktır. Bu husus ihtilaflı olmakla birlikte müfessirlerin çoğunluğu bu sözlerin Hız. Yûsuf’a ait olduğunu söylerler. Ancak bizim de kanaatimiz bu sözlerin Züleyha’ya ait olduğu yönündedir. Bu taktirde mana şu şekilde olacaktır: (Kral kadınları sorguya çekip de “Siz Yûsuf’a arzu duyduğunuzda Yûsuf sizin bu arzunuza olumlu bir karşılık verdi mi?” diye sorunca kadınlar: “Haşa biz onda kötü bir niyet görmedik” diye cevap verirler. Bu sırada kralın karısı “Şimdi hak ortaya çıktı, ona karşı kötü duygular besleyen bendim, onun bir suçu yok.” der.) “Benim bu itirafım -her ne kadar Yûsuf’a karşı meyletmiş olsam da- kocama ihanet etmediğimi bilmesi içindir. Şu da bir gerçek ki Allah hainlerin tuzaklarını asla başarıya ulaştırmıyor. Ayrıca nefsimi tamamen temize de çıkarmıyorum. Zira nefis insana daima kötülüğü emreder...” Daha sonra kral Yûsuf’u hapisten çağırır. Bağlam dikkate alınırsa sözlerin Züleyha’ya ait olduğu bariz bir şekilde görülecektir. Benzer bir çeviri için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 1. bs., Ankara Okulu Yayınları, 2016, s. 354; Beğavî, *Beğavî Tefsîri*, C. 3, s. 603. (843 numaralı dipnot.)

²²⁶ Beğavî, a.g.e., C.2, s. 353.

²²⁷ A.yer.

²²⁸ Buhârî, Rikâk 31.

²²⁹ İmâm Mâturîdî tüm bu nakilleri hurafe olarak nitelendirmiştir: Mâturîdî, a.g.e., C. 7, s. 291,292.

Diğer taraftan selef ulemasına nispet edilen nakiller sebebiyle -ki bu ifadeleri onların söyledikleri kesin değil- onların daha iyi bildiklerini, dolayısıyla onlar peygamberlere bir fiil izafe ediyorlarsa bir bildiklerinin olduğunu söylemek, onları, peygamberlere kötü bir fiil atfetmekten tenzih edelim derken Hz. Yûsuf'u hiç olmayacak hâllere sokmak asla doğru bir tutum değildir. Neticede Hz. Yûsuf "هَيْتَ لَكَ" hitabına maruz kaldığında, onun sergilemiş olduğu tavır bizlere âyetle söylenirken, orada olmayanların olan biteni görmüş gibi nakletmeleri ilmi açıdan asla kabul edilebilir değildir. Bu konuda âyet ve sahih hadîslerde nakillerdeki gibi hiçbir ifade vârid olmamışken, sıhhati sabit dahî olmayan mevkuf rivâyetlerle Hz. Yûsuf'un bayağı bir işe yeltendiğini söylemek, en hafif ifadeyle selefte olan taassubun sonucudur.

Fahreddin Râzî *İsmetü'l-Enbiyâ* isimli eserinde, Hz. Yûsuf'a atfedilen bu ifadeleri reddeder, bu ifadeleri ona izafe edenlere haşeviyye olarak nitelendirir ve Ebu Tâhir et-Tûsî den naklederek Hz. Yûsuf'un bu çirkin ifadelerden beri olduğuna sekiz şahit gösterir.

- 1) Yûsuf'un şehadeti: "قَالَ هِيَ رَاوَدَّتْنِي عَنْ نَفْسِي" / Yûsuf, "O, benden arzusunu elde etmek istedi" dedi. "عَيَّ رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ" / Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir."
- 2) Hâkimin şehadeti: "وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنَّ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ" / Kadının ailesinden bir bilirkişi (şahit) şöyle dedi: Eğer gömleği önden yırtılmışsa..."
- 3) Kocanın şahitliği: Kocası gömleğin arkadan yırtıldığını görünce "إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ" / Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür."
- 4) Kadınların şahitliği: "قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ" / Haşa! Onun bir fenalığını görmedik" dediler."
- 5) Kralın şehadeti: "قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ" / Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin."
- 6) Züleyha'nın şahitliği: "وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ" / And olsun ki onun olmak istedim, fakat o iffetinden dolayı çekindi." "أَلَا أَنْ حَصَحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ" / Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murad almak istedim. Şüphesiz Yûsuf doğru söyleyenlerdendir"
- 7) Allah'ın şehadeti: "كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ" / Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık."

8) Şeytan'ın şehadeti: *لَا غُورَ لَهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ* / ihlâslı kulların hariç onların hepsini mutlaka azdıracağım! Şeytan ihlâslı kullara bir şey yapamayacak ki Yûsuf a.s. da ihlâslı bir kuldu: *إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ* / O bizim ihlâslı kullarımızdandı.²³⁰

Hemm/ meyletme ile alakalı iki ihtimal söz konusudur. Birinci ihtimale göre Yûsuf a.s. meyletmemiştir. Zira âyetin başındaki “هم بها” ifadesi sonrasında gelen “لولا أن رأى برهان” ifadesindeki şart cümlesinin cevabıdır, cevabına delalet eder. Buna göre mana: Rabbinin burhanını görmeseydi o da meyledecekti şeklinde olur. İkinci ihtimale göre hemm ifadesi nefsin arzulaması anlamındadır. Fakat Hz. Yûsuf net bir şekilde bu arzudan Allah’a sığınmıştır. Bu arzu, onun elinden olan bir tutum değil, aksine Allah Teâlâ’nın her insanın içerisine koymuş olduğu bir histir. Bir insanın nefsinin hoşuna giden bir şeyi irâdesi olmaksızın arzulaması imtihan gereğidir. Hz. Yûsuf da gençliğin vermiş olduğu bu heyecan ile bu arzuyu hissetmiş olabilir. Ancak Allah’a sığınarak bu arzuya gem vurmuş, Allah’a sığınarak irâdesini Züleyha’ya değil Allah’a teslim etmiştir. Dolayısıyla bu imtihanı kazanmıştır. Bu iki ihtimalden ilki âyetin metnine daha uygundur.

لولا أن رأى برهان ربه / Rabbinin burhanını görmeseydi: Buradaki burhan hakkında ihtilaf olmakla birlikte Katâde ve müfessirlerin çoğunluğu, buradaki burhanın “*Ey Yûsuf, Allah katında peygamber olarak yazıldığın hâlde sen sefihlerin amelini mi yapıyorsun?*” diyen Hz. Yakup’un silueti olduğunu söylerler. Hasan Basrî, Said b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve Dahhâk, evin tavanının açıldığını ve Hz. Yakup’un parmaklarını ısırıldığını gördüğünü söylemişlerdir. Said b. Cübeyr İbn Abbas’tan, Hz. Yakup’un ona temessül edip eliyle Hz. Yûsuf’un göğsüne vurduğunu ve bunun üzerine şehvetin onun parmaklarından çıktığını nakleder.²³¹

İmâm Beğavî, Süddî’den bir rivâyetle Hz. Yûsuf’a bir nida edilerek burhanın gösterildiğini nakleder.²³² Rivâyete göre Mücahid İbn Abbas’tan şöyle aktarır: “*Yûsuf pantolonunu çıkartıp kişinin karısının yanına oturduğu gibi oturur. Bir anda üzerinde*

²³⁰ Râzî, *İsmetü’l-Enbiya*, s. 75,76. Râzî daha sonra hemm kelimesinin anlamıyla ilgili geniş izahlar verir.

Bkz.: A.yer. Benzer açıklama için bkz. Mâturîdî, a.g.e., C.7, s. 291,292.

²³¹ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 353.

²³² Nida için bkz.: A.yer.

‘Sizin ne yaptıklarınızı kaydeden ve her yaptığınızı bilen kiramen kâtibin vardır.’²³³ âyeti yazan bir el ikisinin arasına girer. Kadın ve Yûsuf korkarak ayrılırlar. Daha sonra korkuları geçince tekrar birbirlerine yaklaşırlar ve o el tekrar aralarına girer. Bu defa üzerinde ‘Zinaya yaklaşmayın, gerçekten o çirkin bir iş ve kötü bir yoldur.’²³⁴ âyeti vardır. Tekrar korkup kaçarlar ve korkuları geçince tekrar bir araya gelirler. Aynı el üzerinde ‘Allah’a döndürüleceğiniz günden korkun.’²³⁵ âyeti yazılı olduğu hâlde aralarında beliriverir. Tekrar korkup ayrılırlar ve korkuları gidince tekrar bir araya gelirle. Bu defa Allah bizzat Cibril’i gönderip “Günah işlemekten kuluma yetiş.” der. Cibril ise parmaklarını ısırarak iner ve “peygamberler arasında yazıldığı hâlde sefihlerin amelini mi işliyorsun?” der. Rivâyete göre Cibril onu kanadı ile sıvazlar bunun üzerine şehveti parmak uçlarından çıkıp gider.²³⁶

Burhan ile ilgili nakiller tıpkı “hemm”le alakalı nakillerde olduğu gibi görgü şahidi olarak aktarılmış. Oysa ne “hemm” hakkında ne de burhan hakkında âyetlerde bize aktarılanlar dışında net bir bilgi ulaşmıştır. Dolayısıyla olayı görgü tanığı gibi nakletmek ilme değil zanna dayanmaktadır. Zan ile ifade edilen bilgiler üzerinden bir peygambere günah atfetmek ve bunu tevile kalkışmak, olmayan bir problemin düzeltilme çabasından başka bir şey değildir. Üstelik bu rivâyetleri kabul etmeyip tenkit edenleri selefeye dayanarak reddetmek asla ilmi bir tutum değildir. Nitekim İmâm Mâturîdî burhanla alakalı olarak nakilleri zikredip “Tüm bunlar bilinemeyecek/şahit olunamayacak şeylerdir.” der ve buradaki burhanın/hüccetin ne olduğunu bilemeyeceğimizi söyler. -İlla bir yorum yapılacaksa- Buradaki burhan nübüvvettir der.²³⁷

İmâm Beğavî burhanla alakalı yukarıda zikrettiği nakillere benzer birkaç nakil daha yaptıktan sonra, Ali b. Hüseyin’den şu rivâyeti nakleder: “Evde bir put vardı ve kadın kalkıp bir elbiseyle putun üzerini örttü. Yûsuf a.s. bunu neden yatığını sorunca da putun kendisini günah işlerken görmesinden utandığını söyler. Bunun üzerine Yûsuf a.s.

²³³ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ İnfitâr, 82/10-12.

²³⁴ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا İsra, 17/32.

²³⁵ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ Bakara, 2/281.

²³⁶ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 353.

²³⁷ Mâturîdî, a.g.e., C. 7, s. 293.

“İşitmeyen görmeyen ve anlamayan bir şeyden mi utanıyorsun oysa ben Rabbimden utanmaya daha müstahakım.” diyerek kamıştır.²³⁸

İmam Beğavî'nin buradaki “burhan” ile alakalı naklettiği rivâyetleri de kabul etmek mümkün değildir. Zira Hz. Yûsuf'un tam zina edecekken 3 defa âyetleri karşısında görüp sonra tekrar Züleyha'ya meyletmesi sıradan bir müminin bile yapacağı bir iş değildir. Hz. Yûsuf'un “Allah'a sığınırım” demesini ve onun bu çirkin işten kaçarken gömleğinin arkadan yırtılmasını anlamsızlaştıran bu rivâyetleri kabul etmek, selef ulemayı yanlış rivâyet nakletmekten tenzih edeyim derken peygamberleri lekelemekten başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle kaş yapayım derken göz çıkarmaktan farksızdır. Ayrıca Züleyha'nın taptığı puttan utanması ve Hz. Yûsuf'un Allah'tan utanmayıp bunu bir müşrikten gördükten sonra fark etmesi, haşa onun bir müşrik kadar taptığı varlığa saygı duymadığını gösterir. Bir peygamber için bundan daha ağır bir itham olmasa gerek.

Buradaki burhan mucizevî bir şekilde ortaya çıkıp vakıa esnasında tam meyledecekken Hz. Yûsuf'u kurtaran bir şey değildir.²³⁹ Zira Hz. Yûsuf ilk esnada “maazallah” diyerek bu çirkin işten yüz çevirip, Allah'ın kendisine vermiş olduğu konumu hatırlayıp,²⁴⁰ onun zâlimleri iflah etmeyeceğini söylemiştir. Dolayısıyla Hz. Yûsuf meyledecekken burhanı görüp de meyletmemiş değil, burhanı gördüğü için hiç meyletmemiş, meyletmeyi aklından dahî geçirmemiştir. Burhan bir önceki âyette kendisine verildiği ifade edilen ilim ve hikmet ve daha öncesinde kendisine verilmiş olan nimetler olabilir. Hz. Yûsuf kendisine verilmiş olan ilim ve hikmet sayesinde bu işin zulüm olduğunu anlamış, Allah'ın zâlimleri iflah etmeyeceğini ifade etmiş ve iffetini korumuştur. Allah'ın kendisine verdiği bu konumu (ahsene mesvay) Züleyha'nın vadettikleriyle değiştirmemiştir. Dolayısıyla bütün bunlar; görmüş olduğu rüya, peygamber olan babası tarafından sevilmesi, kuyulardan kurtulup sarayda yetişmesi,

²³⁸ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 354. İlk kadının puttan utanıp da Hz. Yûsuf'un sonradan utanması gerektiğinin aklına gelmesi kabul edilir bir durum değildir. Selefte izafe edilen bu nakiller olmasa Beğavî'nin de bu tarz nakilleri kabul edeceğini sanmıyoruz. Ancak selefte bu denli bağlı olması onun tefsirinin en büyük zaaf noktası olmuştur.

²³⁹ Zira aksi hâlde bu, Hz. Yûsuf'un kendi irâdesi ile bu fiilden uzak durmuş değil de bir engelleme bir zorlama ile bu fiilden uzaklaştırılmış olduğu anlamına gelir. Bu takdirde övülmesi de makul olmaz ve iffeti ile sembol olmazdı. Diğer taraftan Hz. Yûsuf gibi bir imtihana maruz kalmış hiçbir kişiye örnek teşkil etmezdi.

²⁴⁰ Buradaki rab kelimesi ile kralın kastedildiği söylene de Allah'ın kastedildiği de ifade edilmiştir. Açıkçası zamirin en yakın yere delalet etmesi bakımından, burada Allah'ın kastedilme ihtimali daha yüksektir. Ayrıca âyetin devamı da buna işaret etmektedir.

rüyaların tevilinin verilmesi ve gençliğine ulaştığı zaman ilim ve hikmet verilmesi Hz. Yûsuf'a verilmiş burhandır. Zira o bu çirkin fiilden uzak durma gerekçesi olarak “*O benim Rabbimdir ve bana çok lütufta bulundu (şâyet zina edersem bu onun verdiklerine karşı bir zulüm olur ki) Rabbim zâlimleri asla iflah etmez.*” Bunun üzerine Allah, “*Rabbinin burhanını/kendisine bahşettiği bunca nimet ve ona verdiği konumu görmeseydi oda meylederdi.*” buyurmuştur.

2) Azizden Medet Umması

Züleyha'nın isteğine direnen Hz. Yûsuf kendisini zindanda bulur. Zindanda bulunan iki kişi Hz. Yûsuf'a görmüş oldukları rüyanın tabirini sorarlar. Hz. Yûsuf, rüyalarını tabir ettiklerinden birinin infaz edileceği diğerinin ise beraat edip krala sakilik yapacağını söyler. Hz. Yûsuf beraat edecek kimseye “*Beraat edip buradan çıktığın zaman efendinin yanında benden söz et.*” diye tembihte bulunmuştur.²⁴¹ Fakat adam hapisten kurtulunca Şeytan ona kralın yanında Hz. Yûsuf'tan bahsetmeyi unutturdu. Dolayısıyla Hz. Yûsuf, hapiste bir süre daha kaldı.

Birçok müfessir, Hz. Yûsuf'un hapiste bir süre daha fazla kalmasını, onun Allah'tan başkasından medet ummasına bağlamıştır. Kraldan değil de Allah'tan medet umsaydı kurtulacağını ifade etmişlerdir. Bu sebeple Hz. Yûsuf'un pişmanlığını da ifade eden bazı rivâyetleri nakletmişlerdir. İmâm Beğavî ilgili âyetlerin tefsîrinde şu bilgileri kaydeder:

“*فَأَنسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ* / Şeytan ona efendisinin yanında zikretmeyi unutturdu” Şeytan'ın sakiye kralın yanında Yûsuf'u hatırlatmayı unuttuğu söylenir, cümlemin takdiri “*فَأَنسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَهُ لِرَبِّهِ*” şeklinde olur.”²⁴² İbni Abbas ve çoğunluk şöyle derler: “Şeytan, Yûsuf'a Rabbini anmayı unutturdu, çıkmak için başkasına umut bağladı, çıkmak için bir yaratılmıştan yardım istedi, buradaki unutturmayı Şeytan Yûsuf'a yapmıştır.”²⁴³

Râzî ilk görüşün zayıf, ikinci görüşün daha doğru olduğunu söylemiştir.²⁴⁴ İlk görüşü kabul edenler ise, hapisten kurtulan adamın sonradan Hz. Yûsuf'u hatırlamış

²⁴¹ Yûsuf, 12/35-42.

²⁴² Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 359.

²⁴³ A.yer.

²⁴⁴ Râzî, a.g.e., C. 18, s. 139.

olmasını göz önünde de bulundurarak, burada kendisine unutturulan kişinin mezkûr adam olduğunu ifade etmişlerdir.

Buradaki zamirin mercii Hz. Yûsuf'un hapisteye kalma sebebinin anlaşılması noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Eğer zamir, Hz. Yûsuf'a aitse hapis süresinin uzamasının sebebi, onun Allah'ı unutarak ondan yardım istememiş olmasıdır. Diğer ihtimale göre ise, adamın vefasızlık yaparak kralın yanında Hz. Yûsuf'u unutması, hapis süresinin uzamasına sebep olmuştur. İmâm Beğavî bu iki farklı görüşü zikrettikten sonra Hz. Yûsuf'un hapisteye kaldığı süreyle alakalı bazı nakillerde bunulup, Hz. Yûsuf'un Allah'tan başkasından yardım istemesi sonucu olan olayları nakleder. İlgili nakiller şu şekildedir:

Malik b. Dinar dedi ki: “Yûsuf sakiye beni kralın yanında an dediği zaman ona şöyle denildi/nida edildi: “Ey Yûsuf benden başka vekil mi edindin? Muhakkak ki hapis süreni uzatacağım.” Bunun üzerine Yûsuf ağladı ve “Belaların çokluğu bana unutturdu geri dönemeyeceğim bir söz ettim” demiştir.”²⁴⁵ Hasan Basrî ise şöyle demiştir: “Cibril hapisteki Hz. Yûsuf'un yanına girdi. Hz. Yûsuf onu tanıdı ve ona “Bana ne oluyor da seni günahkârların aralarında görüyorum?” dedi. Cibril de ona “Ey temizlerin en temizi alemlerin Rabbi'nin sana selamı var, sana “Bir âdemoğlundan yardım isterken benden utanmadın mı? İzzetimi ve celalime yemin olsun ki seni hapisteye bir süre daha bekleteceğim.” diyor. Yûsuf Cibrile “O bu durumda benden razı olacak mı?” diye sorunca, Cibril “Evet.” dedi. Yûsuf da “O hâlde hapisteye kalmak umurumda değil.” dedi.”²⁴⁶

Yukarıda zikredilen iki görüş, neticesi ne olursa olsun klasik tefsîrlere göre Hz. Yûsuf'un Allah'tan bir başkasından medet umduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu sebeple Râzî, âyetin metnine de uygun olan tevili kabul edip Hz. Yûsuf'un burada bir hata işlediğini kabul etmiştir. Ancak bu hatanın, “Ebrar kulların hasenatı mukarreb kulların seyyiatıdır.” kabilinden olduğunu vurgular. Zira ona göre bizler sebepler dünyasında yaşıyoruz. Zulme uğramış bir kimsenin de vesilelere sarılması caizdir. Ne var ki herkes için normal olan bu durum Hz. Yûsuf gibi bir şahsiyet için normal değildir.²⁴⁷

²⁴⁵ A.g.e., C. 2, s. 360.

²⁴⁶ A.yer. İmâm Beğavî'nin Ka'b'dan naklettiği benzer bir rivâyet için bkz.: A.yer.

²⁴⁷ Râzî, a.g.e., C. 18, s. 147-49; Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 82. Benzer bir yorum için bkz.: Mâturîdî, a.g.e., C.7 s. 311,312.

Âyetlerden yola çıkarak Hz. Yûsuf'un hapisten kurtulmak maksadıyla kraldan yardım istemediğini söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Yûsuf'un kralın yanında zikredilmek istemesindeki niyeti âyetlerde verilmemiştir. Mamafih Hz. Yûsuf'un bazı ifadeleri onun hapisten kurtulmak gibi bir derdi olmadığını, aksine pislikten yüz çevirmek ve kendisini temize çıkarmak için mücadele ettiğini göstermektedir. Mesela onun *قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ* / *Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir.*²⁴⁸ demesi, yine kral kendisini çağırdığı zaman hapisten çıkmayıp “*Efendine dön de sor bakalım, ellerini kesen kadınların derdi neymiş?*” diyerek başından geçen olayların araştırılmasını istemiş olması, onun hapisten kurtulmak gibi bir derdi olmadığını en bariz göstergeleridir. Dolayısıyla Hz. Yûsuf Allah'tan bir başkasını ne vekil tayin etmiş ne de yardım istemiştir. Onun kralın yanında zikredilmek istemesi kendisine atılan iftiraların ve uğramış olduğu zulmün ortaya çıkartılması içindir. Nitekim kralın yanında zikredildiği zaman kral onu çağırınca kadınlardan hesap sorulmasını istemiştir. Dolayısıyla Hz. Yûsuf bir günah sebebiyle hapiste uzun yıllar kalmamış, sâkinin unutulması sonucunda hapiste unutulmuştur.

3) Hırsızlığın İsnat Edilmesi

Hz. Yûsuf tüm bu hengameden kurtulup kralın himayesinde ekonominin başına geçmesinin ardından; ülkede yaşanan kıtlık sebebiyle kardeşleri de saraya gelip erzak talep etmişler ve Hz. Yûsuf onları tanımışır. Onlara bol bol ikramda bulunup gerekli yardımları verdikten sonra, bir dahaki sefere kardeşleri Bünyamin'i de getirmeleri karşılığında daha fazla erzak vereceğini, aksi hâlde erzak vermeyeceğini de tembihleyerek onları uğurlamıştır.

Bir sonraki gelişlerinde Bünyamin'i yanlarında gören Hz. Yûsuf kendisini Bünyamin'e tanıtmış ve başından geçenleri anlatmıştır. Bu tanışmanın ardından onları güzelce ağırlayan Hz. Yûsuf ayrılık vakti geldiğinde her birinin yükünü hazırlatmış ve öz kardeşi Bünyamin'in bohçasına gizlice kralın su tasını koymuştur. Kardeşleri yola çıktıklarında saray görevlilerinden birisi onların önünü kesip onları hırsızlık şüphesiyle alıkoymuştur. Hz. Yûsuf'un kardeşleri bun itiraz etseler de kendilerinden emin oldukları için eşyalarının aranmasına müsaade etmişler. Kralın eşyası Bünyamin'in bohçasında

²⁴⁸ Yûsuf, 12/33.

çıkınca kardeşleri: *قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهِ مِنْ قَبْلَ*/Eğer Bünyamin çaldıysa, onun kardeşi Yûsuf da çalmıştı.”²⁴⁹ dediler.

Birçok tefsîrde Hz. Yûsuf’un bu tuzağının İsmet açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Ancak İmâm Beğavî bu konuda herhangi bir problem görmemiş olacak ki bir yorum yapmamış veya nakilde bulunmamıştır. Dolayısıyla biz İmâm Beğavî’nin günah olarak telakki ettiği meseleler üzerinde durup onun İsmet anlayışını tespit etmeye çalıştığımızdan onun problemli görmediği kısımları bir başka yönüyle sonuç bölümünde değerlendireceğiz. Kıssanın bu bölümünü anlatmaktaki asıl gerekçemiz, kardeşlerinin Hz. Yûsuf’u itham ettikleri hırsızlık hakkında İmâm Beğavî’nin nakletmiş olduğu rivâyetlerdir. İmâm Beğavî kardeşlerinin bu ithamıyla alakalı olarak şu rivâyetleri nakletmiştir:

Said b. Cübeyr ve Katâde: “Annesinin babası bir puta tapmaktaydı, Yûsuf da ona tapmasın diye onu gizlice alıp kırıp atmıştı.” Mücahid: “Bir gün Yûsuf’a bir dilenci gelmişti, oda evden bir yumurta alıp ona vermişti.” Süfyan b. Üyeyne: “Yakup’un evinden bir tavuk alıp vermiştir.” Vehb: “Fakirler için sofradan yemek saklardı.” Muhammed b. İshak: “Yûsuf, annesi Rahîl’in vefatından sonra İshak’ın kızı olan halasının yanında kalıyordu. Halası ona çok iyi bakıp çok sevmişti. Yûsuf büyüyüp serpilince Hz. Yakup’un muhabbeti de koyulaştı ve kız kardeşine gelip “Yûsuf’u bana geri ver vallahi ondan bir an dahî ayrılmaya takatim yok.” dedi. Halası onu vermek istemedi ancak Hz. Yakup’un ısrarı üzerine “Bari ona birkaç gün bırak da teselli olayım.” dedi. Hz. Yakup bunu kabul etti. Hz. İshak’tan kalma bir kuşak vardı. Bu kuşak ailenin en büyüğü olması sebebiyle Hz. Yûsuf’un halasına miras olarak kalmıştı. Halası bu kuşağı Hz. Yûsuf’un elbisesinin altından beline sardı. Daha sonra kayıp süsü vererek ev halkının üstünün aranmasını söyledi. Hz. Yakup da “Eğer kuşağı o aldıysa onu sana teslim ederim dedi.” Kuşak Yûsuf’un üzerinde çıkınca da halası onu rehin aldı. İşte Yûsuf’un kardeşlerinin bahsetmiş oldukları hırsızlık olayı bundan ibarettir.”²⁵⁰

Bir değerlendirmede bulunacak olursak; bu konuda sahih bir hadîs olmadığı kesindir. Sırf kardeşlerinin ithamı ile bu tarz zayıf rivâyetler naklederek Hz. Yûsuf hakkında konuşmak ilmi bir tutum değildir. Hz. Yûsuf’un bu itham karşısında susup sineye çekmesi ve “Siz ne kadar da kötü bir durumdasınız.” demesi onların yalan söylediklerine işaret etmektedir. Nitekim İmâm Mâturîdî de tüm bu rivâyetleri

²⁴⁹ Yûsuf, 12/77.

²⁵⁰ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 370.

naklettikten sonra, “Biz bu nakledilenleri bilmiyoruz. Ancak Yûsuf’un kardeşlerinin yalan söylediğini biliyoruz.” demiştir.²⁵¹

İmâm Beğavî’nin bu tarz rivâyetleri nakletmesi esasında Hz. Yûsuf’u tenzih etmek maksadı taşımaktadır. Zira rivâyetlerin ilkinde dedesini şirkten uzaklaştırmak gibi iyi bir niyetle hırsızlık yapması söz konusudur. Diğer üç rivâyette ise fakirleri gözetmek maksadı ile evden bir şeyler almıştır. Son rivâyette ise suçu olmadığı hâlde iftiraya maruz kalmıştır. Dolayısıyla burada hırsızlığın ispatı değil reddi söz konusudur. Ancak her hâlükârda kardeşlerinin yalan söylemiş olmaları ihtimali bu tarz tevillere gerek bırakmaması açısından ve kardeşlerinin genel tutumu açısından daha uygundur.

H. HZ. ŞUAYB

Helak olan kavimlerden birisi de Hz. Şuayb’in peygamberlik yaptığı Medyen halkıdır. Medyen halkı ticaretle geçim sağlayan müşrik bir topluluktur. Ancak Hz. Şuayb’in uyarılarından anlaşıldığı üzere, onlar ticareti ahlâksızca, çalıp çırparak yapıyorlardı. Yeryüzünde cinâyet, hırsızlık ve eşkıyalık gibi işler yaparak fesadı yayıyorlardı. Hz. Şuayb’in uyarıları karşısında “Ey Şu’ayb! Biz senin söylediklerinin çoğundan bir şey anlamıyoruz. (Söylediklerin bir kulağımızdan girip ötekenden çıkıyor.) Ayrıca seni içimizde çok zayıf biri olarak görüyoruz. Eğer akrabaların olmasaydı mutlaka seni recmederdik (linç ederdik.) Senin bizim nazarımızda hiçbir üstünlüğün/değerin, kıymetin de yoktur.” dediler. Neticede bu azgınlıklarının bedelini helak olmak suretiyle ağır bir şekilde ödediler.²⁵²

Hz. Şuayb’in kavmiyle mücadele esnasında kavmi; “Ya dinimize dönersin ya da sen ve beraberindeki iman edenleri sürgün ederiz.” diye tehdit etmişlerdir. Buna karşılık Hz. Şuayb: “Peki ya biz dininize dönmeyi istemiyorsak? (Bizi zorla dininize mi döndüreceksiniz?) Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah’a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah’ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle

²⁵¹ Mâturîdî, a.g.e., C. 7, s. 341.

²⁵² Hûd, 11/84-95.

kuşatmıştır. Biz yalnız Allah’a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçeğe hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.” şeklinde cevap vermiştir.²⁵³

Medyen halkının, *لَا تُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا*/Ya dinimize dönersin...” şeklindeki tehditkâr ifadeleri Hz. Şuayb’in daha önceden onların dininden yani müşriklerden olabileceği algısını ortaya çıkarmıştır. Aynı durum Hz. Şuayb’in *قَدْ أَفْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهَ مِنْهَا*/Allah bizi ondan kurtardıktan sonra...” şeklindeki ifadesi için de geçerlidir.

Bu durum peygamberlerin masumiyeti açısından problem teşkil ettiğinden çeşitli yorumlar yapılmıştır. İmâm Beğavî de “Hz. Şuayb hiçbir zaman onların dininden olmadığı hâlde neden ‘Ya dinimize dönersin...’ denildi?” şeklinden muhtemel bir soru sorup şu şekilde cevap vermiştir: “Buradaki ifadenin anlamı -Ya dinimize girersin...” anlamındadır... Buradaki “عاد/döndü” kelimesinin “صار/oldu” anlamında olduğu da söylenmiştir.”²⁵⁴

Dirâyet tefsîrlerinde daha geniş yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan bazıları şu şekildedir: Burada Hz. Şuayb’e tâbi olanlar eskiden müşriklerdi, dolayısıyla ya dinimize geri dönersin denilirken “tağlib” yolu ile Hz. Şuayb onların zümresine ilhak edilmiştir. Yahut müşrikler Hz. Şuayb’i kendi dinlerinden zannediyorlardı, daha sonra Allah’a davet ettiğini görünce, dinimize geri dön çağrısında bulundular. Diğer bir yoruma göre ise, Hz. Şuayb onların şeriatı üzere amel ediyordu ancak daha sonra bu şeriat nesh edildi.²⁵⁵

Tüm bu yorumlar muhtemeldir ancak bu yorumlardan en makul olanı, müşriklerin Hz. Şuayb’i kendi dinlerinden zannediyor olmalarıdır. Zira bir peygamber kendisine risâlet verilmeden önce yaşamış olduğu topluluğa tebliğ etmekle yükümlü değildir. Hz. Peygamber de her ne kadar risâletten önce ahlâkî açıdan numune bir şahsiyet olsa da insanlığı tevhide davet etmiş değildir. Aynı durum tüm peygamberler için geçerlidir. Dolayısıyla insanlar -tabiri caizse pasif iyi olan- peygamberleri, kendi inanç sistemlerine itiraz etmemelerinden ötürü kendilerinden zannetmiş olabilirler. Ancak vahiy gelip de tebliğ emredilince -aktif iyi olunca- insanlar onları eski pasif hâllerine davet etmişlerdir. Bu durum Salih Peygamber’in kavminin şu ifadelerinde de bariz bir şekilde

²⁵³ Âraf, 7/88-90

²⁵⁴ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 152.

²⁵⁵ Mâturîdî, a.g.e., C. 5, s. 422; Zemahşerî, a.g.e., C.2, s. 374,375; Râzî, a.g.e., C. 7, ss. 184-86.

قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهِينَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا
إِلَيْهِ مُرِيبٍ/Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi
babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize yasaklıyor musun?²⁵⁶

İ. HZ. DAVUD

Hiz. Davud yeryüzünde hüküm sürmüş bir peygamberdir. Kendisine hitabet yeteneği, doğruyu yanlıştan ayırma yetisi, hikmet vb. bir kralda olması gereken tüm özellikler verilmiştir. Peygamberliğinin yanı sıra kral olması hasebiyle davalara kendisinin baktığına dair Kur'an'da âyetler vardır.²⁵⁷ Yine kendi baktığı davalardan birisi şu şekildedir:

Sâd Sûresi'nde anlatıldığına göre birbiriyle hasım iki kişi Hiz. Davud'un huzuruna gelir ve biri diğerinden şikâyetçi olarak söze şöyle başlar: *"Bu benim kardeşim, onun 99 koyunu benimse bir koyunum var. Hâl böyleyken benim bir koyunuma da göz dikeyor."* Hiz. Davud bu şikâyet üzerine 99 koyunu olan kardeşi suçlu bulup zulmettiğine hükmetmiştir. Daha sonra Allah'ın kendisini imtihan ettiğini anlayan Hiz. Davud secdelere kapanıp af dilemiştir.²⁵⁸ Hiz. Davud'un istiğfar sebebi Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde ifade edilmediği için buradaki istiğfar hakkında bazı rivâyetler nakledilmiştir. Rivâyetleri özet bir şekilde verecek olursak:

Hiz. Davud ataları Hiz. İbrâhim, İshak ve Yakup'a verilen yüce mevkileri görünce Allah'tan o üstün mevki ve meziyetleri istedi. Allah da bu meziyetleri büyük imtihanlar neticesinde onlara verdiğini dolayısıyla imtihan etmeksizin vermeyeceğini söylemiştir. Hiz. Davud da bu imtihanlara göğüs gereceğini dolayısıyla o yüce meziyetleri istediğini söyler. Allah ona imtihan edileceği ayı ve günü bildirir.

İmtihan edileceği gün gelip çatığında, Hiz. Davud namaz kılıp Zebur okuduğu bir sırada, Şeytan üzerinde güzel renklerin olduğu, kanatları inci ve zebrecet taşları ile süslü altın bir kuş olarak temessül eder ve uçup Hiz. Davud'un önüne konar. Hiz. Davud kuşu çok beğenir ve Allah'ın onu ne kadar muhteşem yarattığını göstermek için onu yakalamak ister. Fakat her hamle yaptığında kuş farklı bir noktaya konar. Böylece bir

²⁵⁶ Hûd, 11/62.

²⁵⁷ Enbiyâ, 21/78,79.

²⁵⁸ وَهَلْ أَتَيْكَ نَبُؤُا الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُسْطِطْ وَاهِدَنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجِكَ إِلَى نَعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لِيَبْغِيَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ Sâd, 38/21-25.

derenin kenarına kadar gelirler. Hz. Davud orada yıkanmakta olan bir kadın görür ve kadının güzelliğinden etkilenip âşık olur. Kadının kimliğini sorup soruşturunca, kendi ordusunda çalışmakta olan bir askerin karısı olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Hz. Davud bu askeri savaşta ön cephelerde savaştırıp ölmesini ister ve gereğini komutanlara emredip amacına ulaşır. Asker ölünce de onun karısını kendisi alıp evlenir.

Hz. Davud gününü üçe bölmüş, bir gün ibadetle meşgul oluyor bir gün İsrailoğullarının davaları ile uğraşıyor bir gün de ev halkına ayırıyordu. Yine davalara baktığı bir gün Allah iki meleği birbiriyle hasım iki insan kılığında Hz. Davud'a gönderir ve Hz. Davud'un aralarında hüküm vermelerini ister. Davacı din kardeşinin 99 koyunu (kadını), kendisinin ise bir koyunu (kadını) olduğunu ve din kardeşinin kendisindeki bir kadını da istediğini söyler. Hz. Davud bunun kabul edilemeyeceğini, haksızlık olduğunu söyleyince, davacı ve davalı melek o hâlde sen neden onca kadının varken askerin karısını istedin derler ve göğe yükselirler. İşte Hz. Davud bu yüzden tevbe istiğfar etmiştir.²⁵⁹

Rivâyetlerdeki küçük ayrıntılara takılmadan ve mezcederek anlatmış olduğumuz bu kıssa benzer şekliyle Kitab-ı Mukaddes'te, Hz. Davud'un kadınla yattığı hamile bıraktığı, daha sonra askeri ortadan kaldırmak için plan kurduğu gibi daha ağır ifadelerle anlatılmaktadır.²⁶⁰ Tefsîr kitaplarında nakledilen bu rivâyetler biraz yumuşatmak suretiyle Kitab-ı Mukaddes'ten devşirilmiştir. Zira anlatılan kıssa hakkında ne Kur'ân'da bir detay ne de kitaplarda sahih bir rivâyet vardır.

İmâm Beğavî de bu rivâyetleri naklettikten sonra, bu olayları tevil mahiyetinde bazı nakillerde bulunur. Bu nakilleri özetle verecek olursak, kimisinde Hz. Davud'un suçunun, sadece askerin karısından vazgeçmesini istemek olduğu yönünde yorumlar yapılmış, kimisinde bu durumun onların şeriatinde mubah olduğu ancak yine de Allah'ın bu işten razı olmadığı şeklinde yorum yapılmıştır.²⁶¹ Kimisinde ise askerin kendisinden haber alınamaması sonucu, nişanlısını Hz. Davud'un aldığı, bu sebeple suç işlemiş olduğu yorumu yapılmıştır.²⁶²

²⁵⁹ Beğavî, a.g.e., C. 4, ss. 46-49.

²⁶⁰ II. Samuel, 11/1-27; 12/1-10.

²⁶¹ Beğavî, a.g.e., C. 4, s. 46.

²⁶² A.yer. Şâyet bu tarz bir rivâyet kabul edilecekse, bu son yorum daha kabul edilebilir bir yorumdur. Zira askeri öldürme kastı olmaksızın savaşa göndermiş olması ve haber alınamadığı için ve askerin öldüğü zannına kapılarak kadınla evlenmesi de bir hatadır. Ancak bu; cinâyet, ırza göz dikmek gibi âdi suçların yanında daha kabul edilebilir bir durumdur.

İmâm Beğavî Hz. Davud'un istiğfarını bildiren âyetleri işlerken de olayı tabiri caizse abartan nakiller de bulunmuştur. Bu nakillere göre Hz. Davud 40 gün yemeden ve içmeden yüzünü toprağa gömercesine secde ederek tevbe etmiştir. Secdeden alnını abdest ve namaz Haricinde hiç kaldırmamıştır, hatta otların boyları kafasını geçmiştir. Bu istiğfarın neticesinde Allah onu kabrinde askerle konuşturmuş ve helallik almasını sağlamıştır. Ahiretteyse Allah askeri razı edecek ve o da Hz. Davud'tan şikâyetçi olmayacaktır.²⁶³

İmâm Mâturîdî de rivâyetlerde geçen kadına uzunca baktı, kocasını ölsün diye ön saflarda savaştırdı vb. ifadelerin imkânsız olduğunu söyler ve rivâyeti baştan aşağı şu şekilde yorumlar:

“Hz. Davud kuşun peşine gider, kuşu görebilmek için yüksekçe bir yere çıkınca gözü kadına ilişir. Ancak uzun süre bakmaz, sadece gözü çarpar ki bu onun elinde olan bir şey değildir. Daha sonra elinde olmadığı hâlde onu beğenir, tıpkı Hz. peygamber'in Zeyd'in hanımına karşı hissettiği duygular neticesinde, Allah'ın onu Zeyd'in eski hanımı ile nikahlaması gibi. Daha sonra Urya'yı öldürtmek için değil, sırf Allah yolunda savaşması için cihada yollar. Hz. Davud'un kastı olmaksızın ölünce de karısı ile evlenir.”²⁶⁴

Zemahşerî rivâyeti kabul etmeyip bu rivâyete benzer bir tevil yapar. Ona göre Hz. Davud zamanında insanlar bir kadını beğendikleri zaman o kadınla evlenmek için kocalarından o kadını boşamasını isteyebiliyorlardı. Zemahşerî bu durumu Ensar ve Muhacir arasındaki dayanışma ile kıyaslar.²⁶⁵ Hz. Davud'un gözü kadına çarptı ve kadını çok beğendi hemen asker olan kocasının/Urya'nın yanına gitti ve ondan karısını boşamasını istedi. O da Hz. Davud'un bu isteğini geri çevirmekten utandığı için kabul etmek durumunda kaldı. Daha sonra Hz. Davud'a bu yapığı işin doğru olmadığı yönünde uyarılar yapıldı.²⁶⁶ Zemahşerî'nin kabul ettiği diğer bir rivâyete göre ise Hz. Davud Urya'nın nişanlandığı kadın ile nişanlanmıştı. Dolayısıyla bir müminin nişanlanmış olduğu kadına -kendisinin birçok karısı olmasına rağmen- nişan takmak suretiyle hata etmiştir.²⁶⁷

²⁶³ A.g.e., C. 4, s. 48,49.

²⁶⁴ Mâturîdî, a.g.e., C. 12, s. 233,234.

²⁶⁵ Rivâyete göre Ensar, Medine'ye hicret eden Muhacir'e eşlerinden birisini boşayıp vermeyi teklif etmiştir.

²⁶⁶ Zemahşerî, a.g.e., C. 5, s. 252.

²⁶⁷ A.yer.

Râzî, Urya ile alakalı kıssayı anlatanlara çok sert ifadelerle karşı çıkar ve “*Bu ithamlar insanların en fasığına yapılırsa o dahî bunları kabul etmez, yine bu hikâye kıssayı anlatan pis haşevi herife nispet edilse, kendisine nispet edenlere lanet eder. Nasıl olur da masum bir peygambere böyle şeyleri izafe ederler?*” şeklinde itirazını belirtir.²⁶⁸ İkinci bir şık olarak Hz. Davud’un küçük günah işlediği ihtimalini kabul edip Zemahşerî ve Mâturîdî gibi yorumlarını yapar.²⁶⁹ Daha sonra üçüncü bir seçenek olarak küçük bir günah değil, aksine Hz. Davud’un övüldüğüne dair bir ihtimalden bahseder ve bazı zorlama teviller yapar.²⁷⁰

Râzî, daha sonra Hz. Davud’un istiğfarı, Allah’ın onu affetmesi vb. ifadelerden günah isnadında bulunulacaksa bu şu şekilde olabilir der: “*Hz. Davud’un sadece davacıyı dinleyip davalıyı dinlemeden hüküm verdi ve bu sebeple istiğfar etti.*”²⁷¹ Ancak daha sonra bu açıklamasını da tevil eder. Zira tek tarafı dinleyerek hüküm vermek de bir peygamberin adaletine yakışmaz.²⁷²

Râzî her ne kadar bu rivâyetleri haklı bir gerekçeyle eleştirip kabul etmese de kendi yaptığı yorumlar hem sübjektif hem de zorlamadır. Diğer taraftan Zemahşerî veya Mâturîdî’nin yapmış olduğu teviller her ne kadar muhtemel gibi görünse de buradaki günahı tespit sadedinde sarf edilen her bir kelime, gaybı taşlamaktan öteye geçmeyecektir. Diğer taraftan bu teviller bile bir peygamberin şehvetine olan düşkünlüğünü içermesi sebebiyle problemlidir.

Açıkçası istiğfar, her zaman bir günaha delalet etmeyebilir, ancak affedilmek mutlak manada bir günaha delalet eder ve Allah, Hz. Davud’u affettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Hz. Davud’un bir günah işlemiş olduğu aşıkardır. Diğer taraftan bu günahın Kitab-ı Mukaddes’te anlatıldığı şekliyle olması muhtemel değildir. Zira bir peygamberin bu tarz bir fiil işlemiş olması hiçbir temiz fitrat tarafından kabul edilemez bir durumdur. Bu bir peygamberin örnekliğini ayaklar altına serecek kadar kötü bir fiildir. Hasım olan iki kişinin kıssasına girilmeden önce ve istiğfardan bahsedildikten sonra Hz. Davud hakkında övgü ile bahsedilmesi, buradaki hatanın büyük değil küçük olduğuna işaret

²⁶⁸ Râzî, *a.g.e.*, C. 26, s. 189.

²⁶⁹ *A.g.e.*, C. 26, s. 194.

²⁷⁰ *A.yer.*

²⁷¹ *A.yer.*

²⁷² *A.g.e.*, C. 26, s. 197.

eder. Burada zımmen, bu kadar küçük şeyden ötürü bile af dileyen bir peygamberin övülmesi vardır. Bu çıkarımı teyit eden bir diğer nokta ise, Kur'ân'da hatasından bahsedilen peygamberlerin istiğfar ve tevbeleri Hz. Davud'un istiğfarı ile kıyaslanacak olursa; diğer taraftan Allah Teâlâ'nın peygamberler hata işlediklerinde -tabiri caizse- sergilemiş olduğu tavır ile Hz. Davud'u affettiğini söylerkenki tavrı kıyaslandığında buradaki hatanın basit olduğu ortaya çıkacaktır.

J. HZ. SÜLEYMAN

1) Atları Katletmesiyle Alakalı Rivâyetler

Hz. Süleyman da babası Hz. Davud gibi Kur'ân'da imtihan ve istiğfarından bahsedildiği hâlde günahından bahsedilmeyen bir peygamberdir. Ne yazık ki onun hakkında da babasının hakkında olduğu gibi birtakım olumsuz ithamlar vardır. Bir rivâyet tefsîri olması hasebiyle İmâm Beğavî de bu ithamları nakletmiştir.

Rivâyete göre Hz. Süleyman atlarıyla vakit geçirirken farkında olmadan ikinci namazını kaçıır. Bu sebeple çok üzülür ve atların getirilmesini emreder. Atlar kendisine getirilince de onların ayaklarını ve boyunlarını keser.²⁷³ Özet bir şekilde anlatmış olduğumuz bu kıssa Sâd Sûresi'nin 31, 32 ve 33. âyetlerinin tefsîrinde aktarılır. Beğavî de söz konusu rivâyeti aktarmıştır. Ancak atların bir suçunun olmamasına rağmen vahşice katledilmesi peygamberlik makamı ile bağdaşmayacağı için Beğavî dâhil birçok müfessir bunu tevil etmişlerdir. Beğavî'nin nakletmiş olduğu tevilleri özetle şu şekilde sıralayabiliriz:

Beğavî *“Bu her ne kadar bizim için haram olsa da bize kurbanlık hayvanları kesmenin helal olması gibi Hz. Süleyman için de atları kesmesi mubahtı. Çünkü Allah'ın elçisi haram olan bir amel işlemez. Hem (ikindiye kaçırarak suretiyle işlediği) bir günahattan tevbe etmek için (atları kesmek suretiyle bir başka) günah işleyecek değil.”* der.²⁷⁴

²⁷³ Beğavî, *a.g.e.*, C. 4, s. 51.

²⁷⁴ A.g.e., C. 4, s. 52.

İmâm Beğavî kendi yaptığı yorumlara benzer nakiller yaptıktan sonra Hz. Süleyman'ın atları kesip etlerini sadaka olarak dağıttığına veya Hz. Süleyman'ın Allah yolunda sadaka oldukları belli olması için bu atların bacak ve boyunlarını dağlayıp damgaladığına dair nakiller yapar. Son olarak da Zührî ve Kisâî'den Hz. Süleyman'ın atların ayaklarını ve boyunlarını sevgi ve şefkatle sıvazladığına dair rivâyeti nakleder. Ancak bu görüşün zayıf olduğunu söyleyip ilk rivâyetlerin daha doğru olduğunu söyler.²⁷⁵ İmâm Beğavî bu sonuca, Sâd Sûresi'nin 33. Ayetinde geçen “مَسَحًا/mesh etmek” anlamında olan kelimenin “kesmek” anlamında olduğunu ifade eden rivâyetlerin çoğunluğundan ulaşmıştır.

Fahreddin Râzî ise anlatılan kıssanın âyetlerdeki siyak sibaka, muhtevaya ve âyetin zahirîne uymadığı gerekçesiyle, ne Hz. Süleyman'ın namazını kaçırmasını ne de atları kesmesini kabul eder. Âyette geçen “mesh/temas etme” kelimesinin “seyf/kılıç” kelimesiyle birlikte kullanılmadıkça kesmek anlamına gelmeyeceğini söyler. Ayrıca ortada bir günah varsa bununla alakalı bir istiğfarın olması gerektiğini de söyler.²⁷⁶

2) Tahtına atılan Cesetle Alakalı Rivâyetler

Hz. Süleyman hakkında bir diğer itham, şu âyetlerin tefsîrinde yapılmıştır: وَلَقَدْ فَتَنَّا وَتَلَقَّيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ /Andolsun, biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tövbe edip bize yöneldi.”²⁷⁷ Bu âyetteki imtihanın mahiyeti, sebebi, süresi, tahta bırakılan cesetten maksadın ne olduğu ve Hz. Süleyman'ın tevbesinin sebebi Kur'ân'da anlatılmazken konu hakkında -bir rivâyet hariç- hiçbir hadîs bulunmazken, tüm bu ayrıntılar rivâyet tefsîrlerinde zikredilmiştir. İmâm Beğavî de hayli uzun bir rivâyete yer vermiştir. Söz konusu rivâyet özetle şu şekildedir:

Rivâyete göre Hz. Süleyman bir ada şehri olan Sîdûn'da çok güçlü bir kral olduğunu duyar. Çok güçlü bir kral olan Hz. Süleyman, rüzgâr vasıtasıyla deniz yolundan bu şehre gider. İnsan ve cinlerden müteşekkil ordusuyla kralı öldürüp geriye kalanları esir olarak alır. Esirler arasında ölen kralın kızını gören Hz. Süleyman bu kızdan çok etkilenir. Kıza tebliğ yapar ve kız Müslüman olunca da kızla evlenir.

Fakat gel zaman git zaman kız babasının üzüntü ve kederinden huzuru bozulur ve asık suratı ile Hz. Süleyman'ın dikkatini çeker. Hz. Süleyman kıza neler olduğunu sorunca kız, babasının ölümüne üzüldüğünü onun

²⁷⁵ A.yer.

²⁷⁶ Râzî, a.g.e., C. 26, s. 205,206.

²⁷⁷ Sâd, 38/34.

hasretine dayanamadığını söyler. Bunun üzerine kızı teselli etmeye çalışan Hz. Süleyman buna muvaffak olamaz. Kız, babasının heykelinin yapılmasını, bu sayede bu hasretinden kurtulup teselli olabileceğini söyler. Bunun üzerine Hz. Süleyman Şeytanlara emir verir ve kralın birebir heykelini yaptırır.

Kız heykeli görünce, babasının kıyafetlerini o heykele giydirir ve zamanla hizmetçilerle birlikte babasına secde edip ona tapmaya başlarlar. Kırk gün bu tapınma devam eder ve kırkıncı günün sonunda Hz. Süleyman bir vesileyle kendisine en sadık olan adamı Âsıf'tan olan biteni öğrenir. Bunun üzerine eve gelen Hz. Süleyman o putu kırıp o kadın ve çocuklarına ceza verir. Daha sonra Hz. Süleyman evinde puta tapılması sebebiyle tevbe eder.²⁷⁸

Rivâyetin buraya kadar olan kısmı onun imtihana tabi tutulmasının sebebi olarak anlatılmıştır. Bundan sonraki kısım ise imtihanın içeriğiyle alakalıdır:

Rivâyete göre Hz. Süleyman'ın Emine adında, bir ümmü veledi (kendisinden çocuk sahibi olduğu cariyesi) vardır. Hz. Süleyman Emine'ye çok güvenirdi ve saltanat mührünü emanet edeceği zaman ona verirdi. Saltanat mührünü Emine'ye emanet ettiği bir gün, denizlerle ilgilenen Şeytan gelip Hz. Süleyman kılığında bu mührü Emine'den aldı. Saltanat mührünü alan Şeytan gidip Hz. Süleyman'ın tahtına kuruldu. Onu gören kuşlar, cinler ve insanlar kendisi önünde saygıyla eğildiler.

Hz. Süleyman mührü almak üzere Emine'nin yanına geldiğinde Emine kendisini tanımadı ve kim olduğunu sordu. Hz. Süleyman kendisinin Davud oğlu Süleyman olduğunu söyleyince kadın yalancı olduğunu ve Süleyman'ın daha önceden gelip mührü aldığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Süleyman hatasından ötürü imtihana tâbi tutulduğunu anlayıp insanların arasına çıktı ve kendisinin Süleyman olduğunu söyledi. Ancak kimse kendisine inanmadı. Bunun üzerine Hz. Süleyman balıkçıların yanına gidip hammallık yapmaya başladı. Balıkçıların tuttuğu balıkları çarşıya taşıyor, karşılığında da iki balık alıyordu. Aldığı balıklardan birisini satıp ekmek alıyor, diğer balığı da kızartıp ekmekle beraber yiyordu. Bu şekilde tam kırk gün (evinde puta tapılan süre kadar) geçirdi.

Bu arada Hz. Süleyman'ın sadık adamı Âsıf ve İsrailoğulları'nın akil kişileri bir araya gelip Hz. Süleyman'ın tahtında oturan kişinin (Şeytan'ın) yönetiminden şikâyet etmeye başlarlar. Bu durum karşısında Hz. Süleyman'ın evine gidip bu durumu onun karılarına danışmak isterler. Eve varıp Hz. Süleyman'ın evindeki yaşantısında bir anormallik olup olmadığını sorarlar. Kadınlar ise özel hâllerine varıncaya kadar detaylı bir şekilde vuku bulan gariplikleri anlatırlar. Bunun üzerine Âsıf bunun bir imtihan olduğunu anlar.

Kırkıncı gün gelip çatığında Şeytan tahttan uçar ve denize gidip saltanat mührünü denize atar. Kırkıncı günün sonunda iki balık kazanan Hz. Süleyman yine balığın tekini satmıştır. Diğer balığı da temizlemek için karnını yarıncı saltanat mührünü bu balığın karnında bulur. Hemen

²⁷⁸ Beğavî, a.g.e., C. 4, ss. 52-55.

saltanat mührü olan bu yüzüğü parmağına takıp şükür secdesine kapanır. Saltanat mührünü onun parmağında gören herkes tekrar onun hükümrânlığı altına girer.²⁷⁹

Bir diğer rivâyete göre ise Allah Rasûlünün şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Hz. Süleyman “*Ne olursa olsun bu gece tüm doksan hanımı da ziyaret edeceğim ve onları hepsi Allah yolunda cihat eden çocuklar doğuracaklar.*” şeklinde bir iddiada bulunur. Melek ona inşallah demesini telkin eder, ancak Hz. Süleyman bunu unuttur ve demez. Bunun üzerine sadece bir kadın hamile kalır ve o da total bir çocuk doğurur. Allah Rasûlü: “*Şâyet inşallah deseydi onun hanımları Allah yolunda cihad eden çocuklar doğururlardı.*”²⁸⁰ der. Zemahşerî bu ikinci rivâyette bir problem olmadığını kabul eder ancak ilk rivâyeti Yahudilerin zırvaları olarak niteler.²⁸¹ Fahreddin Râzî de bu vb. rivâyetleri tenkit edip haşevilerin naklettiklerini söyledikten sonra ikinci rivâyetle birlikte farklı tevellere de başvurur.²⁸²

Anladığımız kadarıyla Hz. Süleyman bir imtihana tâbi tutulmuş. Allah Teâlâ bu imtihanı Kur’ân’da bildirmiştir. Dolayısıyla kürsüsüne bırakılan ceset onun mülkünün zayıflamasından kinaye edilerek söylenmiş olabilir. Zira bir sonraki âyetlerde kimsede olmayan bir mülk temennisinde bulunması da bu durumu teyit eder niteliktedir.

Hz. Süleyman’ın istiğfarına gelecek olursak, bu bir günahattan ötürü yapılmış bir istiğfar olmayabilir. Daha öncede belirttiğimiz gibi her istiğfar bir günahattan ötürü yapılmaz. İstiğfar başlı başına inananlardan istenen bir ibadettir. Kur’ân’da iyi kulların sürekli istiğfar ettiklerinden bahsedilmekte; çokça ve samimice istiğfar etmeleri müminlerden istenmektedir. Hz. Peygamber’in Mekke’yi fethettiği zaman ondan istiğfar etmesinin istenmiş olması buna örnek olarak verilebilir. Yine Hz. Peygamberin günde yetmiş defa istiğfar ettiğini belirten rivâyetler de örnek olarak verilebilir.

Kur’ân bütünlüğüne bakıldığında, peygamberlerin af taleplerinden hemen sonra onların affedildiğini ifade eden âyetler sıklıkla görülür. Ancak Hz. Süleyman’ın istiğfar

²⁷⁹ A.yer.

²⁸⁰ Buhârî, Eymân 3, Beğavî, a.g.e., C. 4, s. 55. Bir rivâyete göre ise Hz. Süleyman, Şeytanların çocuğunu öldürmesinden çekindiği için çocuğunu bulutların üstünde yetiştirmeye başlamıştır. Ancak Allah’a tevekkül etmeyip korktuğu için bu çocuk bulutlardan onun tahtına düşmüştür. Âyette kastedilen ceset budur ve Hz. Süleyman’ın istiğfarı tevekkülsüzlüğü sebebiyledir. İmâm Beğavî bunun gibi farklı daha birçok rivâyeti de nakleder. Ancak ona göre de ilk nakledilen rivâyet en meşhur rivâyettir. Bkz.: A.yer.

²⁸¹ Zemahşerî, a.g.e., C. 5, s. 268,269.

²⁸² Râzî, a.g.e., C. 26, ss. 207-10.

talebinden sonra onun affedildiğinden bahsedilmemekte. Öyle görünüyor ki Hz. Süleyman da bir günahı dolayısıyla istiğfar etmemiş; aksine Allah'tan bir istekte bulunmadan önce tabiri caizse “*Affına sığınarak senden şunları istiyorum...*” diyerek bir istekte bulunmuştur. Zira isteği kendisinden sonra kimseye verilmeyecek bir mülktür. Hz. Süleyman bu isteğinde bir yanlış yapma ihtimaline karşı, isteğine istiğfarla başlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BEĞAVÎ TEFSİRİNDE

HZ. MUHAMMED'E İZAFE EDİLEN

GÜNAHLARA BAKIŞ

I. HZ. MUHAMMED'İN MASUMİYETİ

Bu başlık altında Peygamber Efendimize yapılan uyarıları değil, onun hakkında varid olan ve günahı çağrıştıran bazı lazıflar ve Efendimizin günah işlemiş olabileceği hissi uyandıran âyetler hakkında İmâm Beğavî'nin yaklaşımını inceleyip mümkün mertebe dirâyet tefsîrleri ile kıyaslayacağız.

A. DALÂLETİN İZAFESİ

İslâm'ın doğuşunun ilk yıllarında; tebliğ vazifesinin tüm zorluklarının Hz. Peygamber'in omuzlarına bindiği bir zaman diliminde ve Müslümanların henüz azınlıkta olduğu bir dönemde, Peygamber Efendimizi teselli sadedinde nazil olan Duhâ Sûresi'nde Peygamber Efendimize verilmiş ve verilecek olan nimetler sıralanıp bunlar için ne yapması gerektiği anlatılmaktadır. Peygamberimize verilmiş olan nimetlerden biri de Duhâ Sûresi'nin 7. âyetinde zikredilmiştir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede Hz. Peygamber hakkında *“وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ”* / *Seni yolunu kaybetmiş bir hâldeyken bulup doğru yola iletmedi mi?*” buyurmaktadır. Âyette geçen ve “yolunu kaybetmek” olarak çevirdiğimiz *“ضَالًّا”* kelimesi dini terminolojide hak yoldan ayrılmak, sapıtmak, dalalet düşmek gibi anlamları da içerisinde barındırması sebebiyle bazıları Peygamber Efendimizin nübüvvet öncesinde kafir veya müşrik olabileceği yönünde yorumlar yapmışlardır. Bu yorumları yapan Kelbî, Süddî ve Mücahid, *مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا* / *Sen daha önce* *وَأَنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ*,²⁸³ *“Sen kitap nedir iman nedir bilmezdin.”*

²⁸³ Şûrâ, 42/52.

bunlardan gafildin/habersizdin.”²⁸⁴ vb. âyetleri de kendilerine mesnet olarak kabul etmişlerdir.²⁸⁵

İmâm Beğavî her ne kadar Peygamber Efendimizin nübüvvet öncesinde şirk ve küfür içinde olduğunu söylemese de, âyette geçen “فَهْدَىٰ” lafzıyla onun tevhit ve nübüvvete iletildiğini söyler. Âyetin tam manasını “*Seni bulunmuş olduğun hâlden tevhit ve nübüvvete iletmedi mi?*” şeklinde verir.²⁸⁶ İmâm Beğavî daha sonra âyetle ilgili şu nakilleri zikreder.²⁸⁷

Hasan Basrî, Dahhâk ve İbn Keysân şöyle demişlerdir: “*Seni nübüvvetin alametlerinden ve şeriatın ahkamından gafıl bulup da onlara eriştirmedi mi?*” Bu mana şu âyetlerde de mündemiçtir: “*Sen kitap nedir iman nedir bilmezdin.*”²⁸⁸, “*Sen daha önce bunlardan gafildin/habersizdin.*”²⁸⁹

Yine Peygamber Efendimizin Mekke vadilerinde kaybolduğu ve Allah Teâlâ’nın onu, dedesi Abdulmuttalib’e ulaştırdığı yorumu da yapılmıştır. İmâm Beğavî İbn Abbas’tan benzer bir nakil daha yapar. Ancak bu nakle göre Efendimiz küçükken kaybolduğu zaman onu Ebu Cehil bulup dedesine teslim etmiştir.²⁹⁰ Son olarak Beğavî şöyle bir nakil daha yapar: “*Sen kendini bilmezken Allah sana kendini ve halini bildirmedi mi?*”

Fahreddin Râzî cumhur ulemanın, Peygamberimizin hayatı boyunca bir lahza dahî küfür içinde olmadığı hususunda müttelik olduklarını söyler. Cübbâî ise nefret uyandırması sebebiyle Peygamberlerin küfre düşmüş olmalarını aklen mümkün görmez. Eş’arîlerse bunun aklen imkânsız olmadığını, ancak bunun semaî deliller sebebiyle Peygamberimizde hiç vâki olmadığını kabul ederler. Eş’arîler dayanak olarak da “مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ /Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı, azmadı.” ayetini kullanırlar.²⁹¹

²⁸⁴ Yûsuf, 12/3.

²⁸⁵ Râzî, *a.g.e.*, C. 31, s. 216.

²⁸⁶ Beğavî, *a.g.e.*, C. 4, s. 366.

²⁸⁷ A.g.e., C. 4, s. 266.

²⁸⁸ Şûrâ, 42/52.

²⁸⁹ Yûsuf, 12/3.

²⁹⁰ Beğavî, *a.g.e.*, C. 4, s. 266. İmâm Beğavî Peygamberimizin bir ticaret yolculuğunda kaybolmasıyla alakalı bir nakil daha yapar.

²⁹¹ Râzî, *a.g.e.*, C. 31, s. 216.

Hız. Peygamber nübüvvet öncesinde müşriklerle aynı düşüncece olsaydı, müşrikler bunu argüman olarak kullanırlardı. Diğer taraftan Duhâ Sûresi'nin fetreti vahiy döneminde vahyin ilk yıllarında indiğı²⁹² ve henüz kelimelerin dini anlamda kavramsallaşmadığı, dolayısıyla dalâlet kelimesinin dini anlamda küfre düşmek, hak dinden sapmak vd. anlamlarının henüz o dönemde kullanılmadığı bir gerçektir. Binaenaleyh bu kelimenin lügat anlamıyla kullanıldığı, bununla birlikte küfür veya şirk gibi anlamları içermediğı muhtemeldir.

B. VİZİR'İN İZAFESİ

Duhâ Sûresi'nden sonra indiğı rivâyet edilen ve onun devamı mahiyetinde olan İnşirâh Sûresi'nde de aynı şekilde Hız. Peygamber'e verilen nimetler sayılmakta, teselli edilmekte ve yapması gerekenler anlatılmaktadır. Ona verilen nimetlerden biriside omuzlarındaki yükün/وزر kaldırılmasıdır. Burada kullanılan vizr kelimesi dini terminolojide günah yükü anlamında da kullanıldığı için, günahın Peygamber Efendimize isnadı söz konusu olmuştur. Dolayısıyla tefsirlerde bu ifadeler tevil edilmiştir.²⁹³

İmâm Beğavî buradaki vizr kelimesini Hasan Basrî, Mücahid, Katâde ve Dahhâk'tan yaptığı nakle göre “*Cahiliye döneminde yapmış olduğı hatalar*” olarak açıklar. لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ /*Senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlaması için...*” âyetinin de bu manayı desteklediğini söyler. Yine Hüseyin b. Fadl'dan yaptığı rivâyete göre buradaki vizr kelimesi hata ve yanılma anlamında kullanılmıştır. İmâm Beğavî ikinci bir ihtimal olarak ise burada kastedilenin ümmetin günahı olduğı ve Peygamberimizin kalbinin sürekli ümmetiyle meşgul olması sebebiyle bu günahların ona izafe edildiğı anlamında bir nakil yapar.²⁹⁴

İmâm Beğavî'nin yaptığı bu son nakil zayıf bir ihtimaldir. Zira kendisi de bu nakili hiçbir senet zinciri vermeden “kîle” lafzıyla nakletmektedir. Bu, onun yaptığı nakli çok

²⁹² İbn Abbas'ın sıralamasına göre 10. inen sûredir. Detaylı bilgi için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 30.

²⁹³ Râzî, *a.g.e.*, C. 31, s. 216-218.

²⁹⁴ Beğavî, *a.g.e.*, C. 4, s. 369.

da benimsemediği anlamına gelir. Dolayısıyla İmâm Beğavî Peygamber Efendimizin nübüvvet öncesinde günah işlediği savını kabul etmektedir.²⁹⁵

İmâm Mâturîdî, müfessirlerin çoğunun vizr kelimesini günah yükü olarak tevil ettiklerini nakleder; ancak kendisi buna katılmaz. Ona göre buradaki vizr ile kastedilen nübüvvet ve risaletin getirmiş olduğu yüklerdir.²⁹⁶ İmâm Mâturîdî'nin tesbiti daha makul gözükmektedir. Zira bu kelime ekseriyetle ahiretle ilgili konularda günah yükü anlamında kullanılmıştır.²⁹⁷ Söz konusu âyet ise dünyada verilen nimetler bağlamında zikredilmektedir. Dolayısıyla belini bükmekte olan risalet yükünün kaldırılmasıyla kastedilen, İslâm'a giren ilk Müslümanlar vesilesiyle Peygamber Efendimizin maddi manevi olarak yükünün hafiflemesi olabilir.

C. ZENB'İN İZAFESİ

Allah Teâlâ Fetih Sûresi'nde Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmesinden bahsetmektedir. İlgili âyet şu şekildedir: *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيُغْفَرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَبِئْسَ نِعْمَتُهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (Ey Muhammed!) Şüphesiz biz sana, Allah'ın geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlaması, üzerindeki nîmetini tamamlaması, seni dosdoğru bir yola yöneltmesi ve Allah'ın sana çok şerefli bir zaferle yardım etmesi için, apaçık bir fethin önünü açtık.*²⁹⁸

İmâm Beğavî'nin Muhammed İbn Cerîr'den yaptığı nakle göre, bu âyet Nasr Sûresi'ne delalet etmektedir. Beğavî bu ayette geçmiş günahlarla kastedilenin, risalet öncesi Cahiliye döneminde işlenen günahlar olduğunu ve gelecek günahlarla da bu sûrenin inişine kadarki zaman diliminde işlenen günahların kastedildiğini söyler. Beğavî, peygamberlerin günah işlemesini mümkün görenlerin, “وما تأخر” ifadesini “olacak tüm günahlar” şeklinde açıkladıklarını nakleder. Daha sonra Beğavî Süfyân es-Sevrî'nin bu âyeti şu şekilde tefsîr ettiğini nakleder: “*Cahiliye'de işlediğin ve henüz işlemediğin günahlar ...*” Beğavî farklı bir yorum olarak da Atâ el-Horasânî'den bir nakil yapmıştır. Bu nakile göre burada geçmiş günahlarla kastedilen Hz. Âdem ve Havva'nın günahlarıdır

²⁹⁵ Beğavî bu çıkarımı kabul etmektedir. Bkz. A.g.e., C. 1, s. 381.

²⁹⁶ Mâturîdî, a.g.e., C. 17, s. 255.

²⁹⁷ Örnekler için bkz. En'âm, 6/31, Tâhâ, 20/100, Nahl, 16/25, Fâtır, 35/18.

²⁹⁸ Fetih, 48/1-3.

ki Allah, Peygamberimizin bereketiyle onları bağışlayacak ve gelecek günahlarla da ümmetinin günahları kastedilmiştir ki, bu günahlar da onun duasıyla bağışlanacaktır.²⁹⁹

Bu dayanağı olmayan son rivâyetteki yorumu saymazsak ve Beğavî'nin kendi açıklamalarını dikkate alırsak, onun Peygamber Efendimizin nübüvvet öncesi günah işlemiş olduğunu ve nübüvvet sonrası da günah işleyebileceğini kabul ettiğini söyleyebiliriz. Râzî bu âyet hakkında genel çizgisini bozmayıp daha önce de yer verdiğimiz benzer teviller yapar. Ancak bu âyet özelinde diğerlerinden farklı iki yorum daha yapar. İlkine göre, burada kastedilen küçük günahlar olabilir, der. Diğer yorumu göre ise, burada kastedilen Peygamber Efendimizin makamının yüceltilmesidir. Tabiri caizse “Günahın olsaydı bağışlardım.” denilmek istenmiştir, der.³⁰⁰

Öyle görünüyor ki burada Peygamber Efendimizden sadır olan küçük günahlar söz konusudur. Zira âyetin zahirî, farklı bir manaya muhtemel değildir. Dolayısıyla Beğavî'nin -ki Râzî de bu ihtimali zikretmiştir- Peygamber Efendimizin gerek nübüvvetten önce gerekse sonra hata yapabileceği kanaati âyetin zahirine uygun görünmektedir.

“Zenb” kuyruk anlamında kullanılan bir kelimedir. Kelime mecazi olarak birçok anlamda kullanılmıştır. Yine “sonu vahim görülen fiil, akıbet, sonuç” vb. anlamlarda da mecazen kullanılmıştır.³⁰¹ Kelime genellikle çoğul kullanıldığı zaman kişinin bir kuyruk gibi peşine taktığı yükleri/günahları ifade etmektedir. Bazıları “zenb” kelimesinin “ائم/ism” kelimesinden farklı olarak, kasıtsız günahları ifade edebileceğini söylemişlerdir.³⁰² Hz. Musa'nın “وَأَلِّمُ عَلَى ذَنْبٍ/Onlara karşı bir suçum var...” demek suretiyle hatayla adam öldürmesini “zenb” olarak nitelemesi de bunu destekler niteliktedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e izafe edilen “zenb” kelimesinin ona vahiy gelmediği konularda içtihatla bulunup plansız, kasıtsız ve istemeyerek günah işlemesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim merhum Hamdi Yazır, müfessirlerin çoğunun bu manada görüş beyan ettiklerini ifade eder.³⁰³

²⁹⁹ Beğavî, a.g.e., C. 4, s. 171.

³⁰⁰ Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 136; *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 28, s. 78.

³⁰¹ İsfahânî, a.g.e., s. 331.

³⁰² Ali Galip Gezgîn, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*, 3. b., İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s. 155.

³⁰³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hikmet Neşriyat, 2007, C. 7, s. 171.

sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.”³⁰⁷ buyurduğu hâlde, Peygamber Efendimiz Kur’ân tilavetinde hata yapması nasıl mümkün olur?” şeklinde bir soru sorup bu sorunun cevabında ihtilaf olduğunu belirtir. İmâm Beğavî’nin naklettiğine göre bu soruya şu şekilde cevaplar verilmiştir:

Bazı müfessirler Peygamber Efendimizin, Şeytan’ın fısıldadığı kısımları okumadığını aksine Şeytan’ın okuduğunu ve müşriklerin de Peygamber Efendimizin okuduğunu zannettiklerini söylemişlerdir. Katâde ise Peygamberimizin o esnada birden uykuya daldığını ve onun haberi olmaksızın Şeytan’ın bu lafızları söylediğini belirtir. Müfessirlerin çoğunluğu ise Peygamber Efendimizin bu ifadeleri hatayla bizzat kendisinin telaffuz ettiğini kabul ederler.³⁰⁸

Râzî bu kıssanın batıl ve uydurma olduğunu vurgular. Akıl ve nass yoluyla bu rivâyetlerin batıllığını ispatlamaya çalışır. Râzî’nin istidlalde bulunduğu âyetler şunlardır:

- 1) وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ /Eğer (Peygamber söylemediğimiz) bazı sözleri bize karşı kendiliğinden uydurmuş olsaydı, elbette onun sağ elini kapıverir, sonra da muhakkak ki, onun kalb damarını kapardık.”³⁰⁹
- 2) فَلَنْ مَّا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَيِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ /De ki: onu kendiliğinden değiştirmem benim için olmayacak şeydir. Ben bana vahyoluna gelenden başkasına uymam.”³¹⁰
- 3) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (٣) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (٤) /Kendi hevasından söylemez o. O, kendisine ilkâ edile gelen bir vahyden başkası değildir.”³¹¹
- 4) وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيتَ إِلَيْكَ لَيَتَفَتَّرِي عَلَيْنَا عِزَّةً وَإِذَا لَا تَأْخُذُكَ خَلِيلًا /Onlar sana vahyettiğimizden başkasını uydurup bize iftira edesin diye seni bile nerdeyse fitneye düşüreceklerdi, o takdirde seni dost edineceklerdi.”³¹²
- 5) وَلَوْ لَا أَنْ تَبْنِيَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا /Eğer sana sebat vermiş olmasaydık, sen onlara biraz meyledecektin.”³¹³

³⁰⁷ Fussilet, 41/42.

³⁰⁸ Beğavî, a.g.e., C. 3, s. 247.

³⁰⁹ Hakka, 69/44-46.

³¹⁰ Yûnus, 10/15.

³¹¹ Necm, 53/3,4

³¹² İsrâ, 17/73.

³¹³ İsrâ, 17/74.

6) كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا/Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle (yaptık).”³¹⁴

7) سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنسَى/Seni okutacağız da (asla) unutmayacaksın.”³¹⁵

İlgili âyetlerin anlattıklarından şeytanların bir şeyler kattığını, Allah Teâlâ’nın, şeytanların kattıklarını ortadan kaldırıp kendi âyetlerini muhkem kıldığını ve bunun bir imtihan/sınama vesilesi olduğunu anlamaktayız.³¹⁶ Ayetin tefsîrinde aktarılan garanik meselesini kabul etmek mümkün değildir. Zira Kur’an’ın; ona temizlenenlerden başkası dokunamaz, o Allah’ın koruması altındadır, Şeytanlar cinler vs. Levhi Mahfuz’a el süremez, vahye müdahalede bulunamaz vb. manada onlarca âyeti vardır. Fakat diğer taraftan garanik vakıasının anlatıldığı âyetlerde Şeytan’ın bir şeyler kattığından ve bunun bir sınama vesilesi kılındığından bahsedilmektedir. Bu durum, âyetler arasında bir çelişkinin var olduğu vehmini akıllara getirmektedir.

Hac sûresi 52. âyette vahye müdahalede bulunan şeytanlarla, bazı şeytanlaşmış insanların kastedilmesi muhtemeldir. Diğer âyetlerde ise bilinen İblis kastedilmektedir. Zira Peygamber Efendimiz Necm Sûresi’nde ilgili âyetleri okuyunca, kalabalığın içerisinde bir kısım şeytanlaşmış insanlar protesto etmek maksadıyla âyetin devamını kendi kuruntularıyla tamamlamış ve bu provokasyon neticesinde insanlar yanlış yönlendirilmiştir. Ancak Allah Teâlâ onların bu provokatif eylemlerini boşa çıkartmıştır. Günümüzde bazı araştırmacılar da âyeti benzer şekilde yorumlamaktadır. Mesela Cerrahoğlu ilgili âyeti şu şekilde yorumlar:

“Garanik kelimesinin Arap dili ve edebiyatındaki menşeiini inceleyen Mısır Müftüsü eş-Şeyh Muhammed Abduh bu kelimenin, turnaya veya kuğuya benzer bir su kuşu olduğunu, beyaz, taze, güzel genç manasına geldiğini, fakat hikâyede zikredilen, ilaheler manasına, Arap dili nazmında ve hutbelerinde rastlanmadığını zikrederek, bu haberin uydurma olduğuna bir delil getirmek istiyor. Meşhur Arap coğrafyacısı Yakut er-Rumi, büyük coğrafya lüğatinde (Mu’cemu’l-Buldan), Uzza maddesine temas ederken, bilhassa üç puta tapan Kureys’lilerin, Kâbe tavafi esnasında şu formülü “تلك الغرائيق العلى وإن شفاعتهن لترجى”

³¹⁴ Furkan, 25/32.

³¹⁵ A’lâ, 87/6. Bkz. Râzî, *İsmetü’l-Enbiyâ*, s. 121-124.

³¹⁶ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ Allah, Şeytan’ın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zâlimler, derin bir ayrılık içindedirler. Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rabbinden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece ona iman etsinler ve sonuçta da kalpleri ona saygı duysun diye Allah böyle yapar. Hiç şüphe yok ki Allah, iman edenleri doğru yola iletir.” Hac, 22/53,54

tekrarladıklarını nakleder. Ancak Yakut, bu mühim yemin formülünü naklederken, maalesef bunun kaynağını göstermemiştir. Bu sebepten Abduh Yakut'un bu naklini sahih olarak nazarı itibara alamayacağını ifade etmiştir. Yakutun bu kaydını, bilakis istifadeye şayan görenler de vardır. Bizce de Yakut'un bu kaydı, kaynağı gösterilmediği hâlde, ceffel kalem atılacak bir nakil değildir. Arap Yarımadasının tarihi, etnolojisi ve folkloru bakımından hu gibi kayıtların büyük ehemmiyeti inkâr edilemez. Sonra bahis konusu olan "garanik" meselesinin menşei bakımından da Yakut'un bu kaydı mühimdir. Zira, o bize müşrik Kureyşlilerin Kâbeyi tavaf ederken kullandıkları yemin formülünü böylece muhafaza etmiş oluyordu. Bu formülün kaynağını zikretmeyen Yakut'un, bizzat bunu uydurmuş olduğunu da düşünmemiz mümkün değildir. Necm suresinde müşriklerin üç tanınmış putunun zikri geçince, müşrikler yeminlerinin geri kalan kısmını da Kur'an-ı Kerimin içine alacağını (psikolojik saiklerle, muhayyilelerini kullanarak) tahmin ederek, ayet-i kerîmenin sonunu beklemeden Kur'an'ın yemin formüllerinin tamamını ileri sürdüğü zehabına kapılabilirler. Onlar, bu üç tanrıçalarının zikrini Kur'an-ı Kerim'de duyunca, geri kalanını dahî dinlemeye lüzum görmeden bir emri vaki olarak ve böylece feci bir yanlışın yayılmasına vesile olabilmişlerdir. Yoksa ne Kur'an-ı Kerimin ve ne de Hz. Peygamber'in İslâmiyet'e tamamen aykırı olan böyle bir sözü söylemiş olmalarını, normal düşünen hiçbir kimse, aklına bile getiremez. Görüldüğü gibi, garanik olayının, Kur'an ve İslâm Peygamberi ile hiçbir alakası yoktur. Bu tamamen müşriklerin muhayyilesinin mahsulü olarak ortaya çıkmaktadır."³¹⁷

Fahreddin Râzî, Peygamberimizin Necm Sûresi'ni okuduğunda Mekkeli müşriklerinde secdeye kapandığına dair İmâm Buhârî'de geçen rivâyetlerden bahseder. Fakat İmâm Buhârî de geçen rivâyette garanik meselesinin eksikliğini de vurgular.³¹⁸ Bu, esasında Cerrahoğlu'nun bahsettiği şekliyle bir olayın vuku bulmuş olabileceğini destekler niteliktedir. Garanik rivâyetini kabul etmek mümkün olmasa da Cerrahoğlu'nun yaptığı yorum kabul edilebilir.

³¹⁷ İsmail Cerrahoğlu, "Garanik Meselesinin İstismarcıları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24 (1981), s. 72-73.

³¹⁸ Râzî, a.g.e., C. 23, s. 51. Buhârî'nin rivayetleri için bkz. Buhârî, Sücûd 3.

II. HZ. PEYGAMBER'E YAPILAN UYARILAR

A. ABDULLAH İBN ÜMMİ MEKTÛM HAKKINDA UYARILMASI

Rivâyete göre Hz. Peygamber Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden Utbe ibn Rebîa, Ebû Cehil b. Hişam, Abbâs İbn Abdulmuttalib, Ubey İbn Halef ve onun kardeşi Ümeyye'yi İslâm'a davet ediyordu. Bu adamların İslâm'a girmesi kavimlerinden birçok kişinin de İslâm'a girmesine vesile olacağından Efendimiz hararetle onlara İslâm'ı tebliğ ediyordu. O esnada Abdullah İbn Ümmi Mektûm geldi ve Peygamberimizden Allah'ın öğrettiği vahyi kendisine okumasını ve öğretmesini istedi. Ancak âmâ olduğundan orada olup bitenden habersizdi ve bu isteğini sürekli tekrarlayıp, her defasında da sesini yükseltiyordu. Neticede Peygamber Efendimizin bu durumdan hoşlanmayıp konuşmasını kesti ve kendi kendine “Şimdi bu (müşriklerin) ileri geleleri “Bu (Muhammed'de de) kör, köle ve sefih kimseler tabi oluyor diyecekler” dedi ve yüzünü ekşitip sırtını döndü.³¹⁹ Bunun üzerine şu âyetler nazil oldu:

عَبَسَ وَتَوَلَّى (۱) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى (۲) وَمَا يُذْرِيكَ لَعَلَّه يَزْكَى (۳) أَوْ يَذْكُرُ فِتْنَةً الذِّكْرَى (۴) أَمَا مَنْ اسْتَعْزَى (۵)
فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى (۶) وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكَى (۷) وَأَمَا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى (۸) وَهُوَ يَخْشَى (۹) فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى (۱۰)

“Âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Rasûlüm! onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun...”³²⁰

Yukarıda verdiğimiz rivâyeti İmâm Beğavî nakletmiştir. Burada Peygamber Efendimizin yapmış olduğu hata ile alakalı herhangi bir yorum yapmamıştır. Fahreddin Râzî ise Peygamberimizin hatasıyla alakalı teville geçmeden önce Abdullah İbn Ümmi Mektûm'un birkaç sebepten ötürü kınanmayı hak ettiğini söyler:

“O her ne kadar görmese de ortamdaki sesleri duymakta ve olaya vakıf olmaktadır. Bu sebeple Efendimizin sözünü kesmesi büyük bir günahıdır. Yine ehem mühimden önce gelir. Yani oradaki müşriklerin liderleri

³¹⁹ Beğavî, a.g.e., C. 4, s. 415.

³²⁰ Abese, 80/1-10.

Müslüman olurlarsa, onlara tâbi olan birçokları Müslüman olacak. Fakat Abdullah İbn Ümmi Mektum zaten Müslüman. Dolayısıyla sürekli araya girip kendi menfaati için, onca topluluğun Müslüman olmasına engel olması haramdır. Diğer taraftan Allah Hucurat Sûresi'nde Hz. Peygamber'e bağırانları akletmeyen kimseler olarak nitelemiştir. Vakitsiz bir şekilde Hz. Peygamber'e seslenmek dahî yasaklanmışken böylesine önemli bir anda iki de bir sesini yükseltmesi daha çok günahıdır.³²¹

Râzî tüm bu sebeplerden ötürü Peygamberimizin, onu terbiye etmek maksadıyla yaptıklarının doğru olduğunu söyler. Fakat bu sefer ortaya, haklı olmasına rağmen Peygamber Efendimizin kınanma sebebinin ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir.³²² Râzî bu soruya iki farklı şekilde cevap vermektedir:

a) İtabın sebebi bu olayın zâhirinin, zenginlerin fakirlere, hatta onların kalplerinin kırılmasına tercih edilmesini vehmettirmesi sebebiyledir. Bunun bir benzeri de şu âyette vardır: *وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَوَىِّ وَالْعِشْيَىٰ ۚ وَمَنْ جَسَبَكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدْهُمْ فَتَكُونُ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدْهُمْ فَتَكُونُ* *Sırf Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaran (fakir)leri, (inkârcılar istiyor diye) yanından kovma!*³²³ b) Buradaki itap Peygamberimizden sadır olan hareket için değil, Peygamber Efendimizin kalbinin, oradakilerin yakınlığı, kıymeti ve makamlarının yüce olması yüzünden onlara meyletmesi; tabiatının, kör olması, yakınlığı bulunmaması ve daha az kıymetli olması sebebiyle o körden nefret etmesi sebebiyle olabilir.³²⁴

Peygamber Efendimiz, oradakilerin Müslüman olmasının birçok yönden faydalı olacağını düşünüp, âmâ olan sahabiye bir süre ihmal etmiştir. Ancak onun bu içtihadı Allah katında hoş karşılanmamış ve tekrar yapmaması için uyarılmıştır. Bu planlanmış ve kastedilmiş bir günahıtan ziyade bir içtihat hatasıdır. Ayrıca daha önce de işaret ettiğimiz üzere Kur'ân'dan çıkarılabilecek İsmet anlayışı budur. Yani peygamberin bir hata yapması üzerine vahiyle uyarılması ve tekrar o hataya düşmemesidir.

B. MÜMİNLERİ KOVMAMASI İÇİN UYARILMASI

Rivâyetlere göre müşriklerin ileri gelenlerinden bir grup Peygamber Efendimizin yanında bulunan fakir sahabilerden rahatsız olup Peygamber Efendimize “*Eğer bizimle muhatap olacaksan bu ayak takımını yanından kov!*” diye çıkışılar. Ancak Peygamber

³²¹ Râzî, a.g.e., C. 31, s. 55.

³²² A.yer.

³²³ En'am, 6/52.

³²⁴ Râzî, a.g.e., C. 31, s. 56. Razi'nin bu iki değerlendirmesi de tartışmaya açıktır.

Efendimiz müminleri yanından asla kovmayacağını söyler. Bunun üzerine onlar “*Bari biz buradayken onları gönder, biz gittikten sonra dilersen onlarla oturmaya devam et.*” derler. Peygamber Efendimiz de onların hidayet bulabileceği ihtimaliyle bu teklifin olabileceğini düşünür. Müşriklerde bununla alakalı kendilerine bir vesika yazdırmasını isterler. Peygamber Efendimiz de vesikayı yazdırmak üzere Hz. Ali’yi çağırır. Ancak vesikayı yazamadan aşağıdaki ayet nazil olur:³²⁵

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

“*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zâlimlerden olursun.*”³²⁶

İmâm Beğavî’nin nakletmiş olduğu bu rivâyete göre Peygamber Efendimiz henüz yapmadığı fakat yapmaya azmettiği bir fiil sebebiyle uyarılmıştır. Fakat rivâyete göre Efendimiz müminlerden herhangi bir rahatsızlık sebebiyle değil veya müşriklerin sırf talepleri üzerine değil aksine müşriklerin iman etmeleri ihtimali için müminlerin, müşriklere tebliğ ederken yanında olmamasını istemiştir. Esasında bu âyette ifade edilen kovmak bile değildir. Ancak her ne sebeple olursa olsun Allah onların bu kibirli davranışları sebebiyle samimi müminlerin bu tarz bir muameleyi hak etmediklerini vurgulamaktadır. Neticede Efendimiz ne derece haklı ve faydalı gördüğü bir saikle bu fiile azmetse de müminler bu muameleyi hak etmiş değillerdi. Dolayısıyla Efendimiz bu fiili işlemeyi önce uyarılmıştır. Râzî de benzer bir açıklamayla Peygamber Efendimizin bir içtihat hatası yaptığını, bu içtihadında evla olanı terk ettiği için uyarıldığını ve bunun da masumiyete engel teşkil etmeyeceğini belirtmiştir.³²⁷

³²⁵ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 81.

³²⁶ En’am, 6/52.

³²⁷ Râzî, a.g.e., C. 12, s. 246,247.

Yani kıssanın Allah katından gelip gelmediği hususu, ehli kitaba sorarak ve Tevrat’la karşılaştırarak ortaya çıkacak bir husustur. Efendimizin ise vahyin Allah’tan geldiği noktasında bir şüphesi söz konusu değildir. Burada şüphe içerisinde olan Medine’de Hz. Peygamber’e inen vahyin/kıssaların kaynağı noktasında şüphe içerisinde olan bazı müşrik Araplar ve iman noktasında tereddütte kalmış ehli kitaptan kimselerdir. Dolayısıyla burada iğneleyici bir şekilde onlar araştırmaya sevk edilmiştir. Diğer taraftan âyetin sonunda Peygamberimizden ayeti yalanlayanlardan ve şüphe içerisinde olanlardan³³⁴ olmaması istenmiştir. Bu da onun ne şüpheci ne de yalanlayanlardan olmadığına en büyük göstergesidir.

D. BEDİR ESİRLERİ HAKKINDAKİ İÇTİHADI

Müslümanlar Bedir savaşından galip ayrılınca ele geçirilen esirler hakkında henüz bir hüküm vârid olmadığı için Peygamber Efendimiz ne yapılacağı konusunda istişareye başvurur. Hz. Ebûbekir esirlerin akraba olması, Allah’ın onları affetme ihtimalinin olması ve Müslümanların ekonomik olarak güç kazanmaları gerekçesiyle fidye alınıp serbest bırakılmasını söyler. Hz. Ömer ise onarın yaptıkları zulümleri ve yalanlamalarını gerekçe gösterip boyunlarının vurulmasını söyler. Uzun istişareler sonrasında Efendimiz, Hz. Ebubekir’in görüşünü tercih eder. Bunun üzerine şu âyetler nazil olur:³³⁵ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُنْخَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٦٧) لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ يَرْحَمُكُمْ فِيهَا لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (٦٨) *Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.*”³³⁶

İmâm Beğavî bu rivâyeti zikrettikten sonra herhangi bir tevilde bulunmaz. Onun bu tutumundan buradaki hatayı kabul ettiği sonucuna varabiliriz. Bu tutum İmâm Beğavî’nin, peygamberlerin içtihatta hata yapabileceklerini kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir. Râzî tefsîrinde İsmet’e karşı çıkanların bu âyet çerçevesindeki görüşlerini

³³⁴ Burada, Medine’deki müşrikler ve ehli kitabın kastedilmesi muhtemeldir.

³³⁵ Beğavî, *a.g.e.*, C. 2, s. 219,220.

³³⁶ Enfâl, 8/67,68.

tek tek ele alıp çürütmeye çalışır. Mesela İsmet’e karşı çıkanlar âyetin “*Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz.*” kısmının -Hz. Peygamber’in esir alması sebebiyle- bir günaha işaret ettiğini söylerler. Râzî buna şu şekilde cevap verir:

“Âyet esir alınmasına karşı çıkmadığını dolayısıyla Hz. Peygamber’in esir almak suretiyle bir hata işlememiştir. Ancak âyetin belirttiğine göre esir almak düşmanı sindirmeye bağlı kılınmıştır. Hz. Peygamber de düşmanı yeteri kadar sindirdiğini düşünüp esir almıştır. Fakat düşman Allah’ın istediği ölçüde sindirilmediğinden Hz. Peygamber erken davranıp evla olanı terk etmiştir. Bu da normalde günah değil ancak peygamberlerin makamına göre “hasenatu’l-ebrâr seyyiât’u-mukarrabîn” kabilindendir.”³³⁷

Râzî bu şekilde ithamları ele alıp eleştirilerini yapmaya devam eder. Tevil ile burada yapılanın sevap olduğu sonucuna dahî varılabilir. Ancak her ne kadar tevil yapılırsa yapılsın ortada Allah’ın yaptığı bir uyarı, kabul etmediği bir davranış söz konusudur. Dolayısıyla yapılan teviller Kur’ân’daki âyetin delaletini ortadan kaldıracak değildir.

Hz. Peygamber, nass vârid olmayan esirler hakkında tek başına hüküm vermeyip istişare etmesi bizim için çok mühimdir. Diğer taraftan istişare sonucunda yanlış içtihat edip hatalı karar vermesi de bir vakıadır. Burada onun hatalı karar vermesinde; esirlerin kendisinin ve Bedir ashabının akrabaları olması, yeni hicret etmiş Müslümanların ekonomik durumlarının kötü olması, esirlerin ileride affedilme ve belki de İslâm’a katılma ihtimalleri vb. birçok gerekçe olabilir. Fakat netice onların kinlerinin artmasına ve güçlenip, Uhud’da tekrar karşılarına çıkmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla Efendimizin o anki psikolojiyle vermiş olduğu içtihadını Allah kabul etmemiştir. Fakat tüm bunlara rağmen Allah onları affedip aldıkları ganimeti helal kılmıştır.³³⁸

³³⁷ Râzî, *a.g.e.*, C. 15, s. 206.

³³⁸ Enfal, 8/69.

E. HZ. ZEYNEP VE ZEYD B. HÂRİSE MESELESİ

Rivâyete göre Hz. Peygamber halasının kızı Hz. Zeynep'i daha önceden azat edip evlatlık edindiği Zeyd b. Harise ile evlendirmek istemiştir. Hz. Zeynep Peygamber Efendimizin bizzat kendisi ile evleneceğini sanıp, ilk başta bir umuda kapılmış fakat daha sonra Zeyd ile nikahlanacağını anlayınca bu evlilikten ne kendisi ne de erkek kardeşi hoşlanmıştı. Bunun üzerine *وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ* /Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.³³⁹ âyeti nazil olmuştur. Hz. Zeynep bu âyeti işitince Peygamber Efendimizin hükmüne razı olmuş ve Zeyd ile evliliği kabul etmiştir.³⁴⁰

Rivâyete göre Hz. Peygamber bir ihtiyaç sebebiyle Zeyd'in evine gider. Eve vardığında Hz. Zeyneb'i görür ve ondan hoşlanır ve kendi kendine *"Kalpleri evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim."* der. Hz. Zeynep ise bu hadîseyi Zeyd'e anlatır. Uzun süredir aradaki statü farkından muzdarip olan Zeyd, bu hadîse üzerine onu boşamak ister ve bu isteğini Hz. Peygamber'e söyler. Hz. Peygamber ise boşanmak istemesindeki gerekçeyi ona sorduğunda Zeyd aradaki statü farkını ve Zeynep'in sürekli bunu dillendirmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirip bu sebeple ondan boşanmak istediğini söyler. Hz. Peygamber, Zeyd'e Allah'tan korkmasını ve eşini nikah altında tutmasını tavsiye eder. Daha sonra Zeyd eşini boşar ve bu hadîse üzerine Ahzâb Sûresi'nin 37. âyeti nazil olur: *"(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."*³⁴¹

İmâm Beğavî âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken Peygamber Efendimizin içinde gizlemiş olduğu şey hakkında birkaç farklı rivâyet nakleder. Söz konusu rivâyetlerde

³³⁹ Ahzab, 33/36.

³⁴⁰ Beğavî, a.g.e, C. 3, s. 457.

³⁴¹ Beğavî, a.g.e, C. 3, s. 458.

Efendimizin içinde gizlemiş olduğu şey “Zeynep’e olan sevgisi, Zeyd’in boşanmasını ümit etmesi ve Zeyd’in boşama isteğinin kendisini hoşnut etmesi” şeklinde açıklanmaktadır.³⁴² İmâm Beğavî’nin Ali b. Hüseyin’den naklettiğı bir diğeri rivâyete göre: “Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e Zeyd’in eşini boşayacağını ve Zeynep ile kendisinin evleneceğini daha önceden haber vermişti. Zeyd kendisine geldiğı vakit Hz. Peygamber bu bilgiyi gizlemiştir.” İmâm Beğavî ilk rivâyetlerde zikredilen düşüncelerin peygamberlerin İsmet’ine hâlel getireceğini dolayısıyla son rivâyetin İsmet açısından olduğunu söyler. Zira Zeyd boşanmak isteğıyle kendisine geldiğinde Hz. Peygamber, Zeyd’in Zeynep’le boşanacağını ve onunla kendisinin evleneceğini söylemekten haya etmiştir.³⁴³

İmâm Beğavî âyette geçen “Allah’ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan korkarak/haşyet duyarak içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâıık olan Allah’tır.” şeklindeki ifadeyle alakalı “Buradaki ifadede Hz. Peygamber’in Allah’tan korkmadığı anlaşılmaz zira Hz. Peygamber “Ben Allah’tan en çok korkan ve sakınanınızım.” buyurmaktadır.” der.

Görüldüğü üzere İmâm Beğavî rivâyetlerdeki Hz. Peygamber’e yakışmayacak ifadeleri kabul etmemektedir. Fakat İmâm Beğavî burada akılcı bir yaklaşımla rivâyetleri reddetmekten ziyade rivâyetler arasında tercih yapmaktadır. Âyetlerden de anlaşıldığı üzere İmâm Beğavî’nin bu tercihi isabetli bir tercihtir. Zira rivâyetlerde zikredilen, Peygamber Efendimizin içinde gizlemiş olduğı şey hakkında yapılan yorumların hiç birisi Efendimizin kendi ifadesi olmadığı gibi tahminden öteye bir şey de değildir. Burada Peygamber Efendimizin içinde gizlemiş olduğı her ne ise Allah Teâlâ âyette de bildirdiğı üzere bunu açığa çıkartmıştır. Âyette açığa çıkartılan şey ise Efendimizin Hz. Zeynep’e olan sevgisi ve/veya Zeyd’in boşanmasını arzulaması değil; aksine Hz. Peygamber’in Zeynep ile nikahlanmasıdır. Dolayısıyla İmâm Beğavî’nin tercih etmiş olduğı rivâyetteki gibi Hz. Peygamber Zeynep ile evleneceğini gizli tutup Zeyd’e onu boşamamasını söylemiştir. Fakat Allah Teâlâ Hz. Peygamber’i Hz. Zeynep ile evlendirdiğini söylemek suretiyle bunu ortaya çıkarmıştır.

³⁴² A.yer.

³⁴³ A.yer.

Hız. Peygamber'in "Evlatlığının eski karısıyla yani eski geliniyle nikahlanıyor, Zeynep ile evlenmek uğruna Zeyd'e Zeyneb'i boşamasını istiyor." şeklindeki ithamlarından çekinmesi âyet-i kerîmede korku ile ifade edilmiştir. Hız. Peygamber'in toplumun örfü ile bağdaşmayan ve izahı zor olan bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Fakat Allah Teâlâ bir sonraki âyet ile topluma gerekli izahı yapmış ve bu konudaki hükmünü yürürlüğe koymuştur. İlgili âyet şu şekildedir: مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا / Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür."³⁴⁴ Ayrıca bir sonraki âyette peygamberlerin Allah'tan başka kimseden korkmadıklarını ifade etmesi Hız. Peygamber'in insanlardan korkmadığını, daha önce de dediğimiz gibi izahı zor bir durumdan ötürü çekindiğini ortaya koyar niteliktedir.

Bazı tefsîrlerde Hız. Peygamber'in Hız. Zeynep ile Zeyd'i evlendirmesi toplumdaki statü farkını ortadan kaldırmak için olduğu yorumları yapılmıştır. Zira Hız. Zeynep hür ve soylu bir aileden gelmekteyken Zeyd köle azatlısı bir kişidir.³⁴⁵ Diğer taraftan Allah Teâlâ'nın Hız. Zeynep ile Hız. Peygamber'in evliliğine hükmetmesi, toplumdaki evlatlık edinme kurumunu geçersiz kılmak ve evlatlık olarak vehmedilmiş kişilerin boşamış oldukları kadınlarla evlatlık edinen kimsenin evlenmesinde bir sakınca olmadığını ortaya koymak içindir. Zira iki durum devam eden âyetlerde açıkça vurgulanmıştır.³⁴⁶

F. HELAL OLAN BİR ŞEYİ HARAM KILMASI

Tahrim Sûresi'nde ifade edilen Peygamber Efendimizin helal olan bir şeyi kendisine yasaklaması hakkında iki farklı rivâyet nakledilir. Bu rivâyetlerden ilki Hız. Maria hakkındadır. Rivâyete göre Hız. Peygamber hanımı Hız. Hafsa'nın yanına gider fakat onu odasında bulamaz. O sırada Hız. Maria gelir ve Hız. Peygamber Hız. Hafsa'nın odasında onunla vakit geçirir. Daha sonra Hız. Hafsa odasına geldiğinde kapının kapalı

³⁴⁴ Ahzâb, 33/38.

³⁴⁵ Şimşek, a.g.e. C. 4, s. 190,191.

³⁴⁶ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا (٣٨) الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا (٣٩) مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (٤٠) Ahzâb, 33/37,40.

olduğunu görür ve beklemeye başlar. Odadan Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Maria'nın çıktığını görünce -cariye olan Hz. Maria'nın kendi gününde, kendi odasında ve kendi yatağında Efendimizle birlikte olmasına- çok öfkelenir. Efendimiz de Hz. Hafsa'nın gönlünü almak için bir daha Hz. Maria'yla birlikte olmayacağına söz verir. Bunun üzerine Tahrîm Sûresi'nin ilk âyeti nazil olur.³⁴⁷

Hz. Âişe'den nakledilen ikinci rivâyete göre ise Hz. Peygamber ikinci namazlarından sonra hanımlarını ziyaret etmeyi kendisine adet edinmişti. O sıralarda Zeynep b. Cahş'ın evinden normalden daha uzun kalıyordu. Zira Hz. Zeynep odasında Hz. Peygamber'e baldan yapılmış bir içecek ikram ediyordu. Hz. Âişe de bu durumu kıskanıp Hz. Hafsa, Hz. Sevede ve Hz. Safiyye ile bir araya gelip bu duruma bir son vermek istemiştir. Hep birlikte Peygamberimize ağzının meğâfir koktuğunu söylemeye karar vermişler. Hz. Peygamber hangi hanımının yanına girse, ağzının meğâfir koktuğu ithamıyla karşı karşıya kalmış. Temizliğine son derece özen gösteren Peygamber Efendimiz bu durumdan rahatsız olup bir daha Hz. Zeynep'in evinde kendisine sunulan şerbeti içmeyeceğine dair söz vermiştir. Bazı rivâyetlere göre de yemin etmiştir.³⁴⁸

Mevdûdî'nin belirttiğine göre ilk rivâyet Nesâî hariç -ki onda da rivâyet bu şekliyle değildir- Kütüb-ü Sitte'de geçmez. Buna mukabil ikinci rivâyet başta İmâm Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud olmak üzere birçok hadîs kitabında geçmektedir. Ayrıca birçok âlim ikinci anlatılan hadîsenin daha doğru olduğunu belirtmiştir.³⁴⁹ İmâm Beğavî de bu rivâyeti tefsîrinde ilk sırada nakletmiştir.

İmâm Beğavî burada anlatılmakta olan hadîseyle alakalı herhangi bir tevil yapmaz veya nakletmez. Fakat Fahreddin Râzî, Peygamber Efendimizin helal olan bir şeyi kendisine haram kılmasıyla alakalı olarak, bu haram kılmanın helal olan bir şeyi Allah'a muhalefeten haram kılmak değil aksine helal olan bir şeyden imtina etmek, tercih etmemek olarak izah etmektedir. Râzî, âyette bir itap/azarlama olmadığını aksine sadece bir tenbih/uyarı olduğunu söyler. Gerekçe olarak da âyetin başındaki "Ey Nebî" ifadesinin tazim/yüceltme ve teşrif/onurlandırma manasını barındırmasını ileri sürer.³⁵⁰

³⁴⁷ Beğavî, *a.g.e.*, C. 4, s. 334.

³⁴⁸ A.g.e., C. 4, s. 333,334.

³⁴⁹ Ebu'l Ala Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, t.y., s. 393,394.

³⁵⁰ Râzî, *a.g.e.*, C. 30, s. 42.

Âyet-i kerîme ve rivâyetler dikkatle incelendiği takdirde Efendimizin helal olan bir şeyi Allah’a rağmen ve dinen haram kılmasının söz konusu olmadığı anlaşılır. Zira haram kelimesi içerisinde farklı yasaklama türlerini barındırır. Bu yasaklama türlerinden birisi de beşerî yasaklamadır.³⁵¹ Dolayısıyla burada dînî/şer’î bir tahrim söz konusu değil aksine Efendimizin kendisine bir şeyi men etmesi anlatılmaktadır. Ayrıca âyette geçen “لَكَ” ifadesi bu yasağın Efendimizin özelinde olduğunu ortaya koyar. Şayet şer’î bir tahrim söz konusu olsaydı bu müminleri de kapsardı. Fakat her hâlükârda Efendimizin bu eylemi Allah’ın onayından geçmemiştir.

G. MÜNAFIKLARA İZİN VERMESİ

Tebük seferine katılmak istemeyen münafıklar, türlü bahanelerle Peygamber Efendimize gelip mâzeret üretmişlerdir. Peygamber Efendimiz de onların mâzeretlerine karşılık izin vermiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنُتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ /Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?³⁵² buyurarak Peygamber Efendimize hüküm vermede acele ettiğini bildirmiştir.

Beğavî bu âyeti tefsîr ederken Süfyan b. Uyeyne’nin şu sözünü nakleder: “Şu lütfa bakın! Günahı/zenb ile onu ayıplamadan önce söze affetmekle başladı.” Bu nakilde zenb kelimesinin Efendimize isnadı dikkat çekicidir. Yine Amr b. Meymûn’a izafe ettiği ifadeye göre; Peygamber Efendimiz kendisine bir buyruk gelmediği hâlde Bedir esirlerini serbest bırakması ve münafıklara izin vermesi sebebiyle Allah ona itap etmiştir. Son olarak Beğavî “Allah seni affetsin!” ifadesiyle ilgili “Allah kelama dua ile başlamakla onun konumunu yüceltmıştır.” şeklinde bir nakil yapıp, bu açıklamanın Arap dilindeki kullanımlarına örnekler verir.³⁵³

İmâm Mâturîdî, Efendimizin bu uygulamasının efdali terk kabilinden olduğunu söylemiştir. Zira âyette de belirtildiği üzere onlara izin vermeseydi yalan söyleyenlerle

³⁵¹ İsfahânî, a.g.e., s. 229.

³⁵² Tevbe, 9/43.

³⁵³ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 251.

sadık olanları ayıracaktı.³⁵⁴ Dolayısıyla onlara izin vermemek suretiyle iki yüzölçümünü ortaya çıkartmamış ve hatalı bir içtihat yapmıştır.

Diğer taraftan müfessirlerimizin Peygamber Efendimizin uyarıldığını söylemeleri tartışılabilir. Âyetlerden anlaşılacağı üzere burada Efendimize yaptığından ötürü bir kınama değil, “*Keşke şöyle yapsaydın, onlara izin vermeden önce sınısaydın daha iyi olurdu.*” şeklinde bir hayıflanma vardır. Zira hem âyet-i kerîmeye “Allah seni affetsin” gibi hoş bir hitapla başlanması, hem de “neden onlara izin verdin” diyerek sözü kesmeyip “yalancıları ortaya çıkarsaydın ya” şeklinde faziletli olanı kaçırmamanın verdiği hayıflanma duygusunu hissettirmesi burada itabın olmadığını ortaya koymaktadır. Eğer burada bir itaptan söz edilecek olsaydı âyetin Bedir esirleri veya Abdullah İbn Ümmi Mektûm meselesinde olduğu gibi daha sert ifadeler olurdu.

H. MÜNAFIKLARA VE MÜŞRİKLERE DUÂ’DAN VE ONLARIN CENAZE NAMAZINI KILMAKTAN MEN EDİLMESİ

Tevbe Sûresi’nin 80. âyetinin kapsamında nakledilen rivâyete göre Abdullah b. Ubey b. Selûl, babası vefat ettiği zaman Peygamber Efendimizin yanına gelip, onu cenazeye davet etmiştir. Hz. Ömer, *إِسْتَعْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ* /Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah, fasık topluluğu doğru yola iletmez.”³⁵⁵ âyetini okuyup Peygamber Efendimizin bu cenazeye gitmemesi gerektiğini söylemiştir. Peygamber Efendimiz de âyetin “Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme...” kısmını okuyup bu konuda muhayyer olduğunu, bir başka rivâyete göre ise; âyette 70 defa tevbeden men edildiğini, dolayısıyla 71. kez tevbe etmesinde bir sakınca olmadığını söylemiştir. Bu olay üzerine *سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ* /Onlara bağışlama dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu

³⁵⁴ Mâturîdî, a.g.e., C. 6, s. 367.

³⁵⁵ Tevbe, 9/80.

*doğru yola iletmez.*³⁵⁶ âyeti nazil olmuştur.³⁵⁷ Âyet-i kerîme kapsamında farklı rivâyetler de vardır, fakat İmâm Beğavî âyet kapsamında hiçbir rivâyete yer vermediği³⁵⁸ gibi herhangi bir tevil de yapmaz.

İmâm Mâturîdî bu rivâyetleri naklettikten sonra bu rivâyetlerin çok uzak bir ihtimal olduğunu söyler. Zira ona göre Efendimizin, ilgili âyetten muhayyerlik manası çıkarması ve Hz. Ömer'in (Peygamberimizden daha iyi anlayarak) onu cenazeye gitmekten men etmesi olacak şey değildir. Yine ona göre Efendimizin âyetteki 70 rakamını bir sınırlandırma olarak anlaması veya bu âyetin Münâfikûn Sûresi'nin 6. âyetiyle mensuh olma³⁵⁹ ihtimali de mümkün değildir. İmâm Mâturîdî rivâyetleri bu şekilde tenkit ettikten sonra âyette ifade edilen mananın şu şekilde olabileceğini söyler:

“Ey Muhammed! Şayet sen onlara istiğfar edersen, senin istiğfarın geri çevrilip icabet olunmayan bir istiğfar değildir. Fakat onlar Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmiş bir topluluktur. Benim küfür üzere ölen kafirleri affetmeyeceğim hakkında hükmümü biliyorsun.” Burada Hz. Peygamber'e karşı bir mâzeret beyanı ve münafıklara istiğfar etmekten nehiy vardır.³⁶⁰

İmâm Beğavî, İmâm Mâturîdî'nin tenkit ettiği bu rivâyetin bir benzerini aynı sûrenin 84. âyetinde nakleder. İlgili rivâyet şu şekildedir:

Abdullah b. Ubey b. Selûl hastalandığında Peygamber Efendimize haber gönderir ve yanına gelip kendisini ziyaret etmesini ister. Efendimiz onun yanına vardığında “*Yahudî sevgisi seni helak etti.*” der. Bunun üzerine Abdullah b. Ubey “*Ey Allah'ın elçisi ben seni bana eziyet edesin diye değil, benim için istiğfar dileyessin diye çağırdım.*” der ve Efendimizden vefat ettiğinde onu kefenlemesini ve cenaze namazını kıldırmasını talep eder.

İbn Selûl vefat ettiği zaman Efendimiz cenaze namazını kıldırması için çağrıldı. Efendimiz namazı kıldırmak üzere harekete geçince Hz. Ömer: “*Ey Allah'ın elçisi İbn Selûl'ün cenaze namazı için mi gidiyorsun? Oysa o bir zamanlar senin hakkında ileri geri konuşuyordu.*” der. Efendimiz tebessüm ederek: “*Ey Ömer benim önüme geçme.*” der. Hz. Ömer ısrarcı

³⁵⁶ Münâfikûn, 63/6.

³⁵⁷ Taberî, *a.g.e.*, C. 11, ss. 599-602; Mâturîdî, *a.g.e.*, C. 6, s. 420,421.

³⁵⁸ Sadece ilgili âyet indiği zaman Peygamber Efendimizin münafıklara 70'den daha fazla istiğfar edeceğini ifade ettiğine dair Dahhâk'tan bir nakil yapar. Bkz.: Beğavî, *a.g.e.*, C. 2, s. 366. Abdullah b. Übey hakkında “istiğfar bağlamında” bir rivâyet de Münâfikûn Sûresi'nin 6. âyetinde nakleder.

³⁵⁹ Zira bazıları bu âyetin Münâfikûn Sûresi'nin 6. âyeti ile nesh edildiğini söyleyenler olmuştur. Fakat İmâm Mâturîdî âyette “vâid” olduğunu ve “vâidin” neshe dahil olmadığını söyler. Bkz. Mâturîdî, *a.g.e.*, C. 6, s. 421.

³⁶⁰ Mâturîdî, *a.g.e.*, C. 6, s. 421.

davranınca Efendimiz: “Ben istiğfar edip etmeme hususunda muhayyer bırakıldım.” der. Bunun üzerine çok geçmeden “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.” âyeti nazil olur.³⁶¹

Rivâyete göre Abdullah b. Ubey mezara konduktan sonra Peygamber Efendimiz geldi ve mezardan çıkartılmasını emretti. Mezardan çıkartıldığında onu dizlerinin dibine koydu ve ağzına üfledi ve kendi gömleği ile onu kefenledi.³⁶²

Beğavî daha sonra Efendimizin gömleği giydirmesinin sebebiyle alakalı birkaç rivâyet naklettikten sonra Efendimize sorulan bir sorudan bahseder. Bu soru Abdullah b. Ubey’e giydirilen gömlek ve onun cenaze namazı hakkındadır. Efendimiz ne gömleğin ne de kıldırıldığı namazın Abdullah b. Ubey’e bir faydası olacağını söylemiştir. Gömleği giydirmesinin ve namazı kıldırmasının hikmetini “onun kavminden bin kadar kişinin İslâm’a girmesi” olarak açıklamıştır.³⁶³

Beğavî Efendimizin cenaze namazını kıldırmasıyla alakalı herhangi bir tevil yapmaz. Buna mukabil Râzî hadîseyle ilgili “Efendimiz, Abdullah b. Ubey’in kendisinden gömleğini istemesi üzerine onun iman etmiş olabileceğini zannettiği için onun cenaze namazını kılmayı istedi. Fakat Cibril gelip onun küfür üzere öldüğünü haber verince Efendimiz cenaze namazı kılmaktan imtina etti.” şeklinde bir tevil yapar. Râzî, Efendimizin gömleğini ona göndermesiyle alakalı olarak -bazılarını Beğavî’nin de zikrettiği” 7 ihtimal sıralar. Buna göre Efendimiz gömleği ona şu sebeplerden ötürü vermiş olabilir:

Birinci ihtimal: Efendimiz amcası Abbas’ı Bedir’de esir aldığı zaman ona uygun bir gömlek bulunamamıştı. Abdullah b. Ubey kendi gömleğini ona vermişti. Efendimiz de buna mukabil olarak gömleğini ona göndermiştir. İkinci ihtimal: Hudeybiye’de müşrikler Peygamber Efendimize uymayacaklarını, bunun yerine Abdullah b. Ubey’e uyabileceklerini söylemişlerdi. Abdullah b. Ubey “Allah’ın elçisi benim için üsve-i hasenedir demiştir. Bu sebeple Efendimiz teşekkür mahiyetinde gömleğini göndermiştir. Üçüncü ihtimal: Allah Efendimize وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَرْ/Sakin isteyeniyi azarlama!³⁶⁴ buyurmuştur. O da bu âyete uyarak onun isteğini geri çevirmemiştir. Dördüncü ihtimal: Gömleği esirgemek cömert kimselere yakışmaz. Beşinci ihtimal: Abdullah b. Ubey’in oğlu salih bir kimseydi. Efendimiz oğlunun hatırına gömleği vermiştir. Altıncı

³⁶¹ Beğavî, a.g.e., C. 2, s. 267.

³⁶² A.yer.

³⁶³ A.yer.

³⁶⁴ Duhâ, 93/10.

ihtimal: Allah Teâlâ Efendimize gömleği vermesi halinde bin kişinin İslâm’a gireceğini vahyetmiş olabilir ki bin kişinin İslâm’a girdiğine dair rivâyetler vardır. Yedinci ihtimal: Peygamberimiz rahmet peygamberi olması hasebiyle gömleği vermiştir.³⁶⁵

İmâm Mâturîdî âyetle ilgili rivâyetleri sıraladıktan sonra “*Olayın nasıl gerçekleştiğini bilemeyiz.*” demek suretiyle rivâyetlere ihtiyatlı yaklaşmaktadır.³⁶⁶ Açıkçası Efendimizin âyetlerde namaz kıldırıldığı yönünde bir itap zikredilmemektedir. Âyette vurgulanan husus onlardan hiçbirisinin cenazesinde bulunmaması ve namazlarını kıldırılmaması yönündeki uyarıdır. Ancak Efendimizin münafıklara savaşa katılmamaları yönünde izin vermesi üzerine kendisine gelen uyarı âyetlerini göz önünde bulunduracak olursak, burada yapılan uyarının henüz namazı kıldırılmamış olduğu yönündeki rivâyetleri destekler vaziyette olur. Aksi hâlde uyarının “*Neden onlara izin verdin.*” âyetinde olduğu gibi “*Neden onların namazını kıldın.*” şeklinde gelmesi beklenirdi. Diğer taraftan Hz. İbrâhim’in babasına ettiği duadan ötürü örnek gösterilmemiş olması, Hz. Nuh’un oğluna duası sebebiyle uyarılması vb. âyetlerin önceden inmiş olması Hz. Peygamber’in bu konuda nasıl davranması gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla Efendimizin bu âyetlere muhalif bir fiil işlememiş olması pek makul gözükmemektedir.

İ. AMCASI EBÛ TÂLİB İÇİN AF DİLEMESİ

Allah Teâlâ hem Hz. Peygamber’e hem de iman edenlere cehennemlik olduğu kesinleşen müşrikler için af talebinde bulunmayı yasaklamıştır.³⁶⁷ Bu yasağın vârid olduğu âyetin sebebi nüzulü hakkında farklı rivâyetler nakledilmiştir. İmâm Beğavî’nin nakletmiş olduğu rivâyete göre; Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib ölüm döşeğindeyken, Efendimizin onu imana davet etmesi ve olumlu netice alamayınca da dua edeceğini söylemesi üzerine bu âyet nazil olmuştur.³⁶⁸ Bir diğer rivâyete göre Ebû Tâlib’in adının anıldığı bir mecliste Efendimizin, şefaatinin ona fayda vermesini umduğunu dile getirmesi üzerine bu âyet nazil olmuştur. Beğavî’nin Ebû Hureyre ve Bureyde’den naklettiği bir diğer rivâyete göre ise Efendimiz, annesinin kabri başında kendisine istiğfar izni verilir diye bir müddet beklemesi üzerine bu âyet nazil olmuştur.

³⁶⁵ Râzî, *a.g.e.*, C. 16, s. 156.

³⁶⁶ Mâturîdî, *a.g.e.*, C. 6, s. 426.

³⁶⁷ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ Tevbe, 9/113.

³⁶⁸ Bu rivâyetle alakalı detay ve farklı varyantlar için bkz. Beğavî, *a.g.e.*, C. 2, s. 278-279.

Katade'den naklettiği bir rivâyete göre ise Efendimiz, İbrâhim'in babası için istiğfar ettiği gibi bende babam için istiğfar edeceğim demesi üzerine bu âyet nazil olmuştur. Son olarak Beğavî'nin Hz. Ali'den naklettiği bir rivâyete göre; bir adam Hz. İbrâhim'in babasına dua ettiği âyeti nazil olunca bu âyete dayanarak o da müşrik olan ana ve babasına dua edeceğini söyler. Hz. Ali adamın bu tavrına tereddütle yaklaşınca adam Hz. İbrâhim'in duasını örnek gösterir. Bunun üzerine Hz. Ali, Efendimize gelip bu olayı anlatır ve Tевbe Sûresi'nin 113 ve 114. âyetleri nazil olur.

İmâm Mâturîdî Hasan Basrî'den naklettiğine göre; Hasan Basrî, “Allah'ın elçilerinden bir elçinin, Allah'ın kafiri affetmeyeceğini bilmemesi muhtemel değildir.” demiştir.³⁶⁹ İmâm Mâturîdî “Münafıkların nifakı ortaya çıkmadan önce Allah Rasûlü'nün münafıklar için af dilemesi mümkündür. Ancak nifakları ortaya çıkınca bundan el çeker. Kafir olduğunu bildiği hâlde kafir için af dilemesine gelince, bazı müfessirlerin dediği gibi amcası, annesi ve babası için af dilemesi ihtimal dışıdır.” şeklinde bir açıklama yapmak suretiyle bu tarz rivâyetleri kabul etmez.³⁷⁰

Zemahşerî ise Ebû Tâlib'le alaklı rivâyetleri Ebû Talib'in hicretten önce ölmesi ve bu sûrenin, Medine'de inen son surelerden olması gerekçesiyle kabul etmez. Doğru olan rivâyetinse İmâm Müslim ve İmâm Beğavî'nin de naklettiği şu rivâyet olduğunu söyler:³⁷¹ “Efendimiz annesinin kabrinin başında ağladığı bir sırada şöyle demiştir: “Rabbim'den annem için istiğfarda bulunmak için izin istedim, bana izin vermedi. Ben de kabrini ziyaret için izin istedim, izin verdi. Kabirleri ziyaret edin, zira bu insana ölümü hatırlatır.”

Bu âyeti-i kerîmelerin nüzulüne sebep olan bir vakıanın yaşandığı kesindir. Ancak rivâyetlerin çeşitliliği, bu vakıanın Efendimiz özelinde yaşanmış olduğuna gölge düşürür. Diğer bir ifadeyle Efendimizin annesine, babasına veya amcasına dua etmiş olması kesin değildir. Dolayısıyla Hz. Ali'nin rivâyetini tercih etmek, Efendimizi töhmet altında bırakmaktan evladır. Yahut illa vakıanın Efendimiz özelinde yaşandığı kabul edilecekse Zemahşerî'nin naklettiği rivâyet -ki bu rivâyete göre Efendimiz af talep etmemiş, sadece bunun için izin istemiştir- daha kabul edilebilir gözükmektedir. Fakat Kur'ân'daki müşrik

³⁶⁹ Mâturîdî, a.g.e., C. 6, s. 462.

³⁷⁰ A.g.e., C. 6, s. 463.

³⁷¹ Zemahşerî, a.g.e., C. 3, s. 98.

ve kafirlerin asla affedilmeyeceğine ve onların cehennemde ebedi kalacağına dair âyetler³⁷² Efendimizin böyle bir şeyi talep dahî etmeyeceğini ortaya koymaktadır.³⁷³

J. YANLIŞ HÜKÜM VERMESİ

Rivâyete göre Ensar’dan Tı’me isminde bir adam³⁷⁴ geceleyin, komşusu Katâde b. Nu’mân’ın evinden, içerisinde zırh bulunan un çuvalını çalar. Çaldığı çuvalı Zeyd b. Semîn isminde bir Yahudi’nin evine saklar veya emaneten bırakır. Zırhı aramaya koyulanlar Tı’me’nin evine gidip ona sorarlar fakat yemin edip zırhtan haberi olmadığını söyler. Bunun üzerine onu bırakıp çuvaldan dökülen un izlerini takip ederek Yahudi’nin evine varırlar ve zırhı orada bulurlar, fakat Yahudi zırhı çalmadığını Tı’me’nin zırhı kendisine emanet bıraktığını söyler. Çıkan anlaşmazlık üzerine olay Rasulullah’a intikal eder. Tı’me’nin kavmi Rasulullah’a, Tı’me’yi savunmasını isterler. Bunun üzerine Rasulullah da (zırh evinde bulunan) Yahudi’yi cezalandırmak ister ve şu âyetler nazil olur:³⁷⁵

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَالُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَآ أَنتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

“(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab’ı (Kur’an’ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma. Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kendilerine hainlik edenleri savunma. Zira Allah, hiçbir haini, hiçbir günahkârı sevmez. Bunlar, insanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah’tan gizlenmezler. Hâlbuki Allah, geceleyin, razı olmayacağı sözleri kurarlarken onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıklarını (ilmiyle) kuşatmıştır. İşte siz öyle kimselersiniz (ki, diyelim) dünya hayatında

³⁷² Nisâ, 4/48,116,169.

³⁷³ Diğer taraftan Efendimizin anne ve babasının risaletten önce vefat etmiş olmaları ve Allah’ın elçi gönderilmeyen toplumlara azap etmeyeceğine dair hükmü (İsrâ 17/15.) bizi onların durumu hakkında yorum yapmaktan alıkoyar.

³⁷⁴ Râzî, ulemeden bu adamın ve kavminin münafıklardan olduğunu ve Medine’deki hırsızlık olayından sonra irtidat edip Mekke’ye kaçtığını aktarır. Bkz.: Râzî, a.g.e., C. 11, s. 33.

³⁷⁵ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 380.

onları savundunuz. Ya kıyamet günü onları Allah'a karşı kim savunacak yahut kim onlara vekil olacak?”³⁷⁶

İmâm Beğavî yukarıdaki rivâyeti naklettikten sonra “*Kendilerine hainlik edenleri savunma. Zira Allah, hiçbir haini, hiçbir günahkârı sevmez.*” âyetini tefsîr ederken “*Nübüvvet sonra peygamberlerin istiğfarı şu üç sebeple olur: a) Ya nübüvvet öncesi vaki olan bir günah sebebiyle, b) ya ümmetinin veya yakınlarının günahları sebebiyle, c) yahut da yapmış olduğu bir mubahın şariat tarafından haram kılınması sebebiyle mubahı terk edip istiğfar etmesi...*” şeklinde İsmetü'l-Enbiya teorisi hakkındaki en sarîh ve en kapsamlı yorumunu yapar.³⁷⁷

Bu yorum onun İsmet hakkındaki genel yaklaşımını ortaya koymaktadır. Fakat İmâm Beğavî gerek peygamberler hakkında naklettiği İsrâîlî bilgiler, gerekse peygamberlerin Kur'ân'da nakledilen günahlarıyla alakalı yaptığı nakil ve yorumlar onun bu yaklaşımı ile örtüşmemektedir.

Peygamberlerin masum olmadıklarını iddia edenler bu âyetleri kendilerine dayanak olarak kullanmışlardır. Râzî onlara cevap olarak; “*Bir şeyin nehyedilmesi nehyedilen kişinin nehyedilen şeyi yapmış olmasını gerektirmez.*” bir başka ifadeyle “*Bir şeyin yasaklanması yasaklanan kişinin yasak olan fiili işlemiş olduğu anlamına gelmez.*” demektedir. Râzî, rivâyetleri şu şekilde yorumlamaktadır: “*Rivâyetlerden anlaşıldığına göre Tı'me'nin kavmi, Rasulullah'a gelip Tı'me'yi savunmasını ve Yahudi'yi hırsızlıkla suçlamasını istemişlerdir. Rasulullah ise vahiy gelmesini bekledi ve bu âyet nazil oldu. Âyetteki nehyden maksat Tı'me'nin yalancı ve Yahudi'nin masum olduğu hususunda Rasulullah'ı uyarmaktır.*”³⁷⁸

Fakat âyette Efendimizin günahından ötürü istiğfar etmesinin istenmesi, Efendimizin bir hata ettiğine işaret etmiş olmaktadır. İmâm Beğavî bu âyeti, Efendimizin Yahudi'yi cezalandırmaya meyletmesi veya Tı'me'yi savunması olarak

³⁷⁶ Nisâ, 4/105-109.

³⁷⁷ Beğavî, *a.g.e.*, C. 1, s. 381.

³⁷⁸ Râzî, *a.g.e.*, C. 11, s. 34.

açıklamaktadır.³⁷⁹ Râzî ise benzer açıklamalarla birlikte şu izâhı da yapmaktadır: “Tı’me’yi savunup hırsızlık suçundan onu tezkiye edenler için Allah’tan af dile.”³⁸⁰

Âyet ve rivâyetlerden anlaşıldığını göre Rasulullah’ın hakemliğinde bir mahkeme kurulmuştur. Bu mahkemede suçlu olan taraf, suçsuz tarafa iftira atmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla suçlu taraf baskın çıkıp, suçsuz kişiyi töhmet altında bırakmıştır. Efendimiz de bir beşer olarak şahitler ve deliller ile masum bir kişiyi suçlu zannetmiştir. Fakat henüz hüküm vermeden Allah Teâlâ onu uyarmıştır.

Âyetlerden anlaşıldığına göre; Peygamberimizin istiğfar etmesinin istenmesi masum bir kimse hakkındaki yanlış düşünceden değil, Allah’ın gösterdiği şekliyle muhakeme yapamamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Zira Efendimiz henüz bir ceza vermemişken onun muhakeme esnasında şahitleri dinleyerek içinde bir kanı oluşması gayet doğal bir durumdur. Dolayısıyla bundan ötürü bir istiğfar istenmiş olamaz. Fakat âyetin başında da ifade edildiği üzere ondan istenen Allah’ın gösterdiği gibi hükmetmesidir. Şahitlerin mugalatası onu Allah’ın gösterdiği şekilde muhakeme etmekten alıkoymuş, dolayısıyla farkına varamadan yanlış hüküm verecek noktaya gelmiş olabilir. Bu sebeple de istiğfar etmesinin istenmesi muhtemeldir.

K. MÜŞRİKLERİN PEYGAMBERİMİZDEN TAVİZ İSTEMESİ

Kur’ân-ı Kerim’deki bazı âyetlerden müşriklerin, Peygamber Efendimizden bazı tavizler istedikleri anlaşılmaktadır. Peygamber Efendimiz de onların İslâm’a girmeleri ile istenilen tavizlerin ortaya çıkardığı vahim sonuçlar arasında zor durumda kalmıştır. Bu tarz bir vakianın anlatıldığı âyetlerden biriside şudur: *وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُوكَ عَنِ الذِّى أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِنُفْثِرِي عَلَيْكَ غَيْرَةً وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيلًا (٧٣) وَلَوْلَا أَنْ نَبَيِّنَنَّكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنَ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا (٧٤) إِذَا لَا ذَنْفَكَ ضِعْفَ (٧٥) الْحَيَوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْكَ نَصِيرًا (٧٥)* / Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara

³⁷⁹ Beğavî, a.g.e., C. 1, s. 381.

³⁸⁰ Râzî, a.g.e., C. 11, s. 35.

*biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da ölümün de katmerli acılarını tattırırđık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.*³⁸¹

Tefsirlerde bu âyetin sebebi nüzulü hakkında farklı rivâyetler vardır. İmâm Beğavî de bu rivâyetlere yer vermiştir. İlgili rivâyetler şu şekilde özetleyebiliriz: Said b. Cübeyr'den nakledildiğine göre Peygamber Efendimizin Haceru'l-Esved'i istislâm etmesinden rahatsız olan müşrikler, Peygamberimize mâni olmuşlar ve Haceru'l-Esved'e istislâm edebilmesi için, ilahlarına el sürmesin şart koşmuşlardır. Peygamber Efendimiz de içinden bunun bir sakıncası olmayacağını geçirmiş. Bunun üzerine bu âyetler nazil olmuştur.³⁸²

Açıkçası bu rivâyet âyetin muhtevasıyla pey uygun değildir. Zira âyetten, Allah'a iftira atma ve Allah adına bir şeyler uydurmaya zorlama kabilinden birtakım tavizler istendiğı anlaşılmaktadır. İbn Abbas'tan nakledilen bir diğer rivâyete göre ise:

Sakîf kabilesinden bir gurup, Peygamber Efendimize gelip üç şartlarının olduğunu ve bu şartların kabul edilmesi halinde Peygamber Efendimize tâbi olacaklarını beyan ederler. Peygamber Efendimizin şartları sorması üzerine, namazda eğilmeyeceğiz, putlarımızı kendi ellerimizle kırmayacağız ve ibadet etmeksizin Lat putundan bir sene daha istifade edeceğiz derler. Peygamber Efendimizse, içinde ruku ve secdenin olmadığı bir namazdan hayır gelmeyeceğini söylemiştir. Putları kendi elleriyle kırmamaları yönündeki isteklerini olumlu karşılamış ancak Lat ve Uzza putlarından faydalanmalarına izin vermemiştir. Bunun üzerine Sakif sakinleri, “*Ey Allah'ın elçisi biz, Arapların bir başkasına vermediğın şeyi/hakkı bize verdiğini duymalarımı istiyoruz. Eğer onların “Bize vermediğın hakkı başkalarına mı verdin?” demelerinden çekiniyorsan bunu Allah emretti dersin.*” dediler. Peygamber Efendimiz (bu ısrar karşısında) sustu, onlarda bu suskunluğu, onaylama sanıp ümitlendiler ve bunun üzerine âyetler nazil oldu.

Âyetin sebebi nüzulü olarak bu rivâyetler kabul edilsin veya edilmesin âyetin ifade ettiğı mana, bu rivâyette anlatılan olaya benzer bir şeylerin yaşandığını ifade eder. Ancak âyetin ifade ettiğı manada gözden kaçırmamamız gereken bir şey daha vardır. O da Peygamber Efendimizin art niyetle böyle bir taviz verme düşüncesinde olması değil,

³⁸¹ İsrâ, 17/73,75.

³⁸² Beğavî, *a.g.e.*, C. 3, s. 104.

aksine İslâm'ın menfaatini göz önünde bulundurarak böyle bir teşebbüsü düşünmüş olmasıdır. Zira Peygamber Efendimizin, bu düşünceleri art niyetle aklından geçirmiş olması durumunda peygamberliğinin anlamsız olacağı kesindir.

İmâm Beğavî de bu meyanda “*Peygamber Efendimiz masum olduğu hâlde nasıl olurda onların teklif ettiği şeye -ki talep ettikleri şey küfürdür- yakınlık gösterir diye sorulursa*” şeklinde muhtemel bir soru sorup, cevaben de “*Bu azmedilmiş bir fiil değil; aksine bu sadece Efendimizin kalbine gelen bir düşünceden ibarettir ki Allah insanı düşünceden sorumlu tutmaz.*” der. Bu cevabı “kîle” lafzı ile zikredip doğru kabul etmez ve doğru cevabın âyette belirtildiği üzere Allah'ın sabit kılması sayesinde Peygamberimizin onlara meyletmemesi olduğunu söyler.³⁸³ Fahreddin Râzî de benzer bir cevapla Peygamberimizin masumiyetini ortaya koymuştur.³⁸⁴

³⁸³ A.g.e., C. 3, s. 105.

³⁸⁴ Râzî, a.g.e., C. 21, s. 22,23.

SONUÇ

Beğavî'nin, İsmet anlayışı hakkındaki en kapsamlı yorumu şu şekildedir: *“Nübüvvet sonra peygamberlerin istiğfarı şu üç sebeple olur: a) Ya nübüvvet öncesi vaki olan bir günah sebebiyle, b) ya ümmetinin veya yakınlarının günahları sebebiyle, c) yahut da yapmış olduğu bir mubahın şeriat tarafından haram kılınması sebebiyle mubahı terk edip istiğfar etmesi...”* Fakat onun, bu yorumunda tutarlı olduğunu söyleyemeyiz. Zira Hz. Yûsuf, Hz. Dâvûd ve Hz. Âdem hakkında aktardığı rivâyetler, onun bu söylemiyle bağdaşmamaktadır. Onun, bu peygamberler hakkındaki rivâyetleri, kendi İsmet anlayışıyla bağdaşmamasına rağmen aktarması, hatta bazılarını savunması, selefe olan taassubundan kaynaklanmaktadır. Örneğin Hz. Yûsuf hakkında anlatmış olduğu rivâyetleri kabul etmeyenleri, *“Müteahhirûndan bazıları (şalvarını çıkartıp Züleyhâ'nın önüne oturması vb.) hallerin, peygamberlerin İsmet'ine yakışmayacağını söylediler, oysa selef ulemâsı, neyin peygamberlere yakışıp neyin yakışmayacağını daha iyi bilmektedir.”* diyerek eleştirir. Yine Hz. Âdem'in “şirk koşmasıyla” alakalı rivâyetleri nakledip tevîl etmeye çalıştıktan sonra, kendisinin de beğendiği İkrime'nin naklini -ki bu nakle göre âyette kastedilen Hz. Âdem değil, onun soyundan gelenlerdir- zikreder. Ancak bu nakilden sonra *“Şayet/keşke Abdullah İbn Abbas, Mücâhid, Sâid b. Müseyyeb ve tefsîrcilerden bir gurup selef, bu görüşü ziktermeseydi...”* demek suretiyle selefe olan bağlılığını izhâr eder. Dolayısıyla Beğavî'nin, selefe olan bu denli bağlılığı, İsmet anlayışının önüne geçmiştir. Sırf bu sebeple, Fahreddin Râzî başta olmak üzere birçok müfessirin Haşevî ithamına maruz kalmıştır. Bu müfessirler, bu ifadeyi doğrudan Beğavî için kullanmasalar da bu rivayetleri tenkit etmeksizin nakleden kişiler için genel olarak kullanmaktadır. Beğavî'nin bu rivâyetlerden bazılarını savunması, onun da bu ithama maruz kaldığının en büyük göstergesidir. Ancak Beğavî, Haşevîler gibi peygamberler için küfür ve şirki caiz görmez. Zira Hz. Âdem'in şirk koştuğuyla alakalı rivâyeti nakletmesine ramen -doğru olmasa da- birtakım teviller yapmaya çalışmıştır.

Beğavî'nin, çok sık olmamakla birlikte nakledilen bazı rivâyetleri, peygamberlerin masumluluğu ile bağdaşmaması gerekçesiyle kabul etmez. Fakat bu itirazını seleften gelen başka rivayetlere dayandırarak yapar. Örneğin Hz. Peygamber'in, Hz. Zeynep'le evlenmesi hakkında varid olan bazı olumsuz rivâyetleri, İsmet anlayışına daha uygun olan bir başka rivâyeti tercih etmek suretiyle kabul etmez. Dolayısıyla Beğavî'nin İsmet anlayışını rivâyetlerle sınırlı bir İsmet anlayışı olarak niteleyebiliriz. Beğavî'nin, Hz. Musa'nın Kıptî'yi öldürmesi hakkında tevil mahiyetinde herhangi bir rivâyet nakletmemesi, Hz. Nûh'un istiğfarı hakkında bir tevil yapmaması veya tevil mahiyetinden bir rivâyet nakletmemesi vb. şekilde, bazı peygamberler hakkında sükût etmesi, bu nitelendirmemizi haklı çıkartacak bir diğer husustur. Zira bu peygamberlerin masumluluğu hakkında tevil mahiyetinde herhangi bir rivâyet olsaydı bunları naklederdi.

Beğavî'nin, Hz. Şuayb, Hz. Lût ve Hz. Süleyman hakkında kendi yapmış olduğu bazı teviller vardır. Ancak bu şekilde yaptığı teviller çok azdır. Beğavî'nin, bazı peygamberler hakkında sükût ederken bu peygamberler hakkında teviller yapmış olması, bu peygamberler hakkında vârid olan âyetlerin farklı manalara muhtemel olması sebebiyledir. Zira hakkında sükût ettiği, Hz. Musa'nın Kıptî'yi öldürmek suretiyle işlemiş olduğu hata sabitken, Hz. Şuayb hakkında vârid olan âyet farklı manalara muhtemeldir. Dolayısıyla Beğavî, tevilden ziyade farklı manayı tercih etmiştir.

Beğavî'nin, Hz. İbrâhim'in "yalan" söylemesiyle alakalı rivâyetleri değerlendirirken, yapılan tevilleri kabul etmez ve Hz. İbrâhim'in yalan söylemesine Allah'ın izin verdiğini söyleyer. Bu görüşünü de Hz. Yûsuf'un, Bünyamin'i alıkoymak için kardeşlerine "yalan" söylemesi ile kıyaslayarak delillendirir. Ancak Hz. İbrâhim'in istiğfarından bahseden âyetleri tefsîr ederken, Mücahit'den naklettiği bir rivâyet ile, Hz. İbrâhim'in bu istiğfarını, onun "yalan" söylemesine bağlar. Dolayısıyla tutarlı bir tutum sergileyemez.

Beğavî, Hz. Peygamber hakkında sarahaten yapılan uyarıları tevil etmez. Örneğin Efendimize, Abdullah İbn Ümmi Mektûm hakkında yapılan uyarıyı, Bedir esirleri hakkında yapılan uyarıyı ve Efendimizin, Allah'ın helal kıldığı bir şeyi kendisine haram kılmak suretiyle maruz kaldığı uyarıyı tevil etmeksizin anlatır. Özellikle de Efendimizin münafıklara izin vermesini ve Bedir esirlerini fidye karşılığı serbest bırakmasını tefsîr ederken, Efendimizin bu iki sebepten ötürü itâba maruz kaldığını söyler. Hatta "*Allah seni affetsin neden onlara izin verdin?*" âyetini "*Şu lütfa bakın! Günahı/zenb ile onu*

ayıplamadan önce söze affetmekle başladı” şeklinde bir nakille tefsîr ederek, Efendimizin günah işlediğini kabul eder. Ancak sarahaten bir günaha delalet etmeyen âyetleri tevil ederek aktarır. Mesela Hz. Zeynep’le alakalı âyetleri, “şüphe içinde olma” şeklinde uyarının geldiği âyeti ve “sebat vermeseydik, onlara az da olsa meyledecektin” âyetini tevil eder.

Beğavî’nin İsmet anlayışını özetleyecek olursak: Beğavî, peygamberlerin şirk ve küfür gibi günahlardan korunmuş olduklarını kabul eder. Peygamberlerin nübüvvetten önce bilerek ve nübüvvetten sonra ictihâden veya bilmeyerek günah işlemelerini caiz görür. Fakat birçok örnekten çıkarmış olduğumuz sonuca göre onun İsmet anlayışı, rivâyetlerle sınırlı ve kendi içinde tutarsızdır.

KAYNAKÇA

ABDUH Muhammed, *Risâletü't-Tevhîd*, 1. b., Kahire: Dâru's-Şurûk, 1994.

ABDULBÂKI Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-Müfêhres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001.

ÂŞÛR Muhammed ed-Tâhir IBN, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30 cilt, Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşri, t.y.

BAKIRCI Saffet, “Meâlimu't-Tenzîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), t.y., C. 28, s. .

———, *Mealimü't-Tenzil'in Rivayet Tefsirleri İçindeki Yeri*, (Doktora Tezi Tezi), Konya: Selçu Üniversitesi, 1990.

BEĞAVÎ Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Beğavî Tefsîri*, 8 cilt, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Dumeyriyye, Süleyman Müsellem el-Haraş, çev. Nurgül Özdemir, Ayşegül Özdemir, 1. b., İstanbul: Karınca Polen, 2018.

BEĞAVÎ Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferra, *Meâlimu't-Tenzil*, 1. b., Beyrut: Dâru ibn-i Hazm, 2002.

———, *Meâlimu't-Tenzil*, 4 cilt, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2016.

BEĞAVÎ Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzil*, 4 cilt, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016.

BILMEN Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi (2 Cilt)*, 2 cilt, Ravza Yayınları, 2008.

BROCKELMANN Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 6 cilt, çev. en-Neccâr Abdulhalîm, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.

BULUT Mehmet, “el-Müntekâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2016, C. 32, s. .

CERRAHOĞLU İsmail, “Garanik Meselesinin İstismarcıları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24 (1981), ss. 69-92.

———, *Tefsir Tarihi (Tek Cilt)*, 4. b., Fecr Yayınevi, 2009.

CÜRCÂNÎ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8 cilt, thk. Mahmut Ömer ed-Demyâtî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

CÜRCÂNÎ Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, t.y.

EBU'L ALA MEVDÛDÎ, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, t.y.

EROĞLU Ali, *Müfessir Bağavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, (Doktora Tezi Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987.

GEZGIN Ali Galip, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*, 3. b., İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

GÜNGÖR Mevlüt, “Begavi, Ferra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), t.y., C. 5, s. 550.

İBN MANZÛR Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, 6 cilt, Dâru'l-Meârif, t.y.

İSFEHÂNÎ Râğıb, *Müfredât Elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-Kalem, t.y.

KÂDÎ ABDULCEBBAR İbn Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, thk. Abdülkerîm Osman, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.

KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR İbn Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1996.

KIRAZ Celil, *Şerif Murtaza'nın Emali'sinde Kur'an Müşkilleri ve Müteşabihleri*, Emin Yayınları, 2010.

MÂTURÎDÎ Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne*, 18 cilt, thk. Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007.

MÎLÂNÎ es-Seyyid Ali el-Hüseynî EL-, *İsmet*, 1. b., İran: İ'tikâdî Araştırmalar Merkezi, 2000.

ÖZTÜRK Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 1. b., Ankara Okulu Yayınları, 2016.

RÂZÎ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *İsmetü'l-Enbiya*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

———, *Mefâtihi'l-Ğayb*, 1. b., Beyrut: Dârû'l-Fikr, 1981.

———, *Muhassalü Efkâri'l-Mütekaddimîne ve'l-Müteahhirîn*, Mısır: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, t.y.

RÂZÎ Fahreddîn, *İsmetü'l-Enbiya*, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, t.y.

SÂBÛNÎ Nûreddin ES-, *Kitâbu'l-Bidâye Mine'l-Kifaye fi'l-Hidâye Fî Usûlü'd-Dîn*, thk. Fethullah Halîf, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969.

SANCAKLI Saffet, “Begavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 34, S. 3 (1998), ss. 79-94.

SAYLAN Nesrişah, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*, Kayseri, 2015.

SUBKÎ Tâcü'd-Dîn Ebî Nasr Abdu'l-Vehhâb b. Ali b. Abdü'l-Kâfi, *Tabakâtü's-Şafiyyetu'l-Kübrâ*, 10 cilt, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî, Abdulfettah Muhammed, Kahire: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabî, 1964.

ŞERÎF MURTAZÂ Seyyid, *Tenzîhu'l-Enbiyâ*, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1989.

ŞİMŞEK M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5 cilt, İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

TABERÎ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr ET-, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 26 cilt, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Kahire: Dâru Hicr, 2001.

TAFTÂZÂNÎ Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Mekâsîd*, 2. b., Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1998.

TÜRCAN Galip, "Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11 (2003), ss. 91-123.

YAVUZ Yusuf Şevki, "İsmetü'l-Enbiyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2016, C. 23, s. .

YAZIR Elmalılı Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, 10 cilt, Hikmet Neşriyat, 2007.

ZEHEBÎ Muhammed Huseyn, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 3 cilt, 7. b., Mısır: Mektebet-ü Vehbe, 2000.

ZEMAHŞERÎ Cârullâh Ebi'l-Kasım Mahmûd b. Ömer, *Keşşâf*, 6 cilt, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Bayram Maraşlı
Tez Adı	BEĞAVÎ TEFSİRİNDE İSMETÜ'L-ENBİYÂ
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Celil KİRAZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 04/07/2019

İmza :

